

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

M.M. YO‘LDOSHEV, K.N.NAMOZOV

L I N G U A L A T I N A
Lotin tilidan o‘quv qo‘llanma

SAMARQAND - 2006

Yoʻldoshev M.M., Namozov K.N. Lotin tilidan oʻquv qoʻllanma
- Samarqand: Sam DCHTI, 2006. –194 bet. Qayta nashr.

Oʻquv qoʻllanma chet tillar institutining talabalariga moʻljallangan boʻlib, qoʻllanmada lotin tilining tovush tizimi, morfologiyasi va grammatik qurilishi tasviriy xarakterda yoritildi. Lotin tili boʻyicha olingan nazariy bilimlarni mustahkamlashga yordamlashish maqsadida unda mavzuga tegishli matn va mashqlar hamda antik davri mualliflarining shoh asarlaridan namunalari berildi.

Masʼul muharrir: dots. Ismoilov S.I.

Taqrizchi: dots. Oʻrinboyev Z.B.

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy va oʻrta maxsus taʼlim vazirligi oliy oʻquv yurtlariaro ilmiy-uslubiy birlashmalar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi kengashi Prezidiumining 2004 yil 1-maydagi 42-sonli majlisida bosishga ruxsat etilgan.

Samarqand davlat chet tillar instituti, 2006

SO‘Z BOSHI

Lotin tili o‘lik, lekin barhayot

Tillar haqida gap ketganda, qadimgi got, turkiy, shumer, hind, yunon va lotin tillari tilga olinadi. Qadimgi lotin tilidan boshqa nomlari zikr etilgan tillarda ma‘lum bir hududda gaplashilgan bo‘lsa, lotin tili G‘arbiy Yevropaning butun hududi va O‘rta Yer Dengizi atrofidagi aholi uchun hukmron til bo‘lgan.

Lotin tili (Lingua latina) qadimgi Italiyadagi Losia (Latium) qabilasining tili bo‘lgan. Qabila aholisi Lotinlar (Latini) deb atalgan va tili lotin tili deyilgan. Miloddan avvalgi 753-yilga kelib, Rim shahri qurilgandan so‘ng, atrofdagi qabilalar birlashib Rim davlatiga asos solindi. Keyinchalik Rim davlati butun Italiya hududini egallagan bo‘lsa, asta-sekin O‘rta Yer dengizi atrofidagi qabilalarni va G‘arbiy Yevropani to‘liq, Sharqiy Yevropani qisman bosib olib, buyuk Rim imperiyasiga aylandi. Shu sababli qabila tili bo‘lgan Lotin tili butun Rim imperiyasining tiliga aylandi.

Lotin tili ham boshqa tillar kabi taraqqiyot jarayonida ko‘p o‘zgarishlarga uchradi. Eng qadimgi lotin tili qabr toshlarida, qonunlarda va diniy qo‘shiqlarda saqlanib, bizgacha yetib kelgan. Lotin adabiy tilining tarixi miloddan avvalgi 240- yildan boshlanadi. Yunonistonlik harbiy asir Andronik (Yunonistonning Tarenti shahrida tug‘ilgan, taxminan 240- yillarda yashagan, Rimning eng qadimgi shoiri, Rim dostonchiligiga va dramaturgiyasiga asos solgan) Rimga qul qilib keltiriladi. Keyinchalik qullikdan ozod qilinib, Tit Liviy nomi bilan Yunon tragediya va komediyalarini lotin tiliga tarjima qilgan va lotin adabiy tilining shakllanishiga asos solgan. Bu davr lotin tilining arxaik davri deb qaraladi. Miloddan avvalgi 80- yildan 30- yilgacha bo‘lgan davr lotin tilining klassik davri yoki Siseron davri deb nomlanadi. Bu davrda Yu.Sezar (miloddan avvalgi 100 – 44- yillar), M.Sitseron (miloddan.avvalgi 44-yillar), Katull (miloddan avvalgi 80 – 54- yillar), Lukretsiy (miloddan avvalgi 98 – 55 yillar) kabi buyuk tarixchi, huquqshunos va shoirlar yetishib chiqdi. Miloddan avvalgi 30- yillardan milodning 14- yiligacha bo‘lgan davr Avgust davri yoki «oltin davr» deb qaraladi, chunki bu davrda Ovidiy (miloddan oldingi 43- 18-yillar), Goratsiy (miloddan oldingi 65-8- yillar), Vergiliy (miloddan

oldingi 70-19- yillar), Tit Liviy (miloddan oldingi 59 – milodning 17- yili) kabi o‘z asarlari bilan mashhur bo‘lgan buyuk shoirlar va tarixchilar ijod qilishgan.

Milodning II asrdan boshlab Rim bosib olgan Galliya hududidagi ko‘pgina qabilalarning tillari lotin tiliga o‘z ta‘sirini ko‘rsata boshladi. Natijada lotin tili ikki guruhga, shahar tili (adabiy til) **sermo urbanus** va qishloq tili **sermo vulgarisga** ajraldi. Shaharlik o‘qimishli odamlarning tili mahalliy tillar bilan aralashib ketgan qishloq tilidan ancha farq qila boshladi. Natijada lotin tili mahalliy tillarning shakllanishiga imkoniyat yaratib berdi va hozirgi Roman tillari (fransuz, ispan, portugal, italyan, rumin va moldavan tillari)da o‘chmas iz qoldirdi. Olimlarning taxminiga ko‘ra, ingliz tilida eng ko‘p qo‘llaniladigan 20000 so‘zdan 10400 tasi lotincha, 2200 tasi yunoncha, qolgan 5400 tasi anglo-saksoncha ekan.

Ijtimoiy-iqtisodiy va fan-texnikaning rivojlanish jarayonida lotin tili o‘zbek tiliga ham kirib keldi. Ayniqsa mustaqillikka erishgandan so‘ng bozor iqtisodiga o‘tish jarayonida minglab tijorat, turizmga oid so‘zlar kirib keldi. Bu so‘zlar nafaqat ilmiy, halqaro yoki tijorat sohalarga tegishli bo‘lgan atamalar, hatto so‘zlashuv nutqida ham o‘z o‘rnini egalladi va "o‘zbekchalashib" ketdi. Jumladan: student, dotsent, direktor, rektor, aspirant, auditoriya, laboratoriya, laborant, televideo, respublika, agronom, akvarium, egoist, agent, plantatsiya, irrigatsiya, kapital, prokuror, kolleksiya, gummanitar, lingvist, struktura, korrespondent, fakt, sanatoriya, kosmonavt, kurort, parad, diktora, diktant, lektor, leksiya, import, eksport, progress, operatsiya, kurs, instruksiya, agent, eksponat, traktor, fabrika va boshqalar.

O‘zbek tiliga kirib kelgan lotincha so‘zlarni asliga qiyos qilsangiz, ular asrlar davomida bizgacha yetib kelguncha murakkab tarixiy jarayonni boshidan kechirganiga o‘zingiz ham amin bo‘lasiz.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bizga ma‘lum bo‘lgan qadimgi turkiy, got, slavyan, shumer, etrusk va boshqa tillar qachonlardir hukmron til bo‘lgan, keyinchalik ular yangi tillarga asos solgan, o‘zlari esa qo‘llanishdan umuman chiqib ketgan. Lotin tili ham hozirgi kunda so‘zlashuvda yo‘q, roman tillar oilasiga asos soldi. O‘lik til bo‘lishiga qaramay, hozirgi kunda ham butun yer yuzida lotincha so‘zlar har daqiqa, har soat, har kuni talaffuz etiladi, yoziladi, o‘qiladi.

FONETIKA

Lotin alifbosi. Lotin alifbosida 25 ta harf boʻlib, ular quyidagi tartibda joylashgan:

bosh harf	kichik harf	aytilishi	oʻzbekcha talaffuzi
A	a	a	a
B	b	be	b
C	c	ce	k
D	d	de	d
E	e	e	e
F	f	ef	f
G	g	ge	g
H	h	ha	h
I	i	i	i
J	j	jot	y
K	k	ka	k
L	l	el	l
M	m	em	m
N	n	en	n
O	o	o	o
P	p	pe	p
Q	q	ku	k
R	r	er	r
S	s	es	s
T	t	te	t
U	u	u	u
V	v	ve	v
X	x	iks	ks
Y	y	ypsilon	i
Z	z	zeta	z

UNLILAR VA UNDOSHLAR TALLAFUZI

Klassik lotin tilida 12 ta unli tovush boʻlib, ular 6 ta unlining choʻziq va qisqa talaffuz koʻrinishlaridir. Chunonchi, qisqa unlilar: **ă, ě, ĭ, ō, ŭ, y** va choʻziq unlilar: **ā, ē, ī, ō, ū, y**. Berilgan matnlarda qisqa unlilar ustiga ~ belgisi qoʻyilsa, choʻziq unli tepasiga - belgisi qoʻyiladi.

Lotin tilida bir necha qoʻsh unlilar yoki diftonglar boʻlib, ular hamisha birga qoʻllaniladi va soʻzlarda ikki unli bir boʻgʻinni (diftong) yoki bir tovushni (digraf) tashkil qilishadi. Ular quyidagilar: **au**=au kabi talaffuz etiladi au-ro-ra= aurora - tong, **eu**=eu kabi talaffuz etiladi eu-ro-pa= europa - yevropa, **ei**=ey kabi talaffuz etiladi dei-nde= deynde - nihoyat, **ae**=e kabi talaffuz etiladi ae-ra= era – era, **oe**=oʻ kabi talaffuz etiladi poe-na= poʻna –jazo.

Agar **ae** yoki **oe** harf birikmalaridagi **ā** unli tovushi ustida choʻziqlik belgisi yoki ikki nuqta boʻlsa, har qaysi unli tovush alohida talaffuz qilinadi. Masalan; aēr = aer - havo, poēma = poema-poema.

UNDOSHLAR TALAFFUZI

Undosh tovushlar talaffuzida quyidagi qonuniyatlarni esda saqlash lozim:

1. Klassik lotin tilida c harfi hamisha k deb talaffuz etilar edi. Keyinchalik ushbu harfning ikki xil talaffuzi qoida tusini oldi; e,i,y,ae.oe tovushlaridan oldin kelsa s, qolgan hollarda k deb talaffuz etiladigan boʻldi.

lotincha	fransuzcha	inglizcha	nemischa	oʻzbekcha
centum-yuz	cent	cent	Zentimeter	santimetr
decem-oʻn	decimal	decimal	dezimal	desimetr
caput-bosh	capital	capital	Kapital	kapital
causa-sabab	cause	cause	kausal	kauzal

2. **S** harfi ikki unli oʻrtasida **z** deb talaffuz etiladi, boshqa hollarda **s** kabi talaffuz etiladi; rosa (roza) - atirgul, causa (kauza) - sabab, solus (solus) - yagona, suus (suus) - uniki.

3. **X** ikki unli oʻrtasida kelsa **kz** deb, qolgan hollarda esa **ks** deb talaffuz etiladi: exercitus (ekzersitus) - mashq, lex (leks)-qonun.

4. **Q** harfi hamisha **u** harfi bilan qo‘shilib ishlatiladi va **kv** deb talaffuz etiladi: aqua (akva) - suv, quis (kvis) - kim.

5. **Ti** harf birikmasi unilardan oldin **si** kabi talaffuz etiladi ratio (rasio) - aql, zehn, ammo **sti**, **xti**, **tti**, **rti** birikmalarida **ti** deb talaffuz etiladi: bestia (bestia) - hayvon, mixtio (mikstio)- omixta, attius (attius)- attius, tertia (tertia)- uchinchi.

6 **Ngu** harf birikmasi **ngv** deb talaffuz etiladi: lingua(lingva)-til.

7. **Ch** harf birikmasi **x** deb talaffuz etiladi: schola(sxola)-maktab.

8. **Ph** harf birikmasi **f** deb talaffuz etiladi: physica(fizika)-fizika.

9. **Rh** harf birikmasi **r** deb talaffuz etiladi: rhythmicus(ritmikus) - ritm.

10. **Th** harf birikmasi **t** deb talaffuz etiladi: theatrum (teatrum) – teatr.

BO‘G‘IN AJRATISH

Lotin tilida bo‘g‘in ochiq yoki yopiq bo‘ladi. Unli tovush bilan tugallangan bo‘g‘in ochiq, undosh tovush bilan tugallangan bo‘g‘in yopiq bo‘g‘in deyiladi. So‘zda bo‘g‘unlarning soni shu so‘zdagi unli va diftonglarning soniga qarab ajratiladi.

Bo‘g‘in ajratiladi:

a) unli tovush yoki diftongdan keyin ro-sa (ro-za) atir gul, au-ro-ra (au-ro-ra) tong;

b) ikki unli o‘rtasidan de-us (de-us) xudo;

c) ikki undosh o‘rtasidan lec-tio (lek-si-o) o‘qish;

d) uchta undosh bo‘lsa, uchinchi undoshdan oldin sanc-tus (sank-tus) avliyo;

e) sirg‘aluvchi va portlovchi (pl, pr, bl, br, tl, tr, dl, dr, ci, cr, gl, gr) harf birikmalaridan (muta cum liquida) oldin pa-tri-a (pa-tri-a) vatan;

f) til o‘rta (yarim unli yarim undosh) **j** tovushi ikki unli o‘rtasida kelsa, ikki marta talaffuz qilinib, so‘zni ikki bo‘g‘inga ajratadi maj-jor (may-yor) kattaroq.

CHO‘ZIQ VA QISQA BO‘G‘INLAR

Klassik lotin tilida har bir bo‘g‘in talaffuz etilishiga ko‘ra cho‘ziq va qisqa bo‘lgan. Diftongli bo‘g‘inlar hamisha cho‘ziq bo‘g‘in hisoblanadi. Masalan: *paū-per* (kambag‘al) birinchi bo‘g‘inda **au** diftongi bo‘lganligi uchun **pau-** cho‘ziq bo‘g‘indir. Hamma yopiq bo‘g‘inlar cho‘ziq talaffuz qilinadi. Masalan: *scrip-tor* (yozuvchi), *magis-ter* (o‘qituvchi). Unli tovush bilan boshlangan bo‘g‘indan oldin kelgan ochiq bo‘g‘in qisqa talaffuz qilinadi. Masalan: *ra-ti-o* (aql) so‘zidagi **ti-** unli tovushdan oldin kelganligi uchun qisqa talaffuz qilinadi. Qolgan ochiq bo‘g‘inlarda unli tovush cho‘ziq bo‘lsa cho‘ziq, qisqa bo‘lsa qisqa talaffuz qilinadi. Masalan: *lū-na* (oy), *a-mā-re* (sevmoq). Bu misollardagi ochiq bo‘g‘in *lū-*, *mā-* cho‘ziq unli bilan kelganligi sababli cho‘ziq talaffuz qilinadi, *pī-* (to‘p), *mā-ni-pū-lus* (manipulo) so‘zlaridagi *pī-*, *mā-*, *pū-* bo‘g‘inlari qisqa unli tovush bilan kelganligi uchun qisqa talaffuz qilinadi.

URG‘U

Lotin tilida urg‘u muayyan bir qoidaga ega bo‘lib, ikki bo‘g‘inli so‘zlarda birinchi bo‘g‘inga tushadi. Uch yoki undan ortiq bo‘g‘inli so‘zlarda esa so‘zning oxiridan ikkinchi cho‘ziq bo‘g‘inga tushadi. Agar so‘zning oxiridagi bo‘g‘in qisqa bo‘lsa bu holda so‘z oxiridan uchinchi bo‘g‘inga tushadi. Masalan: ikki bo‘g‘inli so‘zlar *pa’-ter* - ota, *ma’-ter* -ona, *vi’-a* -yo‘l, *cae’-lum* -osmon, *cau’-sa* -sabab. Oxiridan ikkinchi bo‘g‘in urg‘uli bo‘lgan so‘zlar *a-mi’-cus* -do‘st, *ha-be’-re* - ega bo‘lmoq, *lau-da’-re* - maqtamoq. Oxiridan uchinchi bo‘g‘in urg‘uli bo‘lgan so‘zlar *au’-tum-num* - kuz, *de’-fen-do* – men himoya qilayapman.

MORFOLOGIYA

Quidquid discis tibi discis.
Nimaniki o‘rgansang, o‘zing uchun o‘rganasan.

LOTIN TILINING QURULISHI HAQIDA

Lotin tili Hind-Yevropa tillari oilasidagi roman tillari bo‘limining asoschisi, boshlovchisi hisoblanib, tuzilishi jihatidan sintetik til hisoblanadi, ya’ni bunda so‘zlarning leksik va grammatik shakllari asosan qo‘shimchalar vositasida ifoda etiladi, va xuddi shu xususiyatlari bilan analitik tillar guruhiga kiruvchi fransuz, ingliz va tojik tillaridan farq qiladi. Chunonchi bu tillarda qo‘shimchalar o‘rnini yordamchi so‘zlar (predloglar, artikl va ba’zan supletiv shakllar) bajaradi. Masalan:

lotincha	fransuzcha	inglizcha	nemischa
domo	a la maison	to the house	nach Hause
puerorum	des enfants	children	der Kinder

o‘z b e k ch a
uyga yoki uyda, bolalarning

Lotin tili sintaksisining xarakterli xususiyatlaridan biri shundan iboratki, bu tilda, so‘z tartibi erkin bo‘lib, gapda so‘zning o‘rni o‘zgargani bilan, uning sintaktik vazifasi asosan o‘zgarmaydi. Lotin tilida otlar va sifatlar asosdagi oxirgi tovushiga qarab turlanish guruhlariga bo‘linsa, fe’llar esa o‘zakdagi oxirgi unli tovushga qarab tuslanish guruhlariga bo‘linadi. O‘zbek tilida rod grammatik kategoriyasi bo‘lmaganligi sababli otlar (bundan sifatlar mustasno) turlanish guruhlariga bo‘linmay, oltita kelishikda bir xil qo‘shimchalarni olib, turlanadi.

Lotin tili morfologiyasini to‘g‘ri tushunish uchun, quyidagilarga amal qilish lozim bo‘ladi: 1) so‘zlarning lug‘atda berilish tartibini o‘rganish, 2) so‘z o‘zagini to‘g‘ri aniqlash, 3) so‘zlarning o‘zagi, suffiksi va qo‘shimchalarini farqlay olish lozim.

OT

NOMEN SUBSTANTIVUM

Lotin tilida ot quyidagi grammatik kategoriyalarga ega.

1. Rod (genus). Lotin tilida otlarda uchta rod bor: mujskoy rod (masculinum) qisqacha **m** bilan ifodalanadi, jenskiy rod (femininum) qisqacha **f** bilan ifodalanadi, sredniy rod (neutrum) qisqacha **n** bilan ifodalanadi.

Jonli predmetni anglatuvchi ba'zi otlar ikkala rodda ham bo'lishi mumkin: *civis, is m.f.*-fuqaro, *bos, bovis m.f.*- ho'kiz. Bu turdagi otlar juda kam.

Boshqalari esa, har ikkala rodda o'z shakllariga ega: *filius, ii m.*-o'g'il bola, *filia, ae f.*-qiz bola (rod grammatik kategoriyasi o'zbek tilida mavjud emas).

2. Son (numerus). Lotin tilida ham boshqa tillardagi kabi birlik (singularis) va ko'plik (pluralis) grammatik kategoriyasi mavjud. Lotin tilida yana shunday otlar borki, ular faqat birlikda qo'llaniladi va singularia tantum deb ataladi. Masalan: *justitia, ae* = haqiqat, odillik, *argentum, i* - kumush, boshqa bir guruh otlar esa faqat ko'plikda qo'llaniladi va pluralia tantum deb ataladi. Masalan; *arma, armorum n* - qurol, *divitiae, arum f*- boylik va boshqalar.

3. Kelishik (casus). Lotin tilida 6 ta kelishik mavjud bo'lib, ular o'zbek tilidagi kelishiklar bilan quyidagi o'xshash tomonlarga ega:

Nominativus qisqacha (N) - bosh kelishik, kim? nima? so'rog'iga javob beradi va gapda ega yoki kesim (ot kesim) vazifasida qo'llaniladi.

Genetivus (G) - qaratqich kelishigi kimning? nimaning? so'rog'iga javob berib, aniqlovchi yoki vositali to'ldiruvchi vazifasida ishlatiladi.

Dativus (D) - jo'nalish kelishigi, kimga? nimaga? so'rog'iga javob berib, vositali to'ldiruvchi va maqsad holi vazifasida qo'llaniladi.

Accusativus (Acc) -tushum kelishigi, kimni? nimani? va qayerga? so'rog'iga javob beradi va gapda vositasiz to'ldiruvchi vazifasini bajaradi. Predlog bilan kelgan holda, vositali to'ldiruvchi yoki hol vazifasida qo'llaniladi.

Ablativus (Abl) - bu kelishik o‘zbek tilidagi ikkita kelishikning vazifasini bajaradi; o‘rin-payt va chiqish kelishigi kabi kimda? nimada? qayerda? yoki kimdan? nimadan? qayerdan? so‘roq‘lariga javob beradi. Gapda vositali to‘ldiruvchi yoki hol vazifasini bajaradi.

Vocativus (V) - vokativ kelishigi, chaqirish va murojaatni ifodalab, asosan, buyruq gaplarda ishlatiladi.

Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, lotin tilida otlarning qaysi kelishikda kelishi ko‘pincha ular bilan yonma-yon qo‘llangan predloglarga ham bog‘liqdir.

4. Turlanish (declinatio). Lotin tilida otlarning besh xil turlanishi bo‘lib, ular biri ikkinchisidan asoslari (so‘z o‘zagi) dagi ma‘lum unli bilan farqlanadi. Lotin tilida asos (o‘zak) dagi so‘nggi unli birmuncha o‘zgarishi ham mumkin, biroq u so‘z o‘zagini tubdan o‘zgartira olmaydi. Shuning uchun ham lotin tili lug‘atlarida otlar hamisha bosh va qaratqich kelishiklarida beriladi. Otlarni amaliy jihatidan farqlash belgisi Genetivus singularis shakli hisoblanadi. Otlarning Gen.sing. shaklidagi kelishik qo‘shimchasi olib tashlansa, otning asosi hosil bo‘ladi. Shu bilan bir qatorda qaratqich kelishigining qo‘shimchasi ma‘lum otning qaysi turlanishga taaluqli ekanligini ham ko‘rsatadi. Masalan:

Turlanish	Asosdagi so‘nggi unli	Gen.sing. qo‘shimchasi
1 - turlanish	-a	-ae
2 - turlanish	-o,-e	-i
3 - undosh turlanish	undosh tovush	-is
3 - unli turlanish	-i	-is
4 - turlanish	-u	-us
5 - turlanish	-e	e-i

Eslatma: O‘zbek tilida so‘zlashuvchi talabalar otlarning turlanishi deganda otlarning 6 ta kelishikda qo‘shimchalar qabul qilishini tushunadilar. Aslida esa turlanish bu otlarning asosiga qarab

guruhlarga bo‘linishidir. Ya’ni bosh kelishikdan boshqa kelishiklarda, har bir guruhga kiruvchi otlar alohida kelishik qo‘shimchalariga ega. Bu hol turkiy tillarda, jumladan, o‘zbek tilida, grammatik rod kategoriyasi bo‘lmaganligi sababli uchramaydi. Masalan:

lotincha			o‘zbekcha	
I tur.	II tur.	III tur.	bir xil	
N.	luna	puer	homo	B. oy bola odam
G.	lun-ae	puer-i	homin-is	Q. oying bolaning odamning

BIRINCHI TURLANISHGA KIRUVCHI OTLAR

Repititio est mater studiorum.
Takrorlash bilimning onasidir.

Otlarning birinchi turlanishiga Nom.singularis da **-a** qo‘shimchasi bilan tugallangan jenskiy roddagi otlar, hamda ba’zi bir mujskoy roddagi (kasb-hunar va millat ma’nosini bildiruvchi) otlar kirib, ular Gen.sing.da **-ae** qo‘shimchasini oladilar. Masalan; *concordia,ae* f.- rozilik, *doctrina,ae* f. - o‘qish, o‘rganish, *fabula,ae* f.- masal, hikoya, *agricola,ae* m.- dehqon, *nauta,ae* m. - dengizchi, *persa,ae* m.- fors, eronlik, *scytha,ae* m.-skif.

Birinchi turlanishdagi otlarning kelishik qo‘shimchalari:

	<i>Singularis</i>	<i>Pluralis</i>
Nom.	- <i>ā</i>	- <i>ae</i>
Gen.	- <i>ae</i>	- <i>ārum</i>
Dat.	- <i>ae</i>	- <i>īs</i>
Acc.	- <i>am</i>	- <i>ās</i>
Abl.	- <i>ā</i>	- <i>īs</i>
Voc.	- <i>ā</i>	- <i>ae</i>

Birinchi turlanishdagi otlarning kelishik qo‘shimchalaridan ko‘rinib turibdiki, barcha kelishiklarda -a unlisi saqlangan. Masalan;

	<i>Singularis</i>		<i>Pluralis</i>	
Nom.	<i>fabulā</i>	hikoya	<i>fabulae</i>	hikoyalar
Gen.	<i>fabulae</i>	hikoyaning	<i>fabulārum</i>	hikoyalarning
Dat.	<i>fabulae</i>	hikoyaga	<i>fabulīs</i>	hikoyalarga
Acc.	<i>fabulam</i>	hikoyani	<i>fabulās</i>	hikoyalarni

Abl.	<i>fabulā</i>	hikoyada,dan	<i>fabulīs</i>	hikoyalarda,dan
Voc.	<i>fabulā</i>	hikoya	<i>fabulae</i>	hikoyalar

IKKINCHI TURLANISHGA KIRUVCHI OTLAR

Docendo discimus.
O‘rgatib, o‘rganamiz.

Otlarning ikkinchi turlanishiga Nom.sing.da **-us, -er** qo‘shimchali mujskoy roddagi, **-um** qo‘shimchali sredniy roddagi otlar hamda **-ir** qo‘shimchali **vir** oti kiradi. Bu otlar Gen. sing.da **-i** qo‘shimchasini oladilar. Masalan: *amicus, amici* m - do‘st, o‘rtoq, *hortus, horti* m - bog‘, chorbog‘, *liber, libri* m - kitob, daftar, *ager, agri* m - yer, dala, *metallum, metalli* n - metal, *aurum, auri* n - oltin, *locus, loci* m - o‘rin, joy.

Ikkinchi turlanishdagi otlarning kelishik qo‘shimchalari va ularning turlanishi.

	Singularis		Pluralis	
	m.	n.	m.	n
Nom.	-ūs,	-ēr, -ūm	-ī,	-ǎ
Gen.	-ī		-ōrum	
Dat.	-ō		-īs	
Acc.	-ōm		-ōs,	-ǎ
Abl.	-ō		-īs	
Voc.	-ē,	-ēr, -ūm	-ī,	-ǎ

	Singularis			
Nom.	lupūs	bo‘ri	libēr	metallūm
Gen.	lupī	bo‘rining	librī	metallī
Dat.	lupō	bo‘riga	librō	metallō
Acc.	lupūm	bo‘rini	librūm	metallūm
Abl.	lupō	bo‘rida,dan	librō	metallō
Voc.	lupē	bo‘ri	libēr	metallūm
	Pluralis			
Nom.	lupī	bo‘rilar	librī	metallǎ
Gen.	lupōrum	bo‘rilarning	librōrum	metallōrum

Dat.	lupīs	bo‘rilarga	librīs	metallīs
Acc.	lupōs	bo‘rilarni	librōs	metallā
Abl.	lupīs	bo‘rilarda,dan	librīs	metallīs
Voc.	lupī	bo‘rilar	librī	metallā

Eslatma:

1.-us qo‘shimchali mujskoy roddagi otlar Voc.sing.da -e qo‘shimchasini oladilar. Boshqa hollarda, hamisha Nom. va Voc. kelishiklari bir xil qo‘shimchaga ega bo‘ladi.

2. Sredniy roddagi otlar hamisha Nom.,Acc. va Voc.da bir xil qo‘shimchali bo‘ladi. Bu roddagi otlar shu kelishiklarning ko‘plik sonida doim bir xil ya‘ni -a qo‘shimchasini oladi.

3. Mujskoy hamda sredniy roddagi **-ius,-ium** qo‘shimchasi bilan tugallangan otlarda, o‘zakdagi **i** unlisi saqlangan holda, Gen. sing.da ikkita **ii** bilan yoziladi. Masalan: *filius, filii* m - o‘g‘il, *imperium, imperii* n - hokimiyat.

4. *Puer, pueri* m - o‘g‘il bola, *vir, viri* m - erkak kishi kabi otlar ham ikkinchi turlanish otlari kabi turlanadi.

UCHINCHI TURLANISHGA KIRUVCHI OTLAR

Multos timere debet, quem multi timet.

Ko‘pchilik kimdan qo‘rqsa, o‘shalardan qo‘rqish kepak.

Uchinchi turlanishga kiruvchi otlar noto‘g‘ri turlanuvchi otlar deb atalishi mumkin, chunki bu turlanishga kiruvchi ko‘pchilik otlarning asosida o‘zgarish kuzatiladi. Shuningdek, Gen. sing.da ular Nom.sing. dagiga nisbatan bir bo‘g‘in ko‘p bo‘lib, so‘z asosidagi undoshlar turlicha bo‘ladi.

Bu turlanishga Nom.sing.da har xil qo‘shimchalarni va Genetivus sing.da **-is** qo‘shimchasini olgan mujskoy, jenskiy hamda sredniy roddagi otlar kiradi. Masalan: *cantor,oris* m.- ashulachi, *dictator,oris* m.- diktator, *error,oris* m.-xato, *caritas, atis* f.- hurmat, extirom, *caro, carnis* f.-go‘sh, *clades, is* f.-baxtsizlik, *carmen, inis* n.- qo‘shiq, *frigus,oris* n.- sovuq, qahraton, *tempus, oris* n.- vaqt, zamon, *homo, inis* m.- odam, inson, *lex, legis* f - qonun.

Uchinchi turlanishdagi otlarning asosi ularning Gen.sing. shaklidan -is qo‘shimchasini olib tashlash yo‘li bilan aniqlanadi. Masalan: bosh kelishikdagi *juventus*, qaratiqich kelishigida *juventutis*

bo‘ladi. Qaratqich kelishigidagi **-is** qo‘shimchasi olib tashlansa, otning asosi *juventut-* ekanligi ma’lum bo‘ladi. Buni barcha uchinchi turlanishga kiruvchi otlar misolida ham ko‘rish mumkin: Nom. *rex*, Gen. *regis* m asosi **reg-**, Nom. *flumen*, Gen. *fluminis* asosi **flumin-** va hokazo.

Uchinchi turlanishga kiruvchi otlar asosdagi oxirgi tovushga qarab ikki variantga bo‘linadi. Asosi undosh tovush bilan tugallangan otlar undoshlar varianti, asosi unli tovush bilan tugallangan otlar esa unli varianti deb ataladi. Yana bir guruh otlar borki, ular birligida undoshlar variantiga kiruvchi otlar kabi ko‘pligida esa unli variantiga kiruvchi otlardek turlanadi. Shu sababli bu guruhga kiruvchi otlar aralash variant deb ataladi.

UCHINCHI TURLANISHDAGI OTLARNING UMUMIY KELISHIK QO‘SHIMCHALARI:

	Singularis			Pluralis		
	m.	f.	n.	m.	f.	n.
Nom. har xil yoki		-al,-ar,-ĕ	-ĕs,	-ă,	-iă	
Gen.		-īs	-īs	-ūm,	-um	-iūm
Dat.		-ī	-ī	-ībūs	-ībūs	-ībūs
Acc.		-ĕm	-al,-ar,-ĕ	-ĕs,	-ă,	-iă
Abl.		-ĕ,	-ī	ībūs	-ībūs	-ībūs

UNDOSH VARIANT

Otlarning uchinchi turlanishidagi undoshlar variantiga Nom.sing. kelishigida har xil qo‘shimcha bilan tugallanuvchi uchala roddagi otlar ham kirib, ularning asosi odatda bitta undosh tovush bilan tugallanadi. Bu turlanishga bosh kelishik birlikda assigmatik (nol qo‘shimchali) va sigmatik (**-s** qo‘shimchasiga ega bo‘lgan) uchala roddagi otlar ham kiradi.

ASSIGMATIK (NOL QO‘SHIMCHALI) NOMINATIV

Bu turdagi otlarga asosi yumshoq **-l, -r** va til oldi **-n, -s** tovushlari bilan tugallangan otlar kiradi. Bundan tashqari bu turlanishga kiruvchi otlarning asosi bosh kelishik yoki boshqa kelishiklarda fonetik qonuniyatlar asosida o‘zgarishi mumkin. Masalan:

Nom.sing. *consul*, Gen.sing. *sconsulis*, asosi **consul-**

Nom.sing. *orator*, Gen.sing. *oratoris*, asosi **orator-**.

Nom.sing. *nomen*, Gen.sing. *nominis*, asosi **nomin-**.

Ochiq bo‘g‘inda kelgan qisqa **-e** bosh kelishikdan tashqari qolgan kelishiklarda qisqa **-i** ga aylanadi. *nomen- no-mi-nis*. Nom.sing. *ratio*, Gen.sing. *rationis* asosi *ration-*, bosh kelishik birlikda burunlashgan **-n** tovishi tushib qolgan. Xuddi shuningdek: Nom.sing. *homo*, Gen.sing. *hominis*, asosi *homin-*. Qadimda *homon* bo‘lgan, Qaratqich kelishigida *homonis*, ochiq bo‘g‘inda kelgan cho‘ziq **-o** qisqa **-i** ga aylanishi natijasida *hominis* bo‘lgan. Nom.sing. *tempus*, Gen.sing. *temporis*, asosi *tempor-*. Nom.sing. *tempos tempus*, Gen.sing. *temposis temporis*, asosdagi **-s** rotasizm qonuniga asosan **-r** ga aylangan.

SIGMATIK NOMINATIV

Bu turdagi otlarga asosi jarangli, jarangsiz, til orqa **-c, -g** va til oldi **-t, -d** tovushlari bilan tugallangan, bosh kelishik birlikda **-s** qo‘shimchasini olgan otlar kiradi.

a) asosi **-c, -g** tovushlari bilan tugallangan otlar. Nom.sing. *pax*, Gen.sing. *pacis*, Nom.s. *lex*, Gen.s. *legis*.

Til orqa **c, g** harflari **s** harfidan oldin kelib shu harf bilan qo‘shilib **ks** harf birikmasini beradi. Bu harf birikmasi yozuvda **x** bilan ifodalanadi. **c+s=x, g+s=x**. *legs- lex, pacs-pax*.

b) asosi **-t, -d** bilan tugallangan otlar.

Nom.s. *aetas*, Gen.s. *aetatis*, Nom.s. *miles*, Gen.s. *militis*. Til oldi **t, d** undosh tovushlari **s** dan oldin to‘lig‘icha assimilyatsiyaga uchraydi. Masalan: Qadimgi lotin tilida *aetats* bo‘lgan **s** dan oldin kelgan **t** shu **s** ta‘sirida **s** ga aylangan *aetass*, bir joyda kelgan ikkita bir xil undoshdan biri tushib qolgan *aetas* bo‘lgan yoki *miles-milets*,

miless- miles. Bu variantdagi otlar kelishiklarda quyidagicha turlanadi:

Singularis			Pluralis			
m	f	n	m	f	n	
Nom.	<i>flor̄s</i>	<i>nuc̄s</i>	<i>corp̄s</i>	<i>flor̄ēs</i>	<i>nuc̄ēs</i>	<i>corpor̄ā</i>
Gen.	<i>flor̄īs</i>	<i>nuc̄īs</i>	<i>corp̄ōīs</i>	<i>flor̄ūm</i>	<i>nuc̄ūm</i>	<i>corpor̄ūm</i>
Dat.	<i>flor̄ī</i>	<i>nuc̄ī</i>	<i>corp̄ōī</i>	<i>flor̄ībūs</i>	<i>nuc̄ībūs</i>	<i>corpor̄ībūs</i>
Acc.	<i>flor̄ēm</i>	<i>nuc̄ēm</i>	<i>corp̄ūs</i>	<i>flor̄ēs</i>	<i>nuc̄ēs</i>	<i>corpor̄ā</i>
Abl.	<i>flor̄ē</i>	<i>nuc̄ē</i>	<i>corp̄orē</i>	<i>flor̄ībūs</i>	<i>nuc̄ībūs</i>	<i>corpor̄ībūs</i>
Voc.	<i>flor̄s</i>	<i>nuc̄s</i>	<i>corp̄ūs</i>	<i>flor̄ēs</i>	<i>nuc̄ēs</i>	<i>corpor̄ā</i>

Yuqoridagi misollardan ko‘rinadiki, undoshlar variantiga kiruvchi otlar bosh kelishikka nisbatan qolgan kelishiklarda bir bo‘g‘in ko‘p bo‘lishi bilan xarakterlanadi.

UNLI VARIANT

Uchinchi turlanish otlarning unli variantiga bosh kelishik birlikda **-al,-ar,-e** qo‘shimchalari bilan tugallangan sredniy rod otlari kiradi. Masalan: *mare,maris* n - dengiz, *animal,animalis* n - hayvon, *exemplar,exemplaris* n - misol, nusxa. Bu variantga kiruvchi otlarning asosi hamisha qisqa **-i** bilan tugallanib, fonetik qonuniyatlar ta‘sirida Nom.singularisda qisqa **-i** umuman tushib qolgan yoki qisqa **-e** ga aylangan. Masalan: *animali* - *animal*, *exemplari* - *exemplar*, *mari* - *mare*.

Unlilar variantiga kiruvchi otlarning turlanishi:

	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
Nom.	<i>mar̄ē</i>	<i>mariā</i>	<i>animal</i>	<i>animaliā</i>
Gen.	<i>mar̄īs</i>	<i>mariūm</i>	<i>animalīs</i>	<i>animaliūm</i>
Dat.	<i>mar̄ī</i>	<i>mar̄ībūs</i>	<i>animalī</i>	<i>animalībūs</i>
Acc.	<i>mar̄ē</i>	<i>mariā</i>	<i>animal</i>	<i>animaliā</i>
Abl.	<i>mar̄ī</i>	<i>mar̄ībūs</i>	<i>animalī</i>	<i>animalībūs</i>
Voc.	<i>mar̄ē</i>	<i>mariā</i>	<i>animal</i>	<i>animaliā</i>

Uchinchi turlanishning unli variantiga yuqorida qayd etilgan otlardan tashqari, jenskiy roddagi teng bo‘g‘inli otlar (*turr̄is,īs* f -minora; *pupp̄is,īs* f - quyruq, dum, orqa; *securis,īs* f -bolta; *febris,īs* f - bezgak), shuningdek teng bo‘g‘inli bo‘lgan

shaharlarning nomlari (*Neapolis, is f - Neapol*) va mujskoy roddagi daryolarning nomlari (*Tiberis, is m - Tibr*) kiradi. Bu otlar Acc. sing. da -im (*turrim*), Abl. sing. da -i (*turri*), Gen. plur. da -ium (*turrium*), Acc. plur. da es yoki -is qoʻshimchalarini qabul qiladi. *Vis, -, f - kuch, qudrat, oti ham shu guruh otlaridek turlanadi.*

Masalan:

	Singularis		Pluralis	
Nom.	turris	vis	turrēs	virēs
Gen.	turrīs	yoʻq	turriūm	virīūm
Dat.	turrī	yoʻq	turrībūs	virībūs
Acc.	turrīm	vīm	turrēs (turris)	virēs
Abl.	turrī	vī	turrībūs	virībūs

ARALASH VARIANT

Aralash variantga asosi ikki yoki bir nechta undosh tovush bilan tugallangan yoki bosh kelishik va qaratqich kelishiklarida teng boʻgʻinga ega boʻlgan mujskoy hamda jenskiy roddagi otlar kiradi.

Masalan: *pars, partis f - qism, boʻlak, ars, artis f - sanʼat, avis, avis - qush, nubes, nubis f - bulut.*

Bu turlanishga kiruvchi otlarning aralash variant deb atalishiga sabab shundaki, faqatgina Gen. plur. da ular unli variant qoʻshimchasi **-i** ni saqlab qolishgan (**-ium**), boshqa kelishiklarda esa undosh variant otlaridek turlanadilar.

Aralash variantga kiruvchi otlarning turlanishi:

	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
Nom.	<i>ars</i>	<i>artēs</i>	<i>avīs</i>	<i>avēs</i>
Gen.	<i>artīs</i>	<i>artiūm</i>	<i>avīs</i>	<i>aviūm</i>
Dat.	<i>artī</i>	<i>artībūs</i>	<i>avī</i>	<i>avībūs</i>
Acc.	<i>artēm</i>	<i>artēs</i>	<i>avēm</i>	<i>avēs</i>
Abl.	<i>artē</i>	<i>artībūs</i>	<i>avē</i>	<i>avībūs</i>
Voc.	<i>ars</i>	<i>artēs</i>	<i>avīs</i>	<i>avēs</i>

Eslatma: sredniy rodga tegishli boʻlgan *os, ossis n - suyak* otigina aralash varianti otlaridek turlanadi (Nom. Acc. pluralis *ossa*, Gen. pluralis *ossium*)

TO‘RTINCHI TURLANISHGA KIRUVCHI OTLAR

Manus manum lavat. - Qo‘l qo‘lni yuvadi.

Otlarning to‘rtinchi turlanishiga Nom.sing.da **-us** qo‘shimchasi bilan tugallanuvchi mujskoy roddagi, hamda **-u** qo‘shimchasi bilan tugallanuvchi sredniy roddagi otlar kirib, Gen. sing. da **-us** qo‘shimchasini oladi. Masalan: *fructus, us* m – meva, *exercitus, us* m – qo‘shin, askar, *cornu, us* n – shox, *gelu, us* n – yax, muz.

To‘rtinchi turlanishga kiruvchi otlarning kelishik qo‘shimchalari

	Singularis		Pluralis	
	m.	n.	m.	n.
Nom.	-ūs	-ū	-ūs	-uǎ
Gen.	-ūs	-ūs	-uŭm	-uŭm
Dat.	-uī	-ū	ībūs	-ībūs
Acc.	-ŭm	-ū	-ūs	-uǎ
Abl.	-ū	-ū	-ībūs	-ībūs
Voc.	-ūs	-ū	-ūs	-uǎ

	Singularis		Pluralis	
	m.	n.	m.	n.
Nom.	<i>fructūs</i>	<i>cornū</i>	<i>fructūs</i>	<i>cornuǎ</i>
Gen.	<i>fructūs</i>	<i>cornūs</i>	<i>fructuŭm</i>	<i>cornuŭm</i>
Dat.	<i>fructuī</i>	<i>cornū</i>	<i>fructībūs</i>	<i>cornībūs</i>
Acc.	<i>fructūm</i>	<i>cornū</i>	<i>fructūs</i>	<i>cornuǎ</i>
Abl.	<i>fructū</i>	<i>cornū</i>	<i>fructībūs</i>	<i>cornībūs</i>
Voc.	<i>fructūs</i>	<i>cornū</i>	<i>fructūs</i>	<i>cornuǎ</i>

Yuqoridagi misollardan ko‘rinib turibdiki, IV turlanishdagi otlarda so‘z o‘zagidagi **-u** unlisi barcha kelishiklarda saqlangan, biroq ular Dat. va Abl. plur. da III turlanishdagi kabi **-ibus** qo‘shimchasini olgan. Ammo ba’zi bir IV turlanish otlarida esa o‘sha kelishiklarda **-ubus** qo‘shimchasini oladi. Masalan: *artus, us* m – bo‘g‘in, *tribus, us* m – oddiy xalq, guruh, *specus, us* m – g‘or, *lacus, us* m – ko‘l kabi otlarda *artubus, specubus, lacubus* bo‘ladi.

Toʻrtinchi turlanishga kiruvchi mujskoy roddagi otlarning koʻpchiligi feʼllarning supin asosidan tashkil topgan yasama otlardir. Masalan: *sto, steti, statum, stare* I – turmoq, *status, us* m – turish, holat; *video, vidi, visum, videre* 2 – koʻrmoq, *visus, us* m – koʻrishish, tashrif; *cado, cecidi, casum, cadere* 3 - yiqilmoq, tushmoq, *casus, us* m – tushush, oʻlish; *audio, audivi, auditum, audire* 4 - eshitmoq, *auditus, us* m – tinglash, eshitish; *sentio, sensi, sensum, sentire* 4 - sezmoq, his qilmoq *sensus, us* m – his-hayajon.

Otlarning toʻrtinchi turlanishiga bosh kelishik birlikda – **us** qoʻshimchasi bilan tugallangan baʼzi bir jenskiy roddagi otlar ham kiradi. Ulardan eng koʻp qoʻllanadiganlari quyidagilar: *domus, us* f – uy, *manus, us* f – qoʻl. Jenskiy roddagi *domus* oti baʼzi kelishiklarda II turlanish kelishik qoʻshimchalarini oladi. Masalan:

	Singularis		Pluralis	
Nom.	manūs	domūs	manūs	domūs
Gen.	manūs	domūs	manuūm	domuūm (dom-ōrum)
Dat.	manuī	domuī	manībūs	domībūs
Acc.	manūm	domūm	manūs	dom-ōs
Abl.	manū	dom-ō	manībūs	domībūs
Voc.	manūs	domūs	manūs	domūs

BESHINCHI TURLANISHGA KIRUVCHI OTLAR

Res non verba.

Aytish oson, bajarish qiyin.

Otlarning beshinchi turlanishiga Nom.sing. da **-es** qoʻshimchasi bilan tugallangan jenskiy roddagi otlar kirib, Gen. sing. da **-ei** qoʻshimchasini oladi. Bu turlanishga kam miqdorda otlar kirsa ham, ular nutq jarayonida koʻp qoʻllaniladi. Bu turlanishga kiruvchi otlarning koʻpchiligini jenskiy roddagi otlar tashkil qiladi. Faqat *dies, diei* f - k u n soʻziga mujskoy hamda jenskiy rodga qarashlidir. *Dies* va *res* otlarigina birlik va koʻplik sonlarida turlanadi, qolgan otlar esa faqat birlikdagina turlanadi. Masalan:

	Singularis			Pluralis		
Nom.	rēs	diēs	spēs	rēs	diēs	-
Gen.	rēi	diēi	spēi	rērūm	diērūm	-
Dat.	rēi	diēi	spēi	rēbūs	diēbūs	-
Acc.	rēm	diēm	spēm	rēs	diēs	-
Abl.	rē	diē	spē	rēbūs	diēbūs	-
Voc.	rēs	diēs	spēs	rēs	diēs	-

OTLARNING BARCHA TURLANISHLARI HAQIDA UMUMIY XULOSA

Homo locum ornat, non hominum locus.
Joy insonni emas, inson joyni bezaydi.

Otlarning barcha turlanishlaridagi kelishik qo‘shimchalarini qiyoslab, ular orasidagi umumiylikni payqash mumkin:

a) Nom. sing. da mujskoy hamda jenskiy roddagi otlar ikkinchi, to‘rtinchi va beshinchi turlanishlarda sigmatik, ya’ni –s qo‘shimchasiga (II turlanish *lupus*, III turlanish *civitas*, IV turlanish *fructus*, V turlanish *res*) ega bo‘ladi. Yoki ba’zi bir uchinchi turlanishga kiruvchi otlar bosh kelishik birligida nol qo‘shimchaga, ya’ni hech qanday qo‘shimchaga ega bo‘lmaydi (*scriptor*, *homo*, *flumen*). Sredniy roddagi otlar ikkinchi turlanishda –m qo‘shimchasiga *bellum*, qolgan turlanishlarda esa nol qo‘shimchaga ega (III turlanish *nomen*, *corpus*, *os*, IV turlanish *genu*, *cornu*).

b) Gen.sing. da birinchi, ikkinchi va beshinchi turlanishlarda otlar –i qo‘shimchasini oladi (I turlanish *stellae* – *stellai*, II turlanish *lupi*, V turlanish *spei*). Qolgan turlanishlarda esa –s qo‘shimchasini oladi (III turlanish *hominis*, IV turlanish *fructus*).

c) Dat.sing da otlar biron bir qo‘shimcha olmay asosdagi cho‘ziq unli bilan (II turlanish *lupo*, III turlanish *animali*, IV turlanish *gelu*) tugallanadi yoki –i qo‘shimchasini oladi (I turlanish *terra-i*, III turlanish *scriptor-i*, IV turlanish *fructu-i*, V turlanish *spe-i*).

d) Acc.sing. da mujskoy va jenskiy roddagi otlar barcha turlanishda –m qo‘shimchasini oladi (I turlanish *stellam*, II turlanish

vulpum, III turlanish *regem*, IV turlanish *manum*, V turlanish *spem*). Sredniy roddagi otlar bosh kelishikda qanday bo'lsa shunday qoladi.

e) Abl.sing. da barcha turlanishdagi otlar (III turlanishdagi undoshlar variantidan tashqari) qo'shimcha olmay asosidagi cho'ziq unlini saqlab qoladi. Faqat uchinchi turlanishdagi undoshlar variantida otlar **-e** qo'shimchasini oladi. Voc.sing. da bosh kelishik birlikda **-us** qo'shimchasi bilan tugagan II turlanishga kiruvchi otlar **-e** qo'shimchasini oladi. Qolgan turlanishlarda bosh kelishik bilan bir xil bo'ladi.

f) Nom., plur. da birinchi va ikkinchi turlanishlarda otlar **-i** qo'shimchasini oladi (I turlanish *stellae-stellai*, II turlanish *lupi*). Qolgan turlanishlarda esa ular **-s** qo'shimchasini oladi (III turlanish *homines*, IV turlanish *fructus*, V turlanish *res*). Sredniy roddagi otlar hamisha **-a** qo'shimchasini oladi.

g) Gen. plur. da barcha turlanishlarda bir xil **-um** qo'shimchasini oladi (I-turlanish *stellarum*, II turlanish *vulporum*, III turlanish *regum*, IV turlanish *fructuum*, V turlanish *rerum*).

h) Dat. va Abl. plur. da birinchi va ikkinchi turlanishlarda otlar bir xil **-is** qo'shimchasini, qolgan turlanishlarda **-ibus** yoki **ubus** qo'shimchalarini oladi (I turlanish *stellis*, II turlanish *vulpis*, III turlanish *regibus*, IV turlanish *fructibus*, V turlanish *rebus*).

i) Acc. plur. da barcha turlanishlarda otlar bir xil **-s** qo'shimchasini oladi (I turlanish *stellas*, II turlanish *vulpos*, III turlanish *reges*, IV turlanish *fructus*, V turlanish *res*). Sredniy roddagi otlar **-a** qo'shimchasini oladi.

Yuqoridagi misollardan ko'rinadiki, barcha turlanishdagi otlar o'ziga xos belgilariga ega bo'lishi bilan birga ko'plab umumiy tomonlarga ham ega ekan.

**BARCHA TURLANISHDAGI OTLARNING
KELISHIKLARDAGI QO‘SHIMCHALARI
CHOG‘ISHTIRMA JADVALI**

	I	II	IIIund.	IIIunl.	IV	V
Singularis						
	f.	m. n.	m.f.n.	n.	m. n.	f.
Nom.	-ă	-ūs, -ēr, -ūm	nol	-al, -ar, -ĕ	-ūs, -ū	-ēs
Gen.	-ae	-ī	-īs	-īs	-ūs	-ēi
Dat.	-ae	-ō	-ī	-ī	-uī, -ū	-ēi
Acc.	-ām	-ūm	-ēm	-al, -ar, -ĕ	-ūm, -ū	-ēm
Abl.	-ā	-ō	-ĕ	-ī	-ū -ū	-ē
Voc.	-ă	-ĕ, -ēr, -ūm	nol	-al, -ar, -ĕ	-ūs, -ū	-ēs
Pluralis						
Nom.	-ae	-ī, -ă	-ēs, -ă	-iă	-ūs, -uă	-ēs
Gen.	-ārum	-ōrum	-ūm	-iūm	-uūm	-ērūm
Dat.	-īs	-īs	-ībūs	-ībūs	-ībūs	-ēbūs
Acc.	-ās	-ōs, -ă	-ēs, -ă	-iă	-ūs, -uă	-ēs
Abl.	-īs	-īs	-ībūs	-ībūs	-ībūs	-ēbūs
Voc.	-ae	-ī, -ă	-ēs, -ă	-iă	-ūs, -ă	-ēs

I VA II TURLANISH SIFATLARI

Vita rustica parsimoniae, diligentiae est.

Qishloq hayoti tejamkorlik va g‘ayratchanlikka o‘rgatadi.

I va II turlanishga kiruvchi sifatlarning lug‘aviy shakli **-us, -a, -um** yoki **-er, -a, -ium** qo‘shimchali so‘zlar hisoblanadi.

Bulardan **-a** qo‘shimchali jenskoj roddagi sifatlari I turlanishdagi sifatlari deb qaraladi va ular xuddi otlarning I turlanishidagi qo‘shimchalarni qabul qiladi. **-us, -er** qo‘shimchali mujskoj, hamda **-um** qo‘shimchali sredniy roddagi sifatlari II turlanish sifatlari tashkil qilib, ular ham II turlanish otlaridek turlanadi.

Misollar: *ferus, fera, ferum* - yovvoyi, *firmus, firma, firmum* - qattiq, *liber, libera, liberum* - ozod, erkin, *pulcher, pulchra, pulchrum* - go‘zal, chiroyli. Shuni unutmaslik kerakki, o‘zbek tilida

grammatik rod kategoriyasi bo‘lmaganligi sababli aniqlovchi bilan aniqlanmish o‘rtasida moslashuv yo‘q, ya’ni so‘z birikmalarida sifat bilan ot kelishiklarda moslashmaydi.

Masalan: lotin tilida bosh kelishik birligida **puella bona**, qaratqich kelishigi birligida **puell-ae bon-ae**, o‘zbek tilida esa bosh kelishik birlikda **yaxshi qiz bola**, qaratqich kelishigida **yaxshi qiz bolaning**. Bundan xulosa shuki, turkiy tillarda sifatlar lotin tilidan farqli ravishda kelishiklarda turlanmaydi.

Masalan:

Singularis

Nom.	<i>discipulūs bonūs</i>	yaxshi o‘quvchi	<i>discipulī bonī</i>
Gen.	<i>discipulī bonī</i>	yaxshi o‘quvchining	<i>discipulōrum bonōrum</i>
Dat.	<i>discipulō bonō</i>	yaxshi o‘quvchiga	<i>discipulī bonīs</i>
Acc.	<i>discipulūm bonūm</i>	yaxshi o‘quvchini	<i>discipulōs bonōs</i>
Abl.	<i>discipulō bonō</i>	yaxshi o‘quvchida, dan	<i>discipulīs bonīs</i>
Voc.	<i>discipulē bonē</i>	yaxshi o‘quvchi	<i>discipulī bonī</i>

Pluralis

Singularis

Nom.	<i>filiā pulchrā</i>	chiroyli qiz	<i>malūm rubrūm</i>
Gen.	<i>filiae pulchrae</i>	chiroyli qizning	<i>malī rubrī</i>
Dat.	<i>filiae pulchrae</i>	chiroyli qizga	<i>malō rubrō</i>
Acc.	<i>filiām pulchrām</i>	chiroyli qizni	<i>malūm rubrūm</i>
Abl.	<i>filiā pulchrā</i>	chiroyli qizda, dan	<i>malō rubrō</i>
Voc.	<i>filiā pulchrā</i>	chiroyli qiz	<i>malūm rubrūm</i>

Pluralis

Nom.	<i>filiae pulchrae</i>	<i>malā rubrā</i>
Gen.	<i>filiārum pulchrārum</i>	<i>malōrum rubrōrum</i>
Dat.	<i>filiīs pulchrīs</i>	<i>malis rubris</i>
Acc.	<i>filiās pulchrās</i>	<i>malā rubrā</i>
Abl.	<i>filiīs pulchrīs</i>	<i>malīs rubrīs</i>
Voc.	<i>filiae pulchrae</i>	<i>malā rubrā</i>

SIFATLARNING UCHINCHI TURLANISHI

Beatus, qui prodest, quibus potest.

Har kim qo‘lidan kelgan yordamini
o‘zgaga ayamasa, u baxtlidir.

Uchinchi turlanishga uchala roddagi sifatlar ham kirib, rod qo‘shimchalariga qarab uch guruhga bo‘linadi; 1) uch qo‘shimchali sifatlar, ya‘ni mujskoy roddagi sifatlar Nom.sing. da **-er**, jenskiy roddagi sifatlar **-is**, sredniy roddagi sifatlar **-e** qo‘shimchalarini oladi. Masalan: *acer, acris, acre* - o‘tkir. 2) ikki qo‘shimchali sifatlar, ya‘ni mujskoy va jenskiy roddagi sifatlar Nom.sing.da bir xil **-is**, sredniy roddagi sifatlar **-e** qo‘shimchalarni oladi. Masalan: *facilis, facilis, facile* - yengil. 3) bir qo‘shimchali sifatlar,y‘ani uchala roddagi sifatlar ham Nom.sing.da bir xil **-s**, **-x** yoki **-r** qo‘shimchalarini oladi. Masalan: *audax, audacis*- jasur, qo‘rqmas, *sapiens, sapientis* - aqli, bilimdon, *pauper, pauperis* - kambag‘al, *dives, divitis* -boy,

Uchinchi turlanish sifatлари xuddi otlarning uchinchi turlanishidagi unlilar variantidek turlanadi.

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	<i>acĕr</i>	<i>acrĭs</i>	<i>acrĕ</i>	<i>acrĕs</i>	<i>acrĕs</i>	<i>acriă</i>
Gen.	<i>acris</i>	<i>acris</i>	<i>acris</i>	<i>acriŭm</i>	<i>scriŭm</i>	<i>acriŭm</i>
Dat.	<i>acrĭ</i>	<i>acrĭ</i>	<i>acrĭ</i>	<i>acrĭbŭs</i>	<i>acrĭbŭs</i>	<i>acrĭbŭs</i>
Acc.	<i>acrĕm</i>	<i>acrĕm</i>	<i>acrĕ</i>	<i>acrĕs</i>	<i>acrĕs</i>	<i>acriă</i>
Abl.	<i>acrĭ</i>	<i>acrĭ</i>	<i>acrĭ</i>	<i>acrĭbŭs</i>	<i>acrĭbŭs</i>	<i>acrĭbŭs</i>
Voc.	<i>acĕr</i>	<i>acrĭs</i>	<i>acrĕ</i>	<i>acrĕs</i>	<i>acrĕs</i>	<i>acriă</i>

Pauper, pauperis - kambag‘al, *dives, divitis* - boy, *vetus, veteris* - keksa, *princeps, principis* - asosiy, *particeps, participis* - qatnashayotgan kabi uchinchi guruhga kiruvchi bir qo‘shimchali sifatlar uchinchi turlanish otlarining undoshlar variantidek turlanadi.

SIFAT DARAJALARI GRADUS COMARATIONIS

Fervet olla, vivit amicitia.
Qozoning qaynasa, do‘stlar uzilmaydi.

Lotin tilida ham o‘zbek tilidagi kabi sifatlarning uchta darajasi bor: oddiy daraja (gradus positivus), qiyosiy daraja (gradus comparativus), orttirma daraja (gradus superlativus). Sifat darajalarining yasalishi lotin tilida o‘ziga xos xususiyatlari bilan farq qiladi.

SIFATLARNING QIYOSIY DARAJASI GRADUS COMPARATIVUS

Sifatlarning qiyosiy darajasini yasash uchun ularning Gen.sing. shakli olinib, I turlanishdan **–ae**, II turlanishdan **–i** va **III** turlanishdan **–is** qo‘shimchalari olib tashlanadi va ularning o‘rniga mujskoy va jenskiy roddagi sifatlardan uchun **–ior**, sredniy roddagi sifatlardan uchun esa **–ius** qo‘shimchalari qo‘shiladi. Masalan:

Gradus positivus Gen.sing. Gradus comparativus

m f n		m.f. n
<i>clarus, a, um</i> – mashhur	<i>clari, clarior, clarior</i> – mashhurroq	
<i>miser, a, um</i> – baxtsiz	<i>miseri, miserior, miserius</i> – baxtsizroq	
<i>celer, is, e-</i> tez	<i>celeris, celerior, celerius</i> – tezroq	

Sifatlarning qiyosiy darajasi xuddi otlarning uchinchi turlanishidagi undosh variantidek turlanadi.

Singularis			Pluralis			
m.	f.	n.	m.	f.	n.	
Nom.	<i>clarior</i>	<i>clarior</i>	<i>clariūs</i>	<i>clariōrēs</i>	<i>clariōrēs</i>	<i>clariōrā</i>
Gen.	<i>clariōrīs</i>		<i>clariōrum</i>			
Dat.	<i>clariōrī</i>		<i>clariōrībūs</i>			
Acc.	<i>clariōrēm</i>	<i>clariūs</i>	<i>clariōrēs</i>	<i>clariōrā</i>		
Abl.	<i>clariōrē</i>		<i>clariōrībūs</i>			
Voc.	<i>clarior</i>	<i>clarior</i>	<i>clariūs</i>	<i>clariōrēs</i>	<i>clariōrēs</i>	<i>clariōrā</i>

SIFATLARNING ORTTIRMA DARAJASI GRADUS SUPERLATIVUS

Lotin tilida ham sifatlarning orttirma darajasi xuddi o‘zbek tilidagidek birmuncha murakkab bo‘lib, quyidagi usullar bilan yasaladi:

a) sifatlarning orttirma darajasi (gradus superlativus) ni yasash uchun ularning asosi olinib, shu asosga **-issim-** suffiksi va **-us, -a, -um** rod qo‘shimchalari qo‘shiladi. Masalan:

Gradus positivus	Gen.sing.	Gradus superlativus
m. f. n.		m. f. n.
<i>clarus, a, um</i> - mashhur	<i>clari</i>	<i>clarissimus, a, um</i> – eng mashhur
<i>fortis, e-</i> - kuchli	<i>fortis</i>	<i>fortissimus, a, um</i> – eng kuchli
<i>felix</i> - baxtli	<i>felicis</i>	<i>felicissimus, a, um</i> – eng baxtli

b) agar sifatlar Nom.sing. da **-er** qo‘shimchasi bilan tugallangan bo‘lsa shu **-er** qo‘shimchasidan keyin **-rim-** suffiksi va **-us, -a, -um** rod qo‘shimchalari qo‘shish yo‘li bilan yasaladi. Masalan:

Gradus positivus	Gradus superlativus
m. f. n.	m. f. n.
<i>niger, gra, grum-</i> qora	<i>nigerrimus, a, um</i> – juda qora
<i>acer, acris, acre-</i> o‘tkir	<i>acerrimus, a, um</i> – juda o‘tkir
<i>pulcher, chra, chrum-</i> go‘zal	<i>pulcherrimus, a, um</i> – eng go‘zal

c) asosi **-l** undosh tovushi bilan tugallangan uchinchi turlanishga kiruvchi quyidagi oltita sifatlarning orttirma darajasi shu sifatlarning asosiga **-lim-** suffiksi hamda **-us, -a, -um** rod qo‘shimchalari qo‘shish yo‘li bilan yasaladi. Masalan:

Gradus positivus	Gen.sing.	Gradus superlativus
<i>facilis, facile</i> - yengil	<i>facilis</i>	<i>facillimus, a, um</i>
<i>difficilis, difficile-</i> og‘ir	<i>difficilis</i>	<i>difficillimus, a, um</i>
<i>similis, simile-</i> o‘xshash	<i>similis</i>	<i>simillimus, a, um</i>
<i>dissimilis, imile-</i> o‘zgacha	<i>dissimilis</i>	<i>dissimillimus, a, um</i>
<i>humilis, humile-</i> past	<i>humilis</i>	<i>humillimus, a, um</i>
<i>gracilis, gracile-</i> yoqimli	<i>gracilis</i>	<i>gracillimus, a, um</i>

Qolgan sifatlarning orttirma darajasi xuddi **a** bo‘limidagidek hosil qilinadi.

Sifatlarning orttirma darajasi kelishiklarda xuddi sifatlarning birinchi va ikkinchi turlanishidek turlanadi.

ANALITIK USUL BILAN YASALUVCHI SIFAT DARAJALARI

Agar I-II turlanishga kiruvchi sifatlarning oddiy darajasidagi rod qo‘shimchalaridan oldin (asosi) **e, u, i** unlilar kelsa, bunday sifatlarning qiyosiy va orttirma darajalari sintetik (qo‘shimchalar qo‘shish yo‘li bilan emas) usul bilan emas, balki o‘zbek tilidagi kabi, ravishlar yordamida hosil qilinadi. Ya’ni, qiyosiy daraja *magis*, orttirma daraja esa *maxime* ravishlari yordamida yasaladi. Masalan:

Positivus

idoneus, a, um - qulay

necessarius, a, um - zarur

perspicus, a, um - tiniq

Comparativus

magis idoneus, a, um – qulayroq

magis necessarius, a, um - zarurroq

magis perspicus, a, um - tiniqroq

Superlativus

maxime idoneus, a, um – eng qulay

maxime necessarius, a, um – eng zarur

maxime perspicus, a, um – juda tiniq

Agar I-II turlanishga kiruvchi sifatlarning *-dicus, -ficus* va *-volus* qo‘shimchalari bilan tugallangan bo‘lsa, bunday sifatlarning asosiga qiyosiy daraja yasash uchun **-entior, entius**, orttirma daraja yasash uchun esa **-entissimus, -entissima, -entissimum** qo‘shimchalari qo‘shiladi. Masalan:

Positivus

maledicus, a, um - yomon so‘z

magnificus, a, um - hashamatli

bonevolus, a, um – xushtabiatli

Comparativus

maledicentior, ius

magnificentior, ius

bonevolentior, ius

Superlativus

maledicentissimus, a, um - juda yomon so‘zli

magnificentissimus, a, um - juda hashamatli

bonevolentissimus, a, um - juda xushtabiatli

SUPLETIV USULDA YASALUVCHI SIFAT DARAJALARI

Shakllari turli xil asoslardan tashkil topgan qiyosiy va orttirma darajalari **supletiv** darajalar deb ataladi. Bunday sifatlarning jami oltita boʻlib, ular I, II, III turlanish otlaridek turlanadi. Masalan:

Positivus

bonus, a, um - yaxshi
malus, a, um - yomon
magnus, a, um - katta
parvus, a, um - kichik
multi, ae, a - koʻp

Comparativus

melior, meliūs - yaxshiroq
pejor, pejūs - yomonroq
maior, maiūs - kattaroq
minor, minūs - kichikroq
plures, plurā - koʻproq

Superlativus

optīmus, a, um - juda yaxshi
pessīmus, a, um - juda yomon
maxīmus, a, um - juda katta
miniūs, a, um - juda kichik
plurimī, ae, ā - juda koʻp

RAVISH

ADVERBIUM

Facile dictu, difficile factu.
Aytish oson, bajarish qiyin.

Lotin tilida ham ravishlar xuddi oʻzbek tilidagi kabi oʻzgarmas soʻz turkumi hisoblanib, yasaliş jihatidan ikki xil boʻladi: a) tub ravishlar, b) yasama ravishlar.

Tub ravishlar quyidagilar: *olim* – qachonlardir, *semper* - hamisha, *ibi* - u yerda, *ubi* - qayerda, *jam* - hatto, *quot* - qancha, *cras* - ertaga, *hodie* - bugun va h.k.

Yasama ravishlar asosan sifatlardan tashkil topib quyidagicha hosil qilinadi:

a) birinchi va ikkinchi turlanish sifatlarining asosiga –e qo‘shimchasini qo‘shish yo‘li bilan yasaladi. Masalan:

Adjectivum	Gen.sing.	Adverbium
<i>magnus, a, um</i> - katta	<i>magni</i>	<i>magnē</i>
<i>longus, a, um</i> - uzun	<i>longi</i>	<i>longē</i>
<i>rectus, a, um</i> – to‘g‘ri	<i>recti</i>	<i>rectē</i>
<i>pulcher, chra, chrum</i> - chiroyli	<i>pulchri</i>	<i>pulchrē</i>

b) uchinchi turlanish sifatlarining asosiga **-iter** qo‘shimchasi qo‘shiladi. Masalan:

Adjectivum	Gen.sing.	Adverbium
<i>acer, acris, acre</i> - o‘tkir	<i>acris</i>	<i>acrīter</i>
<i>velox</i> - tez	<i>velocis</i>	<i>velocīter</i>
<i>atrox</i> - zolim	<i>atrocis</i>	<i>atrocīter</i>

v) agar uchinchi turlanish sifatlarining asosi **-nt** bilan tugallansa, shu asosga **-er** qo‘shimchasi qo‘shiladi. Masalan:

Adjectivum	Gen.sing.	Adverbium
<i>sapiens</i> - aqqli	<i>sapientis</i>	<i>sapienter</i>
<i>recens</i> – yangi, yosh	<i>recentis</i>	<i>recenter</i>

g) ba‘zan ikkinchi turlanishdagi sifatlar Abl. sing. da ham ravish vazifasida qo‘llaniladi. Masalan: *rarus, a, um* – kamdan-kam - *raro*, *multus, a, um* – ko‘p - *multo*, *citus, a, um* – tez - *cito*.

d) sredniy roddagi sifatlar ham ba‘zi hollarda ravish vazifasida qo‘llanilishi mumkin. Masalan: *forte*- mustahkam, *maximum*- eng katta, *minimum*- juda kichkina.

RAVISHLARNING QIYOSIY VA ORTTIRMA DARAJALARI

Citius, altius, fortius.

Tezroq, balandroq, kuchliroq.

Sifatlardan tashkil topgan yasama ravishlargina oddiy, qiyosiy va orttirma darajalarga ega. Yasama ravishlarning qiyosiy darajasi sredniy roddagi sifatning qiyosiy darajasi bilan bir xildir, ya‘ni – **ius** qo‘shimchasini oladi. Masalan:

Adjectivum	Gen.sing.	Adverbium	Comarativus
<i>latus, a, um</i> - keng	<i>lati</i>	<i>late</i>	<i>latiūs</i> - kengroq
<i>fortis, e</i> - kuchli	<i>fortis</i>	<i>fortiter</i>	<i>fortiūs</i> - kuchliroq
<i>altus, a, um</i> – baland	<i>alti</i>	<i>alte</i>	<i>altiūs</i> - balandroq
<i>citus, a, um</i> - tez	<i>citi</i>	<i>cite</i>	<i>citiūs</i> - tezroq

Ravishlarning orttirma darajasini yasash uchun sifatlarning orttirma darajasidagi **-us, -a, -um** rod qo‘shimchalari olib tashlanadi va ularning o‘rniga **-e** qo‘shimchasi qo‘shiladi. Masalan:

Adjectivum	Gen.sing.	Adverbium	Superlativus
<i>felix</i> - baxtli	<i>felicis</i>	<i>feliciter</i>	<i>felicissime</i>
<i>clarus, a, um</i> - mashhur	<i>clari</i>	<i>clarē</i>	<i>clarissime</i>
<i>sacer, cra, crum</i> - muqaddas	<i>sacri</i>	<i>sacrē</i>	<i>sacerrime</i>
<i>acer, cris, cre</i> - o‘tkir	<i>acris</i>	<i>acrīter</i>	<i>acerrime</i>
<i>facilis, e</i> - yengil	<i>facilis</i>	<i>faciliter</i>	<i>facillime</i>

EGALIK OLMOSHLARI PRONOMINA POSSESSIVA

Omnia mea mecum porto.
Bor bisotim o‘zimda.

Lotin tilida quyidagi egalik olmoshlari bo‘lib, ular sifatlari kabi rod, son va kelishik grammatik kategoriyalariga ega:

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
I.	<i>meus</i>	<i>mea</i>	<i>meum</i>	<i>noster</i>	<i>nostra</i>	<i>nostrum</i>
II.	<i>tuus</i>	<i>tua</i>	<i>tuum</i>	<i>vester</i>	<i>vestra</i>	<i>vestrum</i>
III.	<i>suus</i>	<i>sua</i>	<i>suum</i>	-----	-----	-----

Egalik olmoshlari xuddi birinchi va ikkinchi turlanishga kiruvchi sifatlari kabi bir xil rod qo‘shimchalariga ega bo‘lganligi sababli kelishiklarda shu sifatlardек turlanadi. Masalan:

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	<i>meus</i>	<i>mea</i>	<i>meum</i>	<i>mei</i>	<i>meae</i>	<i>meā</i>

Gen.	<i>mei</i>	<i>meae</i>	<i>mei</i>	<i>meōrum</i>	<i>meārum</i>	<i>meōrum</i>
Dat	<i>meō</i>	<i>meae</i>	<i>meō</i>	<i>meīs</i>	<i>meīs</i>	<i>meīs</i>
Acc.	<i>meum</i>	<i>meam</i>	<i>meum</i>	<i>meōs</i>	<i>meās</i>	<i>meā</i>
Abl.	<i>meō</i>	<i>meā</i>	<i>meō</i>	<i>meīs</i>	<i>meīs</i>	<i>meīs</i>
Voc.	<i>mi</i>	<i>mea</i>	<i>meum</i>	<i>mei</i>	<i>meae</i>	<i>mea</i>

Eslatma: O‘zbek tilida egalik olmoshlari bo‘lmaganligi sababli lotin tilidagi egalik olmoshlari **meus, tuus, noster, vester** o‘zbek tiliga kishilik olmoshlarning qaratqich kelishigidagi shakli hamda egalik qo‘shimchalari orqali tarjima qilinadi. Masalan: *meus pater* - mening ota=m, *tuus pater* – sening ota=ng, *suus pater* - uning ota=si.

KISHILIK OLMOSHLARI PRONOMINA PERSONALIA

Parva vitia aliorum ridetis, sed magna,
quae vos dedecorant, non videtis.

Boshqalrning kichik xatosidan kulasiz, o‘zingizning katta aybin-gizni ko‘rmaysiz.

Lotin tilida kishilik olmoshlari quyidagilar: **ego** - men, tu- sen, **nos** -biz, **vos** - siz. Lotin tilida uchinchi shaxs birlik va ko‘plikni ifodalovchi aniq kishilik olmoshlari yo‘q, ularning o‘rniga **is, ea, id** kabi ko‘rsatish olmoshlari ishlatiladi.

Kishilik olmoshlari kelishiklarda quyidagicha turlanadi:

Singularis

Nom.	<i>ego</i> men	<i>tu</i> sen	-
Gen.	<i>mei</i> mening	<i>tui</i> sening	<i>sui</i> uning
Dat.	<i>mihi</i> menga	<i>tibi</i> senga	<i>sibi</i> unga
Acc.	<i>me</i> meni	<i>te</i> seni	<i>se</i> uni
Abl.	<i>me</i> menda, mendan	<i>te</i> senda, sendan	<i>se</i> unda, undan

Pluralis

	Nom. <i>nos</i>	<i>bizlar</i>	<i>vos</i>	<i>sizlar</i>
Gen.	<i>nostri</i> bizlarning	<i>vestri</i> sizlarning		
	<i>nostrum</i> bizlardan	<i>vestrum</i> sizlardan		

	birimizni		biringizni
Dat. <i>nobīs</i>	bizga	<i>vobīs</i>	sizga
Acc. <i>nos</i>	bizni	<i>vos</i>	sizni
	Abl. <i>nobīs</i>	bizda, bizdan	<i>vobīs</i> sizda, sizdan

Eslatma: Baʼzan Ablativus kelishigida kishilik olmoshlari cum predlogi bilan qoʻshilib keladi va oʻzbek tiliga **mecum** - men bilan, **tecum** - sen bilan, **nobiscum** - biz bilan, **vobiscum** -siz bilan, **secum** - u bilan deb tarjima qilinadi.

KOʻRSATISH OLMOSHLARI PRONOMINA DEMONSTRATIVA

Vita sine libertate, nihil.
Erkinlik boʻlmagan hayot, hayot emas.

Lotin tilida koʻrsatish olmoshlarining bir qancha shakllari bor boʻlib, ularning keng qoʻllanuvchilari quyidagilar hisoblanadi: **hic**, **haec**, **hoc** - mana bu, soʻzlovchiga nisbatan yaqinda joylashgan predmetni koʻrsatishda qoʻllaniladi. **ille**, **illa**, **illud** - ana u. Soʻzlovchiga nisbatan oʻzoqda joylashgan predmetni koʻrsatishda qoʻllaniladi.

Iste, ista, istud - oʻsha. Ikkinchi shaxsga tegishli (daxldor) narsani koʻrsatishda qoʻllaniladi.

Is, ea, id - u, oʻsha. Uchinchi shaxsga tegishli pryedmetni koʻrsatishda yoki uchinchi shaxs kishilik olmoshi vazifasida qoʻllaniladi.

Koʻrsatish olmoshlarining turlanishida quyidagilarni bilish lozim; a) koʻrsatish olmoshlari Gen. sing.da barcha rodlarda ham – **ius** qoʻshimchasini oladi. b) Dat.sing.da esa, hamma rodlarda **-i** qoʻshimchasini oladi. Qolgan barcha kelishiklarda koʻrsatish olmoshlari birinchi va ikkinchi turlanish sifatlaridek turlanadi.

	Singularis			Pluralis		
	ille, illa, illud - ana u					
	m	f	n	m	f	n
Nom.	<i>illē</i>	<i>illā</i>	<i>illud</i>	<i>illī</i>	<i>illae</i>	<i>illā</i>
Gen.	<i>lliūs</i>	<i>illiūs</i>	<i>illiūs</i>	<i>illōrum</i>	<i>illārum</i>	<i>illōrum</i>
Dat.	<i>illī</i>	<i>illī</i>	<i>illī</i>	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>

Acc.	<i>illum</i>	<i>illam</i>	<i>illud</i>	<i>illōs</i>	<i>illās</i>	<i>illā</i>
Abl.	<i>illō</i>	<i>illā</i>	<i>illō</i>	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>	<i>illīs</i>
Voc.	<i>illē</i>	<i>illā</i>	<i>illud</i>	<i>illī</i>	<i>illae</i>	<i>illā</i>

is, ea, id - u, o‘sha

Nom.	<i>īs</i>	<i>ēa</i>	<i>id</i>	<i>ēi(ii)</i>	<i>eae</i>	<i>eā</i>
Gen.	<i>ejūs</i>	<i>ejūs</i>	<i>ejūs</i>	<i>eōrum</i>	<i>eārum</i>	<i>eōrum</i>
Dat.	<i>eī</i>	<i>eī</i>	<i>eī</i>	<i>eīs(iis)</i>	<i>eīs(iis)</i>	<i>eīs(iis)</i>
Acc.	<i>eum</i>	<i>eam</i>	<i>īd</i>	<i>eōs</i>	<i>eās</i>	<i>eā</i>
Abl.	<i>eō</i>	<i>eā</i>	<i>eō</i>	<i>eīs(iis)</i>	<i>eīs(iis)</i>	<i>eīs(iis)</i>
Voc.	<i>īs</i>	<i>ēa</i>	<i>id</i>	<i>ēi(ii)</i>	<i>eae</i>	<i>eā</i>

idem, eadem, idem - o‘shaning o‘zi

Nom.	<i>īdem</i>	<i>eādem</i>	<i>īdem</i>	<i>eīdem</i>	<i>eaedem</i>	<i>eādem</i>
Gen.	<i>ejusdem</i>		<i>eōrundem eārundem eōrundem</i>			
Dat.	<i>eidem</i>		<i>eīsdem (iisdem)</i>			
Acc.	<i>eundem</i>	<i>eandem</i>	<i>idem</i>	<i>eōsdem</i>	<i>eāsdem</i>	<i>eādem</i>
Abl.	<i>eodem</i>	<i>eadem</i>	<i>eodem</i>	<i>eīsdem (iisdem)</i>		
Voc.	<i>idem</i>	<i>eadem</i>	<i>idem</i>	<i>eīdem</i>	<i>eādem</i>	<i>eādem</i>

hic, haec, hoc - mana bu

Nom.	<i>hīc</i>	<i>haec</i>	<i>hōc</i>	<i>hī</i>	<i>hae</i>	<i>haec</i>
Gen.	<i>huiūs</i>	<i>huiūs</i>	<i>huiūs</i>	<i>hōrum</i>	<i>hārum</i>	<i>hōrum</i>
Dat.	<i>huīc</i>	<i>huīc</i>	<i>huīc</i>	<i>hīs</i>	<i>hīs</i>	<i>hīs</i>
Acc.	<i>hūnc</i>	<i>hānc</i>	<i>hōc</i>	<i>hōs</i>	<i>hās</i>	<i>haec</i>
Abl.	<i>hōc</i>	<i>hāc</i>	<i>hōc</i>	<i>hīs</i>	<i>hīs</i>	<i>hīs</i>
Voc.	<i>hīc</i>	<i>haec</i>	<i>hōc</i>	<i>hī</i>	<i>hae</i>	<i>haec</i>

Eslatma: **iste, ista, istud** ko‘rsatish olmoshlari xuddi **ille, illa, illud** kabi, **idem, eadem, idem** ko‘rsatish olmoshlari esa **is, ea, id** olmoshlaridek turlanadi. Idem, eadem, idem - o‘shaning o‘zi, uning o‘zi, ko‘rsatish olmosh is va kuchaytiruvchi dem ning qo‘shilishidann iborat bo‘lib, turlanganda faqat ko‘rsatish olmoshi is turlanadi.

NISBIY OLMOSHLAR PRONOMINA RELATIVA

Qui querit, reperit.
Izlagan topadi.

Lotin tilida nisbiy olmoshlar **qui, quae, quod** lar bo‘lib, gapda sifat shaklida “**qaysikim**”, ot shaklida esa “**kim, nima**” kabi ma’nolarni anglatadi. Nisbiy olmoshlar kelishiklarda xuddi ko‘rsatish olmoshlaridek turlanadi. Masalan:

	Singularis			Pluralis		
	m.	f.	n.	m.	f.	n.
Nom.	<i>quī</i>	<i>quae</i>	<i>quōd</i>	<i>quī</i>	<i>quae</i>	<i>quae</i>
Gen.	<i>c u j ũ s</i>			<i>quōrum</i>	<i>quārum</i>	<i>quōrum</i>
Dat.	<i>c u ī</i>			<i>q u ī b u s</i>		
Acc.	<i>quem</i>	<i>quam</i>	<i>quōd</i>	<i>quōs</i>	<i>quās</i>	<i>quae</i>
Abl.	<i>quō quā quō</i>			<i>q u ī b ũ s</i>		

Ba’zan nisbiy olmoshlar kelishigida cum predlogi bilan qo‘shilib keladi “*q u o c u m, q u i b u s c u m*” va o‘zbek tiliga “**qaysikim u bilan, kim bilan, nima bilan**” deb tarjima qilinadi.

SO‘ROQ OLMOSHLARI PRONOMINA INTERROGATIVA

Quisquis amat ranam, putat ranam esse Diana.
Baqaga ishqı tushgan uni Diana deb his qiladi.

So‘roq olmoshlari *qui?, quae?, quod?* “**qaysi?**”, *quis?* “**kim**” va *quid?* “**nima**” lar bo‘lib, kelishiklarda ko‘plikda turlanmay, birlikda xuddi nisbiy olmoshlar kabi turlanadi. Ko‘rsatish olmoshlar *uter, utra, utrum?* “**qaysi biri?, ikkalasidan qaysi biri?** ille, illa, illud ko‘rsatish olmoshlaridek turlanadi. Masalan:

	m.	n.	m	f	n
Nom.	<i>quīs?</i>	<i>quīd?</i>	<i>utēr?</i>	<i>utrā?</i>	<i>utrūm?</i>
Gen.	<i>cuiūs?</i>		<i>utriūs?</i>		
Dat.	<i>cui?</i>		<i>utri?</i>		
Acc.	<i>quēm?</i>	<i>quid?</i>	<i>utrūm?</i>	<i>utrām?</i>	<i>utrūm?</i>
Abl.	<i>q u ō?</i>		<i>utrō?</i>	<i>utrā?</i>	<i>utrō?</i>

GUMON OLMOSHLARI PRONOMINA INDEFINITA

Quid dubitas ne faceris.
Ikkilangan ishingni qilma.

Lotin tilida gumon olmoshlari shakl jihatidan soʻroq olmoshlarining aynan oʻzi boʻlsada, faqatgina oʻzidan keyin *-ali, -piam, -quam, -dam, -que, -vis, -libet, -cunque* kabi yuklamalar bilan qoʻshilib, gumon olmoshlarini ifodalaydi. Masalan:

<i>aliquis, aliqua, aliquid</i>	biror bir kimsa
<i>quispiam, quaequam, quidpiam</i>	kimdir
<i>quisquam, quidquam</i>	kimdir

Gumon olmoshlari ham nisbiy olmoshlar kabi turlanadi. Turlanganda noaniqlik maʼnosini ifodalovchi yuklamalar oʻzgarmay qoladi.

PREDLOGLAR PRAEPOSITIONES

Per aspera ad astra.
Mashaqqatlar orqali maqsadga yetish.

Lotin tilida predloglar juda keng qoʻllaniluvchi yordamchi soʻzlar hisoblanib, asosan Accusativus va Ablativus kelishiklari bilan qoʻllanadi.

1. Ablativus kelishigi bilan qoʻllanuvchi predloglar: **a, ab, abs - dan**; de-**haqida, -dan**, yoki narsaning qoʻzgʻalishini, yoʻnalishini bildiradi, **-dan, tomonidan**; **ex, e** ish-harakatning biror yerdan, narsadan yoki biror narsa ichidan boshlanishini bildiradi, **-dan**; cum **- bilan**; pro **-dan nariga, -ning ortiga, -ga, -da, uchun**; prae **- yonida, oldida, yaqinida**; sine – **yoʻqlik, kamlik** maʼnolarini bildiradi, **-siz, be-, kam, yoʻq**.

2. Accusativus kelishigi bilan qoʻllanuvchi predloglar: ad- turgan joyni bildiradi, yaqinida, yonida, oldida; qayerga, nimaga, kimga soʻroqlariga javob boʻlib keladi; **-ga**, ustiga; ish-harakatning yoʻnalishini bildiradi; **-ga**, sari, qarab, tomon, yoniga, tarafiga, **--gacha, -ga** qadar; ante **-gacha, -ga** qadar; apud - yonida, oldida, yaqinida; contra - qarshida, qarshisida, roʻparasida; inter - orasida,

o‘rtasida, oralig‘ida, mobaynida; per, trans - ustidan, orqali, bilan; post - **dan** keyin.

3. In va sub predloglari Accusativus kelishigida, qayerga? so‘rog‘iga javob bo‘ladi: in domum - uyga, sub terram - er ostiga, Ablativus kelishigida kelsa, qayerda? so‘rog‘iga javob bo‘ladi, in domo- uyda, sub terra - yer ostida.

4. Birinchi turlanishga kiruvchi jenskiy roddagi *causa* va *gratia* otlari ba‘zan Dativus kelishigida kelib, **sababli, bo‘lgani uchun, shuning uchun, shu sababli** deb tarjima qilinadi.

SONLAR

NUMERALIA

Duos, qui sequitur lepores, neutrum capit.
Ikki quyonni quvgan birini ham tuta olmaydi.

Lotin tilida sonlar grammatik jihatidan to‘rt turga bo‘lib o‘rganiladi: sanoq sonlar (cardinalia), tartib sonlar (ordinalia), taqsim sonlar (distributiva) va ravish sonlar (adverbia).

SANOQ SONLAR - CARDINALIA

Sanoq sonlar xuddi arab tilidagi kabi raqam va yozuv orqali ifodalanadi. Rim raqamlari arab raqamlariga nisbatan soddaroq bo‘lib, ular jami yettita belgidan iboratdir. Bular quyidagilar:

I bir, V besh, X o‘n, L ellik, C yuz, D besh yuz, M ming. Ushbu belgilarning o‘rin almashuvi orqali xohlagan sonni ifodalash mumkin. Buning uchun qaysi belgi qaysi belgidan oldin yoki keyin kelishini esda saqlash lozim. Bu quyidagicha:

a) I belgisi V va X belgilaridan oldin yoki shu belgilardan keyin keladi: IV - 4, VI - 6, VII - 7, VIII - 8, IX - 9, XI - 11, XII - 12, XIII - 13 va h.;

b) X belgisi L va C belgilaridan oldin yoki keyin keladi: XL - 40 LX - 60, LXX - 70, LXXX - 80, XC - 90, CX - 110, CXX - 120 va h.;

c) C belgisi D va M belgilaridan oldin yoki keyin keladi: CD - 400, DC - 600, DCC - 700, CM - 900, MC - 1100, MCC - 1200 va h.

SANOQ SONLARNING YASALISHI

a) Sanoq sonlardan I dan IO gachasi tub sonlar hisoblanib, ularni yodda saqlamoq kerak. Ular quyidagilar:

I	<i>unus, a, um</i>	6	<i>sex</i>
2	<i>duo, ae, o</i>	7	<i>septem</i>
3	<i>tres, tria</i>	8	<i>octo</i>
4	<i>quatuor</i>	9	<i>novem</i>
5	<i>quinque</i>	IO	<i>decem</i>

b) II dan I7 gacha sonlar avval birlik keyin o'nlik qo'shish yo'li bilan yasaladi. Masalan:

II	<i>undecim</i>	15	<i>quindecim</i>
I2	<i>duodecim</i>	16	<i>sedecim</i>
I3	<i>tredecim</i>	17	<i>septendecim</i>
I4	<i>quattuordecim</i>		

c) I8, I9, 28, 29, 38, 39 kabi sonlarni yasash uchun birlik va o'nlik sonlari o'rtasiga **de** predlogi yoziladi va bir kam yoki ikki kam deb sanaladi.

I8	<i>duodeviginti</i>	38	<i>duodequadraginta</i>
I9	<i>undeviginti</i>	39	<i>undequadraginta</i>
28	<i>duodetriginta</i>	48	<i>duodequinquaginta</i>
29	<i>undetriginta</i>	49	<i>undequinquaginta</i>

d) O'nlik sonlarni yasash uchun birlik sonlaridan keyin *-ginta* qo'shimchasi qo'shiladi. Masalan:

20	<i>viginti</i>		
30	<i>triginta</i>	70	<i>septuaginta</i>
40	<i>quadraginta</i>	80	<i>octoginta</i>
50	<i>quinquaginta</i>	90	<i>nonaginta</i>
60	<i>sexaginta</i>		

e) Yuzliklarni yasash uchun birlik sonlaridan keyin ikki yuz, uch yuz va olti yuz sonlarini ifodalashda *-centi*, qolgan yuzliklarni ifodalashda *-genti* qo'shimchalari qo'shiladi.

100	<i>centum</i>	600	<i>sescenti, ae, a</i>
200	<i>ducenti, ae, a</i>	700	<i>septingenti, ae, a</i>
300	<i>trecenti, ae, a</i>	800	<i>octingenti, ae, a</i>

f) 21 dan 27 gacha, 31 dan 37 gacha va hokazo sonlarni yasashda ikki xil usul qo'llaniladi: a) avval o'nlik keyin birlik *viginti tres, viginti sex*; yoki

b) avval birlik keyin o‘nlik *tres et viginti, sex et viginti*.

SANOQ SONLARNING TURLANISHI

Lotin tilida sanoq sonlardan *unus,a,um, duo,ae, tres,ia, ducenti, -ae,-a,* va qolgan yuzliklar, hamda *milia* sonlari kelishiklarda turlanadi. Boshqa sonlar esa turlanmaydi.

Unus,a,um soni faqat birlik sonda xuddi ko‘rsatish olmoshlaridek turlanadi.

m. f. n.

Nom. *unus una unum*

Gen. *uniūs uniūs uniūs*

Dat. *unī unī unī*

Acc. *unum unam unum*

Abl. *unō unā unō*

Voc. *unus una unum*

Ikki *duo,ae* soni faqat ko‘plikda, xuddi I va II turlanish otlaridek qo‘shimchalar olib turlanali.

m. f. n.

Nom. *duo duae duo*

Gen. *duōrum duārum duōrum*

Dat. *duobūs duabūs duobūs*

Acc. *duōs duās duo*

Abl. *duobūs duabūs duobūs*

Voc. *duo duae duo*

Uch *tres,ia* soni faqat ko‘plikda uchinchi turlanishi otlaridagi unlilar variantidek turlanadi.

m.f. n.

Nom. *trēs triā*

Gen. *triūm triūm*

Dat. *tribūs tribūs*

Acc. *trēs triā*

Abl. *tribūs tribūs*

Voc. *trēs triā*

Ikki yuzdan to‘qqiz yuzgacha bo‘lgan sonlar ham faqat ko‘plik sonda, I va II turlanish otlaridek turlanadi.

	m.	f.	n.
Nom.	<i>ducenti</i>	<i>ducentae</i>	<i>ducentā</i>
Gen.	<i>ducentōrum</i>	<i>ducentārum</i>	<i>ducentōrum</i>
Dat.	<i>ducentīs</i>	<i>ducentīs</i>	<i>ducentīs</i>
Acc.	<i>ducentōs</i>	<i>ducentās</i>	<i>ducentā</i>
Abl.	<i>ducentīs</i>	<i>ducentīs</i>	<i>ducentīs</i>
Voc.	<i>ducenti</i>	<i>ducentae</i>	<i>ducentā</i>

TARTIB SONLAR

NUMERALIA ORDINALIA

Primus inter pares.

Tenglar ichida yagona.

Lotin tilida ham tartib sonlar xuddi nemis va rus tillaridagi kabi rod, son hamda kelishik qo‘shimchalariga ega bo‘lib, I-II turlanish sifatlaridek turlanadi. Tartib sonlarning yasalishi quyidagi qoidalariga binoan yuz beradi:

a) birinchi va ikkinchi tartib sonlari xuddi rus, ingliz, nemis va fransuz tillaridagi kabi boshqa o‘zakdan hosil bo‘ladi:

o‘zbekcha lotincha ruscha inglizcha nemischa fransuzcha

bir	unus	odin,a	one	eins	un,une
birinchi	primus	первый	first	erste	premier,ère
ikki	duo,ae	dva,dve	two	zwei	deux
ikkinchi	secundus	второй	second	zweite	second

b) uchdan o‘n yettigacha tartib sonlarni yasash uchun, sanoq sonlarning asosiga **-us, -a, -um** rod qo‘shimchalari qo‘shiladi.

o‘zbekcha	pim paqami	sanoq son	tartib son
uchinchi	III	tres	tertius,a,um
to‘rtinchi	IV	quattuor	quartus,a,um
beshinchi	V	quinque	quintus,a,um
oltinchi	VI	sex	sextus,a,um

c) o‘n sakkizdan yuqori sonlarda esa, sanoq sonlarning asosiga -
essim va -us, -a, -um rod qo‘shimchalari qo‘shiladi.

o‘zbekcha	pim paqami	sanoq son	tartib son
o‘nsakkiz	XVIII	duodeviginti	duodevicesīmus,a,um
o‘nto‘qqiz	XIX	undeviginti	undevicesīmus,a,um
yigirma	XX	viginti	vicesīmus,a,um

SANOQ VA TARTIB SONLARNING JADVALI

Rim raqami	arab raqami	sanoq sonlar	tartib sonlar
I	1	<i>unus,a,um</i>	<i>primus,a,um</i>
II	2	<i>duo,ae,o</i>	<i>secundus,alter</i>
III	3	<i>tres,tria</i>	<i>tertius</i>
IV	4	<i>quattuor</i>	<i>quartus</i>
V	5	<i>quinque</i>	<i>quintus</i>
VI	6	<i>sex</i>	<i>sextus</i>
VII	7	<i>septem</i>	<i>septimus</i>
VIII	8	<i>octo</i>	<i>octavus</i>
IX	9	<i>novem</i>	<i>nonus</i>
X	10	<i>decem</i>	<i>decīmus</i>
XI	11	<i>undēcim</i>	<i>undecīmus</i>
XII	12	<i>duodēcim</i>	<i>duodecīmus</i>
XIII	13	<i>tredēcim</i>	<i>tertius decīmus</i>
XIV	14	<i>quattuordēcim</i>	<i>quartus decīmus</i>
XV	15	<i>quindēcim</i>	<i>quintus decīmus</i>
XVI	16	<i>sedēcim</i>	<i>sextus decīmus</i>
XVII	17	<i>septendēcim</i>	<i>septimus decīmus</i>
XVIII	18	<i>duodeviginti</i>	<i>duodevicesīmus</i>
XIX	19	<i>undeviginti</i>	<i>undevicesīmus</i>
XX	20	<i>viginti</i>	<i>vicesīmus</i>
XXI	21	<i>viginti unus</i>	<i>vicesīmus</i>
XXII	22	<i>unus et viginti</i>	<i>unus et vicesīmus</i>
		<i>viginti duo</i>	<i>vicesīmus alter</i>
		<i>duo et viginti</i>	<i>alter et vicesīmus</i>
XXVIII	28	<i>duodetriginta</i>	<i>duodetricesīmus</i>
XXIX	29	<i>undetriginta</i>	<i>undetricesīmus</i>
XXX	30	<i>triginta</i>	<i>tricesīmus</i>

XL	40	<i>quadraginta</i>	<i>quadragesimus</i>
L	50	<i>quingenta</i>	<i>quingentesimus</i>
LX	60	<i>sexaginta</i>	<i>sexagesimus</i>
LXX	70	<i>septuaginta</i>	<i>septuagesimus</i>
LXXX	80	<i>octoginta</i>	<i>octogesimus</i>
XC	90	<i>nonaginta</i>	<i>nonagesimus</i>
C	100	<i>centum</i>	<i>centesimus</i>
CI	101	<i>centum et unus</i>	<i>centesimus et primus</i>
CC	200	<i>ducenti,ae,a</i>	<i>ducentesimus</i>
CCC	300	<i>trecenti,ae,</i>	<i>trecentesimus</i>
CD	400	<i>quadringenti,ae,a</i>	<i>quadringentesimus</i>
D	500	<i>quingenti,ae,a</i>	<i>quingentesimus</i>
DC	600	<i>sescenti,ae,a</i>	<i>sescentesimus</i>
DCC	700	<i>septingenti,ae,a</i>	<i>septingentesimus</i>
DCCC	800	<i>octingenti,ae,a</i>	<i>octingentesimus</i>
CM	900	<i>nongenti,ae,a</i>	<i>nongentesimus</i>
M	1000	<i>mille</i>	<i>millesimus</i>
MM	2000	<i>duo milia</i>	<i>bis millesimus</i>
MMM	3000	<i>tria milia</i>	<i>ter millesimus</i>
V	5000	<i>quinque</i>	<i>quinquelis millesimus</i>
X	10000	<i>decem milia</i>	<i>decies millesimus</i>
C	100000	<i>centum milia</i>	<i>centies millesimus</i>

TAQSIM VA DONA SONLAR

NUMERALIA DISTRIBUTIVA ET ADVERBIA

Bis dat quis mala dat.

Eringar ikki qatnar.

Lotin tilida taqsim sonlarni yasash uchun sonlarning asosiga – **n** suffikisi hamda **-i,-ae,-a** rod qo‘shimchalari (ko‘plikda) qo‘shiladi. Shu sababdan ham ular birinchi va ikkinchi turlanishdagi sifatlarning ko‘pligidagidek turlanadi. Dona sonlarni yasash uchun esa besh sanoq sonidan boshlab sonlarning asosiga **-ies** suffikisi qo‘shiladi. Masalan:

Rim raqami	taqsim sonlar	o‘zbekcha sonlar	dona sonlar	o‘zbekcha sonlar
I	singūli,ae,a	bittadan	semel	bir marta
II	bini,ae,a	ikkitadan	bis	ikki marta
III	terni,ae,a	uchtadan	ter	uch marta
IV	quaterni,ae,a	turttadan	quarter	turt marta
V	quini,ae,a	beshtadan	quinqies	besh marta
VI	seni,ae,a	oltitadan	sexies	olti marta
VII	septēni,ae,a	yettitadan	septies	yetti marta
VIII	octōni,ae,a	sakkiztadan	octies	sakkiz marta
IX	novēni,ae,a	to‘qqiztadan	novies	tukkiz marta
X	deni,ae,a	o‘ntadan	decies	un marta
XX	vicēni,ae,a	yigirmatadan	vicies	yigirma marta
C	centēni,ae,a	yuztadan	centies	yuz marta
CC	duēni,ae,a	ikki yuztadan	ducenties	ikki yuz marta
D	quingēni,ae,a	besh yuztadan	quingenties	besh yuz marta
M	singūli milia	mingtadan	milies	ming marta

SIFATDOSHLAR - PARTICIPIA

Dictum factum.

Aytilgan so‘z - otilgan o‘q.

Lotin tilida ham xuddi o‘zbek tilidagidek sifatdoshlar asosan fe’llardan yasaladi. Fe’l ma’lum miqdorda fe’llik xususiyatini yo‘qotib sifatlar kabi aniqlanmish bilan rodnda, sonda va kelishiklarda moslashadi. Demak, bunda fe’llar shaxs-sonda tuslanmay, balki sifatlar kabi kelishiklarda turlanadilar. Shunday bo‘lishiga qaramasdan sifatdoshlar fe’llardek zamon, nisbat kabi grammatik kategoriyalarini o‘zida saqlab qoladi. Sifatdoshlar quyidagi zamon va nisbatlarga ega:

a) hozirgi zamon aniqlik nisbatidagi sifatdosh (participium praesentis activi);

b) o‘tgan zamon majhullik nisbatidagi sifatdosh (participium perfecti passivi);

v) kelasi zamon aniqlik nisbatidagi sifatdosh (participium futuri activi).

Participium praesentis activi fe'lining shaxssiz shakllaridan biri bo'lib, uni yasash uchun tuslanuvchi fe'ning infekt asosi olinadi, I,II tuslanishda **-ns**, III,IY tuslanishlarda **-ens** qo'shimchalari qo'shiladi. Masalan:

- I *vocāre* - chaqirmoq *vocā-ns* - chaqirayotgan
 II *delēre* - buzmoq *delē-ns* - buzayotgan
 III *legēre* - o'qimoq *leg-ēns* - o'qiyotgan
 IY *finīre* - tugatmoq *finī-ens* - tugatayotgan

Hozirgi zamon sifatdoshi rod, kelishik va turlanish kategoriyalariga ega bo'lib, sifatlarning III turlanishidek turlanadi va qarartqich kelishigida -ntis qo'shimchasini oladi.

	Singularis		Pluralis	
	m	f	m	f
Nom.	<i>legēns</i>	<i>legēns</i>	<i>legentēs</i>	<i>legentēs</i>
Gen.	<i>legentīs</i>	<i>legentīs</i>	<i>legentium</i>	<i>legentium</i>
Dat.	<i>legentī</i>	<i>legentī</i>	<i>legentibūs</i>	<i>legentibūs</i>
Acc.	<i>legentem</i>	<i>legentem</i>	<i>legentēs</i>	<i>legentēs</i>
Abl.	<i>legentī</i>	<i>legentī</i>	<i>legentībūs</i>	<i>legentībūs</i>
Voc.	<i>legēns</i>	<i>legēns</i>	<i>legentēs</i>	<i>legentēs</i>

	Singularis	Pluralis
	n	n
Nom.	<i>legens</i>	<i>legentiā</i>
Gen.	<i>legentis</i>	<i>legentium</i>
Dat.	<i>legentī</i>	<i>legentībūs</i>
Acc.	<i>legens</i>	<i>legentiā</i>
Abl.	<i>legentī</i>	<i>legentībūs</i>
Voc.	<i>legēns</i>	<i>legentiā</i>

Participium perfecti passivi ni yasash uchun fe'llarning supin asosidagi **-um** qo'shimchasi olib tashlanadi va uning o'rniga **-us, -a, -um** rod qo'shimchalari qo'shiladi. Masalan:

- orno, ornavi, ornatum, ornāre* 1 *ornatus, a, um* – bezalgan
doceo, docui, doctum, docēre 2 *doctus, a, um* - o'rgatilgan
lego, legi, lectum, legēre 3 *lectus, a, um* - o'qilgan
facio, feci, factum, facēre 3 *factus, a, um* - bajarilgan
audio, audivi, auditum, audīre 4 *auditus, a, um* - eshutilgan

Participium futuri activi ni yasash uchun fe'llarning supin asosi bilan rod qo'shimchalari **-us, -a, -um** o'rtasiga **-ur-** suffiksi qo'shiladi. Masalan:

orno, ornavi, ornatum, ornāre 1 *ornaturus, a, um* - bezaydigan.
doceo, docui, doctum, docēre 2 *docturus, a, um* - o'rgatiladigan.
lego, legi, lectum, legēre 3 *lecturus, a, um* - o'qiladigan.
facio, feci, factum, facēre 3 *facturus, a, um* - bajariladigan.
audio, audivi, auditum, audīre 4 *auditurus, a, um* - eshitiladigan.

Sifatdoshlar kelishiklarda xuddi birinchi va ikkinchi turlanish sifatlaridek turlanadi. Masalan:

Singularis			Pluralis		
m	f	n	m	f	n
Nom. <i>ornatŭs</i>	<i>ornatā</i>	<i>ornatum</i>	<i>ornatī</i>	<i>ornatae</i>	<i>ornatā</i>
Gen. <i>ornatī</i>	<i>ornatae</i>	<i>ornatī</i>	<i>ornatōrum</i>	<i>ornatārum</i>	<i>ornatōrum</i>
Dat. <i>ornatō</i>	<i>ornatae</i>	<i>ornatō</i>	<i>ornatīs</i>	<i>ornatīs</i>	<i>ornatīs</i>
Acc. <i>ornatum</i>	<i>ornatam</i>	<i>ornatum</i>	<i>ornatōs</i>	<i>ornatās</i>	<i>ornatā</i>
Abl. <i>ornatō</i>	<i>ornatā</i>	<i>ornatō</i>	<i>ornatīs</i>	<i>ornatīs</i>	<i>ornatīs</i>
Voc. <i>ornatē</i>	<i>ornatā</i>	<i>ornatum</i>	<i>ornatī</i>	<i>ornatae</i>	<i>ornatā</i>

FE'L - VERBUM

Erudito aspera-optima est.
 Jiddiy tarbiya eng yaxshi tarbiyadir.

Lotin tilida fe'llar quyidagi grammatik kategoriyalarga ega:

a) shaxs kategoriyasi: birinchi shaxs (*persona prima*), ikkinchi shaxs (*persona secunda*), uchinchi shaxs (*persona tertia*);

b) son kategoriyasi: birlik (*numerus singularis*), ko'plik (*numerus pluralis*);

c) zamon kategoriyasi: lotin tilida fe'llar oltita zamon shakliga ega bo'lib, bular quyidagilar: hozirgi zamon (*praesens*), o'tgan zamon davom fe'li (*imperfectum*), I kelasi zamon (*futurum primum*), tugallangan o'tgan zamon (*perfectum*), uzoq o'tgan zamon (*plusquamperfectum*) va II kelasi zamon (*futurum secundum*);

d) mayl kategoriyasi: aniqlik mayli (*modus indicativus*), buyruq mayli (*modus imperativus*) va shart mayli (*modus coniunctivus*);

ye) nisbat kategoriyasi: aniqlik nisbati (activum) va majhullik nisbati (passivum);

f) tuslanish kategoriyasi (conjugatio). Lotin tilida to‘g‘ri tuslanuvchi fe‘llarning hammasi to‘rt xil tuslanish (guruh)ga bo‘linadi.

Fe‘llarning nechanchi tuslanishga tobe ekanligi shu fe‘llarning hozirgi zamon (infekt) asosidagi qo‘shimchaga qarab aniqlanadi.

Birinchi tuslanishga kiruvchi fe‘llarning infekt asosi **-ā** bilan tugallanadi: noaniq shakli *ornārer-* bezamoq, infekt asosi *ornā-beza-*.

Ikkinchi tuslanishga kiruvchi fe‘llarning infekt asosi **-ē** bilan tugallanadi: noaniq shakli *vidēre-*ko‘rmoq, infekt asosi *vidē-* ko‘r-.

Uchinchi tuslanishga kiruvchi fe‘llar o‘z asosiga ko‘ra ikki guruhga bo‘linadi: a) asosi tutashtiruvchi (tematik) qisqa **-ē** unlisi (bu unlidan oldin undosh yoki **-ū** kelishi mumkin) bilan tugallanuvchi fe‘llar; b) asosi qisqa **-ī** unlisi bilan tugallanuvchi fe‘llar.

Misollar:

a) noaniq shakli *legēre* - o‘qimoq, *statuēre* - o‘rnatmoq, infekt asosi *legē-*, *statuē-*.

b) noaniq shakli *capēre* - olmoq, infekt asosi *capī-*. Infekt asosidagi qisqa unli **-ī** r undoshidan oldin qisqa **-ē** ga aylanganligi sababli *capere* deb yoziladi.

To‘rtinchi tuslanishga kiruvchi fe‘llarning infekt asosi cho‘ziq **-ī** bilan tugallanadi: *audīre-*eshitmoq, infekt asosi *audī-*.

O‘zbek tilida fe‘llar lotin tilidagi kabi tuslanish guruhlarga bo‘linmaydi, chunki ularning asosi unli yoki undosh bilan tugallanishidan qat’iy nazar, noaniq shakli bir xil - **m o q** qo‘shimchasi bilan tugallanadi.

FE‘L ASOSLARI VA UNING ASOSIY SHAKLLARI

Lotin tilida fe‘llar to‘rtta asosiy shaklga ega: hozirgi zamon birinchi shaxs birlikdagi asosiy shakl (*orno* - men bezayapman), o‘tgan zamon birinchi shaxs birlikdagi asosiy shakl (*ornavi* - men bezadim), harakat nomini ifodalovchi asosiy shakl *ornatum* (bezak, bezash) va fe‘llarning noaniq shakllari (*ornāre-*bezamoq). Shu sababli lotin tili lug‘atlarida fe‘llar o‘zbek va boshqa tillardan farqli ravishda avval fe‘llarning hozirgi zamon birinchi shaxs

birlikdagi asosiy shakli, keyin o‘tgan zamon birinchi shaxs birlikdagi asosiy shakli, harakat nomi, fe’lning noaniq shakli va fe’l qaysi tuslanishga tegishli bo‘lsa o‘sha raqam yoziladi. Masalan:

laboro, laboravi, laboratum, laborāre 1 - ishlamoq

habeo, habui, habitum, habēre 2 - ega bo‘lmoq

fundo, fudi, fusum, fundere 3 - quymoq

munio, munivi, munitum, munire 4 - mustahkamlamoq

Fe’llarning bu to‘rt asosiy shakli shu fe’llarning uch asosini aniqlashga yordam beradi. Fe’llarning to‘rtinchi asosiy shaklidagi **-re** qo‘shimchasini olib tashlab infekt (infectum) asosi, ikkinchi asosiy shaklidagi **-i** qo‘shimchasini olib tashlab perfekt (perfectum) asosi va uchinchi asosiy shaklidagi **-um** qo‘shimchasini olib tashlab (supinum) supin asoslari aniqlanadi. Masalan:

I infekt.	II pefekt.	III supin.	IV
1. <i>laboro laborā-</i>	<i>laboravi laborav-</i>	<i>laboratum laborat-</i>	<i>-āre</i>
2. <i>habeo habē-</i>	<i>habui habu-</i>	<i>habitum habit-</i>	<i>-ēre</i>
3. <i>fundo fundē-</i>	<i>fudi fud-</i>	<i>fusum fus-</i>	<i>-ēre</i>
4. <i>munio munī-</i>	<i>munivi muniv-</i>	<i>munitum munit-</i>	<i>-īre</i>

Ushbu asoslar o‘z navbatida ma’lum fe’l zamonlari formasini yasash uchun qo‘llaniladi. Masalan: fe’lning infekt asosidan quyidagi zamon shakllari hosil bo‘ladi: a) aniqlik maylidagi hozirgi zamonning aniqlik va majhul nisbatlari (praesens indicativi activi et passivi), b) aniqlik maylidagi o‘tgan zamon davom fe’lining aniqlik va majhul nisbati shakllari (imperfectum indicativi activi et passivi), c) aniqlik maylidagi birinchi kelasi zamonning aniqlik va majhul nisbati shakllari (futurum I indicativi activi et passivi), d) buyruq mayli (imperativus praesentis) va shart maylining hozirgi va o‘tgan zamon davom fe’li shakllari (praesens et imperfectum coniunctivi activi et passivi). Fe’lning perfektum asosidan esa, tugallangan o‘tgan zamon aniqlik nisbati (perfectum activi), uzoq o‘tgan zamon aniqlik nisbati (plusquamperfectum activi), va II kelasi zamon aniqlik nisbatlari (futurum II) yasaladi. Fe’lning supin asosidan esa, tugallangan o‘tgan zamon majhullik nisbati (perfectum passivi), uzoq o‘tgan zamon majhullik nisbati (plusquamperfectum passivi), va II kelasi zamon (futurum II) aniqlik mayli majhul nisbati shakllari yasaladi.

**ANIQLIK MAYLI HOZIRGI ZAMONINING ANIQLIK
NISBATI
PRAESENS INDICATIVI ACTIVI**

Errare humanum est.
Xato qilish insonga xosdir.

Fe'llarning aniqlik maylidagi hozirgi zamon aniqlik nisbatini yasash uchun tuslanuvchi fe'lning infekti asosiga aniqlik nisbatining quyidagi shaxs-son qo'shimchalari qo'shiladi:

	Singularis	Pluralis
I shaxs	-ō(m)	-mūs
II shaxs	-s	-tīs
III shaxs	-t	-nt

Fe'llarning aniqlik maylidagi hozirgi zamon aniqlik nisbatida tuslanish jadvali.

	I	II	IIIa	IIIb	IY
infinitiv	pugnāre	delēre	mittēre	facēre	finīre
infekt as	pugnā-	delē-	mittē-	facī-	finī-

Singularis

	I	pugnō	deleō	mittō	faciō	finiō
II	pugnās	delēs	mittīs	facīs	finīs	
III	pugnat	delet	mittit	facit	finit	

Pluralis

I	pugnāmūs	delēmūs	mittīmūs	facīmūs	finīmūs	
II	pugnātīs	delētīs	mittītīs	facītīs	finītīs	
III	pugnānt	delent	mittunt	faciunt	finiunt	

Eslatmalar:

I tuslanishga kiruvchi fe'llarning asosi cho'ziq **-a** unli tovushi bilan tugallanganligi sababli I shaxs birlikda **-o** qo'shimchasi bilan qo'shilib ketadi. Chunki lotin tilida har qanday cho'ziq unli tovush

ikkinchi bir unlidan oldin kelsa qisqa talaffuz qilinadi yoki umuman talaffuzdan tushib qoladi.

2. III tuslanishning a) guruhiga kiruvchi fe'llarning asosidagi qisqa **-e** unlisi II,III shaxs birlik va I,II shaxs ko'plik sonlarida qisqa **-i** unlisiga, III shaxs ko'plikda esa qisqa **-u** unlisiga o'tadi.

3. III tuslanishning b) guruhiga kiruvchi fe'llar xuddi IV tuslanishdagi fe'llardek tuslanadi (faqat bunda asos qisqa **-i** bilan keladi).

4. IY tuslanish fe'llarida esa, III shaxs ko'plikda fe'lning asosi bilan shaxs-son qo'shimchasi o'rtasida birlashtiruvchi (tematik) **-u** unlisi yoziladi.

5. Lotin tilida fe'llardan oldin kishilik olmoshlari qo'llanilmaydi. O'zbek tilidagi kabi lotin tilida ham kishilik olmoshlari vazifasini shaxs (egalik) qo'shimchalari anglatib keladi.

Masalan: *pugno* - kurashyap-man, *pugnas* - kurashyap-san, *pugnat* - kurashyap-ti.

ESSE (emoq) yordamchi fe'lining hozirgi zamonda tuslanishi. Esse yordamchi fe'li ingliz, nemis, fransuz tillaridagi **sein, to be** va **être** yordamchi fe'llari kabi gapda ot yoki sifat bilan ifodalangan kesimni ega bilan bog'lovchi vosita sifatida, ya'ni yordamchi fe'l vazifasida ishlatiladi. Masalan: lot. (Ego) *sum discipulus*, nem. *ich bin Student*, ing. *I am student*, fr. *je suis étudiant*, o'zb. *men studentman*.

Shunday qilib xorijiy tillarda ot bilan ifodalangan kesimni yordamchi fe'l ega bilan bog'lab kelgan bo'lsa, o'zbek tilida shaxs-son qo'shimchasi **-man** bog'lab keladi. Esse yordamchi fe'li ba'zan mustaqil fe'l sifatida ham qo'llanilishi mumkin. Masalan: *In terra est vita*. Yerdan hayot bor.

Singularis

lot.	ing.	nem.	fran.
I <i>sum</i>	I am	ich bin	je suis
II <i>ēs</i>	You are	du bist	tu es
III <i>ēst</i>	He is	er ist	il est

	Pluralis		
I sūmūs	we are	wir sind	nous sommes
II ěstīs	you are	ihr seid	vous êtes
III sunt	they are	sie sind	ils sont

BUYRUQ MAYLI - IMPERATIVUS

Fide, sed qui fides vide.
Sinalmagan otning sirtidan o'tma.

Lotin tilida ham xuddi o'zbek tilidagi kabi buyruq mayli faqat ikkinchi shaxs birlik va ko'plik songa qaratilgan bo'ladi.

Masalan: *legě!* o'qi! *legite!* o'qing! *laborā!* ishla! *laborate!* ishlang!

Ikkinchi shaxs birlikdagi buyruq maylining yasalishi ham xuddi o'zbek tilidagi kabi, fe'lining noaniq shakli qo'shimchasi -**moq** olib tashlanganidek, lotin tilida ham -**re** qo'shimchasi olib tashlanadi. Masalan:

pugnāre - kurashmoq, *pugnā!* kurash!

delēre - buzmoq, *delē!* buz!

mittēre - jo'natmoq, *mittē!* jo'nat!

capēre - olmoq, *capē!* ol!

finire - tugatmoq, *fini!* tugat!

Buyruq maylining ikkinchi shaxs ko'plik shaklini yasash uchun, fe'llarning infekt asosiga I, 2 va 4 tuslanishdagi fe'llar uchun -**te**, uchinchi tuslanishdagi fe'llarga esa -**ite** qo'shimchasi qo'shiladi.

Masalan:

pugnāre pugnā! kurash! *pugnāte!* kurashing!

delēre delē! buz! *delēte!* buzing!

mittēre mittē! jo'nat! *mittēte!* jo'nating!

finire fini! tugat! *finite!* tugating!

Buyruq maylining bo'lishsiz (inkor) shaklini hosil qilish uchun tuslanuvchi fe'llarning noaniq shaklidan oldin taqiqlashni ifodalovchi **nolle** fe'lining ikkinchi shaxs birligida **noli** va ko'pligida **nolite** shakllari yoziladi. Masalan:

noli pugnāre! kurashma!

nolite pugnāre! kurashmang!

noli delēre! buzma!
nolite delēre! buzming!
noli mittēre! jo‘natma!
nolite mittēre! jo‘natming!
noli capēre! olma!
nolite capēre! olming!
noli finire! tugatma!
nolite finire! tugatming!

Eslatma: Uchinchi a) tuslanishdagi *dico* - gapirmoq, *duco* - olib bormoq va uchinchi b) tuslanishdagi *facio* - qilmoq fe'llarining ikkinchi shaxs birligidagi asosi oxirgi unli tovushsiz ishlatiladi. Masalan: *dic!* gapir! *duc!* olib bor! *fac!* qil!

ANIQLIK MAYLI HOZIRGI ZAMONINING MAJHULLIK NISBATI

PRAESENS INDICATIVI PASSIVI

Tempora mutantur et nos mutamur in illis.

Zamon o‘zgaroqda, u bilan birga biz ham o‘zgaroqdamiz.

Aniqlik mayli hozirgi zamonining majhullik nisbatini hosil qilish uchun tuslanuvchi fe'llarning infekt asosiga quyidagi majhullik nisbati shaxs-son qo‘shimchalari qo‘shiladi:

	Singularis	Pluralis
I shaxs	-or (r)	-mur
II shaxs	-ris	-mini
III shaxs	-tur	-ntur

Aniqlik mayli hozirgi zamonining majhul nisbatida fe'llarning tuslanishi.

	Singularis				
	I	II	IIIa	IIIb	IV
	<i>pugnāre</i>	<i>delēre</i>	<i>mittēre</i>	<i>facēre</i>	<i>finīre</i>
I.	<i>pugnor</i>	<i>deleor</i>	<i>mittor</i>	<i>facior</i>	<i>finior</i>
II.	<i>pugnāris</i>	<i>delērīs</i>	<i>mittērīs</i>	<i>facērīs</i>	<i>finīrīs</i>
III.	<i>pugnātur</i>	<i>delētur</i>	<i>mittītur</i>	<i>facītur</i>	<i>finītur</i>

Pluralis

- I. *pugnāmur delēmur mittīmur faciūmur finīmur*
- II. *pugnāmīnī delēmīnī mittīmīnī faciēmīnī finīmīnī*
- III. *pugnantur delentur mittuntur faciuntur finiuntur*

ANIQLIK NISBATIDAGI GAP QURILMASINI MAJHULLIK NISBATIDAGI GAP QURILMASIGA AYLANTIRISH

Lotin tilida ham boshqa tillardagi kabi aniqlik nisbatidagi gap qurilmasini majhullik nisbatiga aylantirishda ma'lum o'xshashliklar ko'zga tashlanadi. Chunonchi, lotin tilidagi *Medicus aegrotum curat* jumlasida gapning egasi *medicus*, kesimi *curat* va vositasiz to'ldiruvchisi *aegrotum* bo'lib, fe'l kesim ega bilan shaxs va sonda moslashib aniqlik nisbatida qo'llanilgan. Ushbu jumla majhullik nisbatiga aylantirilganda vositasiz to'ldiruvchi *aegrotum* bosh kelishikda kelib ega o'rini, ega *medicus* esa chiqish kelishigida kelib vositasiz to'ldiruvchi o'rini (vositali to'ldiruvchi bo'lib) egallaydi. Kesim *curat* o'sha shaxs va sonni saqlab qolib, faqat majhullik nisbati qo'shimchasini oladi. Agar aniqlik nisbatidagi ega jonli predmetni anglatsa, majhullik nisbatidagi gap qurilmasiga o'tganda u o'zidan oldin "**a, ab yoki de**" predloglaridan birini olib Ablativus kelishigida keladi. Masalan: *Aegrotus a medico curatur*. **Bemor tabib tomonidan davolan yapti.** Ega jonsiz predmetni anglatsa, u Ablativus kelishigida kelib predlogsiz ishlatiladi. Masalan: *Concordia victoriam gignit*. **Kelishuv g'alabani yuzaga keltiradi** jumlasini majhullik nisbatiga aylantirganda quyidagicha bo'ladi: *Victoria concordia gignitur*. **G'alaba kelishuvda yuzaga keladi.** Bu misollardan ko'rinadiki, lotin tilida aniqlik nisbatidagi gap qurilmasini majhullik nisbatidagi gap qurilmasiga aylantirishda qanday grammatik hodisa yuz bergan bo'lsa, o'zbek tilida ham shunday holni ko'rishimiz mumkin. Gapimizning isboti uchun yuqoridagi birinchi misolimizni o'zbek tiliga ag'daramiz. *Medicus aegrotum curat*. **Tabib kasalni davolayapti.** *Aegrotus a medico curatur*. **Kasal tabib tomonidan davolanayapti.**

ANIQLIK MAYLI O'TGAN ZAMON DAVOM FE'LINING ANIQ VA MAJHUL NISBATLARI

IMPERFECTUM INDICATIVI ACTIVI ET PASSIVI

Litterarum radices amarae sunt, fructum dulcae.
Bilimning ildizi achchiq, mevasi shirindir.

O'tgan zamon fe'lining mazkur shakli ish-harakatninig tugallanmaganligini yoki uning takrorlanib turganligini ifodalash uchun xizmat qiladi.

Bu zamoni hosil qilish uchun tuslanuvchi fe'lining infekt asosi va shaxs qo'shimchalari o'rtasiga I-II tuslanishlarda **-ba-**, III-IY tuslanishlarda esa **-eba-** suffikslari qo'shiladi.

Activum

I	II	IIIa	IIIb	IY
Singularis				
I. <i>pugnābam</i>	<i>delēbam</i>	<i>mittēbam</i>	<i>faciēbam</i>	<i>finiēbam</i>
II. <i>pugnābas</i>	<i>delēbas</i>	<i>mittēbas</i>	<i>faciēbas</i>	<i>finiēbas</i>
III. <i>pugnābat</i>	<i>delēbat</i>	<i>mittēbat</i>	<i>faciēbat</i>	<i>finiēbat</i>

Pluralis

I. <i>pugnabāmus</i>	<i>delebāmus</i>	<i>mittebāmus</i>	<i>faciebāmus</i>	<i>finiebāmus</i>
II. <i>pugnabātis</i>	<i>delebātis</i>	<i>mittebātis</i>	<i>faciebātis</i>	<i>finiebātis</i>
III. <i>pugnabant</i>	<i>delebant</i>	<i>mittebant</i>	<i>faciebant</i>	<i>finiebant</i>

Passivum

I	II	IIIa	IIIb	IY
Singularis				
I. <i>pugnābar</i>	<i>delēbar</i>	<i>mittēbar</i>	<i>faciēbar</i>	<i>finiēbar</i>
II. <i>pugnabāris</i>	<i>delebāris</i>	<i>mittebāris</i>	<i>faciebāris</i>	<i>finiebāris</i>
III. <i>pugnabātur</i>	<i>delebātur</i>	<i>mittebātur</i>	<i>faciebātur</i>	<i>finiebātur</i>

Pluralis

I	<i>pugnabāmur</i>	<i>delebāmur</i>	<i>mittebāmur</i>	<i>faciebāmur</i>
II	<i>pugnabamīnī</i>	<i>delebamīnī</i>	<i>mittebamīnī</i>	<i>faciebamīnī</i>
III.	<i>pugnabantur</i>	<i>delebantur</i>	<i>mittebantur</i>	<i>faciebantur</i>

- I. finiebāmur
- II. finiebamīnī
- III. finiebantur

ESSE yordamchi fe’li imperfectumda quyidagicha tuslanadi.

	Singularis	Pluralis
I.	ēram	ērāmūs
II.	ērās	erātīs
III.	ērat	ērant

ANIQLIK MAYLI BIRINCHI KELASI

ZAMONINING ANIQ VA MAJHUL NISBATLARI

FUTURUM I INDICATIVI ACTIVI ET PASSIVI

Tantum sciemus, quantum memoria tenebimus.
Biz qanchalik bilsak, shuncha esda saqlaymiz.

Lotin tilidagi I kelasi zamon ma’no jihatidan o‘zbek tilidagi hozirgi kelasi zamonga to‘g‘ri keladi. Uni hosil qilish uchun fe’ning infekt asosi va shaxs qo‘shimchalari o‘rtasiga I-II tuslanish fe’llarida **-b-** suffiksi, III va IY tuslanishlarda esa, I shaxs birlikda **-a-**, boshqa shaxslarda **-e-** suffiksi qo‘shiladi.

A c t i v u m

	I	II	IIIa	IIIb	IV
	Singularis				
<i>I. pugnābo</i>	<i>delēbo</i>	<i>mittam</i>	<i>faciam</i>	<i>finiam</i>	
<i>II. pugnābis</i>	<i>delēbis</i>	<i>mittes</i>	<i>facies</i>	<i>finies</i>	
<i>III. pugnābit</i>	<i>delēbit</i>	<i>mittet</i>	<i>faciet</i>	<i>finiet</i>	
	Pluralis				
<i>I. pugnabīmus</i>	<i>delebīmus</i>	<i>mittēmus</i>	<i>faciēmus</i>	<i>finiēmus</i>	
<i>II. pugnabītis</i>	<i>delebītis</i>	<i>mittētis</i>	<i>faciētis</i>	<i>finiētis</i>	
<i>III. pugnabunt</i>	<i>delebunt</i>	<i>mittent</i>	<i>facient</i>	<i>finien</i>	

P a s s i v u m

I II IIIa IIIb IY

Singularis

- I. *pugnābor delēbor mittar faciar finiar*
II. *pugnāberis delēberis mittēris faciēris finiēris*
III. *pugnābitur delēbitur mittitur faciētur finiētur*

Pluralis

- I. *pugnabīmur delebīmur mittēmur faciēmur finiēmur*
II. *pugnabīmini delebīmini mittēmini faciēmini finimini*
III. *pugnabuntur delebuntur mittentur facientur finientur*

ESSE yordamchi fe'lining I-kelasi zamonda tuslanishi.

Singularis

Pluralis

- I. *ero erīmus*
II. *eris eritis*
III. *erit erunt*

PERFEKT SISTEMASIGA KIRUVCHI ZAMONLAR VA PERFEKT ASOSI HAQIDA MA'LUMOT

Lupus pilum mutat, non mentem.

Bo'rining terisi o'zgarsada, tabiati o'zgarmaydi.

Yuqorida ko'rib o'tilgan zamonlar infekt asosdan yasalgan bo'lib, ish-harakatining tugallanmaganligini ifodalasa, perfekt asosdan yasalgan zamon shakllari ish-harakatning tugallanganligini ifodalaydi. Bu asosdan aniqlik maylining quyidagi zamon shakllari - tugallangan o'tgan zamon (perfectum activi), uzoq o'tgan zamon (plusquamperfectum activi) va kelasi ikkinchi zamon (futurum II activi) shakllarining aniq nisbatlari hamda shart maylining tugallangan o'tgan zamon va uzoq o'tgan zamon shakllarining aniqlik nisbatlari yasaladi.

Fe'llarning perfekt asosi hamma fe'llarda ham bir xil hosil bo'lmaganligi sababli quyidagi qoidalarga e'tibor qilish kerak; a) birinchi va to'rtinchi tuslanishga kiruvchi ko'pchilik fe'llarning infekt asosiga -v- suffiksi qo'shish yo'li bilan hosil qilinadi.

Masalan: *ornāre* - bezamoq *ornav-*, *amāre* – sevmoq *amav-*, *audīre* - eshitmoq *audiv-*, *dormīre* - uxlamoq *dormiv-*.

b) ikkinchi tuslanishga kiruvchi fe'llarning asosiga **-u**-suffiksi qo'shiladi. *docēre* - o'rgatmoq *doce-u* = *docu*, *monēre* - esga solmoq *mone-u* = *monu*. Xuddi boshqa tillardagi kabi lotin tili fonetikasidagi qonuniyatlarga asosan unli tovushdan oldin kelgan cho'ziq unli tovush qisqa talaffuz qilinadi yoki tushib qoladi.

c) uchinchi tuslanishga kiruvchi fe'llarning infekt asosiga **-s**-suffiksi qo'shiladi. Shu sababli **s** dan oldin kelgan ba'zi fe'llarning asosidagi undosh tovushlar fonetik o'zgarishlarga uchraydi. Masalan:

1) til oldi **g** va **c** tovushlari **s** bilan qo'shib yozuvda **x** bilan ifodalanadi. *dicēre*- gapirmoq *dic-s* = *dix*, *legēre*- o'qimoq *leg-s* = *lex*.

2) til oldi **g** va lablashgan **b** jarangli undosh tovushlar **t** hamda **s** undosh tovushlaridan oldin kelsa, portlovchi **c** va **p** tovushlariga aylanadi. *scribēre* - yozmoq *scrib-s* = *scrips*, *regēre* -boshqarmoq *reg-t* = *rect*.

3) til oldi **d** va **t** tovushlari **s** dan oldin assimilyatsiyaga uchraydi, ya'ni **s** ta'sirida **d**, **t** tovushlari **s** ga aylanadi. *cedēre*-chekinmoq *ced-s* = *cess-*, *mittēre* - yubormoq *mitt-s* = *misss* = *mis*-Cho'ziq unli dan keyin kelgan bir xil undosh tovushlardan faqat biri qoladi.

4) ba'zi fe'llarning perfekt asosi qo'shimchalar qo'shish yo'li bilan emas, balki asosidagi qisqa unli tovushni cho'ziq unliga aylantirish yo'li bilan hosil qilinadi.

Masalan: *vidēre* – ko'rmoq *vid-*, *movēre* - hapakatga keltirmoq **mov-**, *legēre* - o'qimoq *leg-*, *venīre*-kelmoq *ven-*. Ba'zan qisqa **a** unli tovushning cho'ziq unliga aylanishi, shu **a** tovushining cho'ziq **e** ga aylanishiga sabab bo'ladi. Masalan: *agēre* - quvmoq, *ag=egi*, *capēre* - olmoq *cap=cepi*, *facēre* - bajarmoq *fac=feci*, *jacēre*- tashlamoq *jac=jeci*.

d) ba'zi fe'llarda birinchi bo'g'inning takrorlanishi asosida ham perfekt asosi yasaladi.

Masalan: *dāre* - bermoq *da* = *dedi*, *mordēre* - tishlamoq *morde* = *momordi*.

e) ba'zi fe'llarda perfekt asosi infekt asosdan farq qilmaydi. Masalan: *statuere* - o'rnatmoq, infekt asosi *statu-* perfekt asosi ham xuddi shunday bo'ladi. Demak, fe'llarning perfekt asosini yasashda ma'lum qonuniyatlar mavjud bo'lib, ular o'ziga xos xususiyatlarga

ega ekan. Shuning uchun ham lotin tili lugʻatlarida fe'llar barcha asosiy shakllarda beriladi.

Masalan: *pugno, pugnavi, pugnatum, pugnāre* 1 - kurashmoq, *deleo, delevi, deletum, delēre* 2 - buzmoq, *mitto, misi, missum, mittēre* 3 -joʻnatmoq, *facio, feci, factum, facēre* 3 - bajarmoq, *finio, finivi, finitum, finīre* 4-tugatmoq. *habeo, habui, habitum, habēre* 2 - ega boʻlmoq.

ANIQLIK MAYLI TUGALLANGAN OʻTGAN ZAMONINING ANIQ NISBATI

PERFECTUM INDICATIVI ACTIVI

Homini mendaci, etiam si vera dicit nemo credit.
Yolgʻonchi rost gapirsa ham hech kim ishonmaydi.

Fe'llarni ushbu zamon shaklida tuslash uchun tuslanuvchi fe'llarning perfekt asosi olinadi va quyidagi shaxs-son qoʻshimchalari qoʻshiladi.

	Singularis		Pluralis
	I shaxs	-i	-īmus
II shaxs	-isti		-istis
III shaxs	-it		-ērunt

Singularis					
	I	II	IIIa	IIIb	IY
I	<i>pugnāvi</i>	<i>habui</i>	<i>misi</i>	<i>feci</i>	<i>finivi</i>
II	<i>pugnāvisti</i>	<i>habuisti</i>	<i>misisti</i>	<i>fecisti</i>	<i>finivisti</i>
III	<i>pugnāvīt</i>	<i>habuit</i>	<i>misit</i>	<i>fecit</i>	<i>finivīt</i>

Pluralis					
I	<i>pugnāvīmus</i>	<i>habuīmus</i>	<i>misīmus</i>	<i>fecīmus</i>	<i>finivīmus</i>
II	<i>pugnāvīstis</i>	<i>habuīstis</i>	<i>misīstis</i>	<i>fecīstis</i>	<i>finivīstis</i>
III	<i>pugnāvērunt</i>	<i>habuērunt</i>	<i>misērunt</i>	<i>fecērunt</i>	<i>finivērunt</i>

Yordamchi ESSE fe'lining perfectum indicativi activi da tuslanishi.

	Singularis	Pluralis
I shaxs	<i>fui</i>	<i>fuimus</i>
II shaxs	<i>fuisti</i>	<i>fuistis</i>
III shaxs	<i>fuit</i>	<i>fuērunt</i>

ANIQLIK MAYLI UZOQ O‘TGAN ZAMONINING ANIQLIK NISBATI

PLUSQUAMPERFECTUM INDICATIVI ACTIVI

Plusquamperfectum zamoni o‘tgan zamonda bo‘lib o‘tgan, tugallangan, ikkinchi bir voqea-hodisadan oldin sodir bo‘lgan ish-harakatni ifodalashga xizmat qiladi. Bu zamoni hosil qilish uchun tuslanuvchi fe‘llarning perfekt asosi va shaxs-son qo‘shimchalari o‘rtasiga -era- suffiksi qo‘shiladi.

Singularis

	I	II	IIIa	IIIb	IY
I	<i>pugnavēram</i>	<i>delevēram</i>	<i>misēram</i>	<i>fecēram</i>	<i>finivēram</i>
II	<i>pugnavēras</i>	<i>delevēras</i>	<i>misēras</i>	<i>fecēras</i>	<i>finivēras</i>
III	<i>pugnavērat</i>	<i>delevērat</i>	<i>misērat</i>	<i>fecērat</i>	<i>finivērat</i>

Pluralis

I	<i>pugnaverāmus</i>	<i>deleverāmus</i>	<i>miserāmus</i>	<i>fecerāmus</i>	<i>finiverāmus</i>
II	<i>pugnaverātis</i>	<i>deleverātis</i>	<i>miserātis</i>	<i>fecerātis</i>	<i>finiverātis</i>
III	<i>pugnaverant</i>	<i>delevērant</i>	<i>misērant</i>	<i>fecērant</i>	<i>finivērant</i>

Yordamchi fe‘l **ESSE**ning Plusquamperfectum indicativi activida tuslanishi.

	Singularis	Pluralis
I	<i>fuēram</i>	<i>fuerēmus</i>
II	<i>fuēras</i>	<i>fuerātis</i>
III	<i>fuērat</i>	<i>fuērant</i>

ANIQLIK MAYLI IKKINCHI KELASI ZAMONINING ANIQ NISBATI

FUTURUM II INDICATIVI ACTIVI

Qui querit, reperit.

Izlagan topadi.

Futurum II zamoni tugallangan kelasi zamon ma'nosini bildirib, boshqa kelasi zamon (*futurum I*) dan keyin sodir bo'ladigan ish-harakatni ifodalaydi. Fe'llarni ushbu zamon shaklida tuslash uchun ham tuslanuvchi fe'llarning perfekt asosi va shaxs-son qo'shimchalari o'rtasiga I shaxs birlikda **-er-**, boshqa shaxslarda **-eri-** suffiksi qo'yiladi.

Singularis

I	II	IIIa	IIIb	IY
<i>I pugnāvĕro</i>	<i>delevĕro</i>	<i>misĕro</i>	<i>fecĕro</i>	<i>finivĕro</i>
<i>II pugnāvĕris</i>	<i>delevĕris</i>	<i>misĕris</i>	<i>fecĕris</i>	<i>finivĕris</i>
<i>III pugnāvĕrit</i>	<i>delevĕrit</i>	<i>misĕrit</i>	<i>fecĕrit</i>	<i>finivĕrit</i>

Pluralis

<i>I pugnaverĭmus</i>	<i>deleverĭmus</i>	<i>miserĭmus</i>	<i>fecerĭmus</i>	<i>finiverĭmus</i>
<i>II pugnaverĭtis</i>	<i>deleverĭtis</i>	<i>miserĭtis</i>	<i>fecerĭtis</i>	<i>finiverĭtis</i>
<i>III pugnaverĭnt</i>	<i>delevĕrint</i>	<i>misĕrint</i>	<i>fecĕrint</i>	<i>finivĕrint</i>

Yordamchi ESSE fe'lining Futurum II indicativi activi da tuslanishi

	Singularis	Pluralis
I	<i>fuĕro</i>	<i>fuĕrĭmus</i>
II	<i>fuĕris</i>	<i>fuĕrĭtis</i>
III	<i>fuĕrit</i>	<i>fuĕrint</i>

SUPIN ASOSDAN YASALUVCHI ZAMONLAR

Alea jacta est.

Bo'lar ish bo'ldi.

Supin (supinum), bu harakat nomi (otlashgan fe'l) bo'lib, fe'llarning o'zagiga **-t-** suffiksi hamda sredniy rodni ifodalovchi **-um** qo'shimchasini qo'shish yo'li bilan yasaladi. Masalan: *pugnāre* fe'lining o'zagi *pugnā-*, *pugna-t-um* - jang qilish, urishish. Fe'llarning bu shakli

toʻrtinchi turlanish otlarining Accusativus va Ablativus kelishiklarining birligida turlanadi. Accusativus kelishigida supin oʻtgan zamon majhullik nisbatidagi sifatdosh bilan bir xil qoʻshimchaga ega boʻlganligi sababli participium perfecti passivi supin asosga **-us, -a, -um** rod qoʻshimchalari qoʻshish bilan yasaladi degan qoida yuzaga kelgan. Shuning uchun ham supin asosidan yasaluvchi zamonlar deganda perfectum indicativi (coniunctivi) passivi (tugallangan oʻtgan zamon), plusquamperfectum indicativi (coniunctivi) pasivi (uzoq oʻtgan zamon aniqlik va shart mayllari) hamda futurum II indicativi passivi (ikkinchi kelasi zamon aniqlik maylining majhullik nisbatlari) koʻzda tutiladi.

ANIQLIK MAYLI TUGALLANGAN OʻTGAN ZAMONINING MAJHUL NISBATI

PERFECTUM INDICATIVI PASSIVI

Acta est fabula.

Qissa tugadi.

Ushbu zamon tuslanuvchi feʼlining majhul nisbatidagi oʻtgan zamon sifatdoshi (participium perfecti passivi) shakli hamda esse yordamchi feʼlining praesens shakli yordamida hosil qilinadi. Masalan:

Singularis

I	II	IIIa
I <i>vocātus,a,um sum</i>	<i>delētus,a,um sum</i>	<i>missus,a,um sum</i>
II <i>vocātus,a,um es</i>	<i>delētus,a,um es</i>	<i>missus,a,um es</i>
III <i>vocātus,a,um est</i>	<i>delētus,a,um est</i>	<i>missus,a,um est</i>

IIIb

IV

I <i>factus,a,um sum</i>	<i>finītus,a,um sum</i>
II <i>factus,a,um es</i>	<i>finītus,a,um es</i>
III <i>factus,a,um est</i>	<i>finītus,a,um est</i>

Pluralis

I <i>vocati,ae,a sumus</i>	<i>deleti,ae,a sumus</i>	<i>missi,ae,a sumus</i>
II <i>vocati,ae,a estis</i>	<i>deleti,ae,a estis</i>	<i>missi,ae,a estis</i>
III <i>vocati,ae,a sunt</i>	<i>deleti,ae,a sunt</i>	<i>missi,ae,a sunt</i>

I <i>facti,ae,a sumus</i>	<i>finiti,ae,a sumus</i>
II <i>facti,ae,a estis</i>	<i>finiti,ae,a estis</i>
III <i>facti,ae,a sunt</i>	<i>finiti,ae,a sunt</i>

ANIQLIK MAYLI UZOQ O‘TGAN ZAMONINING MAJHUL NISBATI

PLUSQUAMPERFECTUM INDICATIVI PASSIVI

Quisquae sibi proximus.

Har kimmiki o‘ziga oy ko‘rinar ko‘ziga.

Fe’llarni ushbu zamon shaklida tuslash uchun tuslanuvchi fe’llarning participium perfecti passivi (majhul nisbatdagi o‘tgan zamon sifatdosh) shakli hamda yordamchi **esse** fe’lining Imperfectum indicativi activi shakli olinadi.

Singularis

	I	II	IIIa	
<i>I</i>		<i>eram</i>	<i>eram</i>	<i>eram</i>
<i>II</i>	<i>pugnātus,a,um</i>	<i>eras deletus,a,um</i>	<i>eras missus,a,um</i>	<i>eras</i>
<i>III</i>		<i>erat</i>	<i>erat</i>	<i>erat</i>

	IIIb	IV	
<i>I</i>	<i>eram</i>	<i>eram</i>	
<i>II</i>	<i>factus,a,um</i>	<i>eras finitus,a,um</i>	<i>eras</i>
<i>III</i>	<i>erat</i>	<i>erat</i>	

Pluralis

<i>I</i>	<i>eramus</i>	<i>eramus</i>	<i>eramus</i>	
<i>II</i>	<i>pugnāti,ae,a</i>	<i>eratis deleti,ae,a</i>	<i>eratis missi,ae,a</i>	<i>eratis</i>
<i>III</i>	<i>erant</i>	<i>erant</i>	<i>erant</i>	

<i>I</i>	<i>eramus</i>	<i>eramus</i>	
<i>II</i>	<i>facti,ae,a</i>	<i>eratis finiti,ae,a</i>	<i>eratis</i>
<i>III</i>	<i>erant</i>	<i>erant</i>	

ANIQLIK MAYLI IKKINCHI KELASI ZAMONINING MAJHUL NISBATI

FUTURUM II (EXACTUM) INDICATIVI PASSIVI

Quod in corde sobrii, id in lingua ebri.
Hushyorning dilidagi mastning tilida.

Fe'llarni ushbu zamon shaklida tushlash uchun tuslanuvchi fe'llarning participium perfecti passivi (o'tgan zamon majhul nisbatdagi sifatdosh) shakli hamda yordamchi **esse** fe'lining futurum I (birinchi kelasi zamon) shakli olinadi.

Singularis

	I	II	IIIa
<i>I</i>	<i>ero</i>	<i>ero</i>	<i>ero</i>
<i>II</i>	<i>pugnātus, a, um eris</i>	<i>deltus, a, um eris</i>	<i>missus, a, um eris</i>
	<i>III</i>	<i>erit</i>	<i>erit</i>
	<i>III b</i>	<i>IV</i>	
<i>I</i>	<i>ero</i>	<i>ero</i>	
<i>II</i>	<i>factus, a, um eris</i>	<i>finitus, a, um eris</i>	
<i>III</i>	<i>erit</i>	<i>erit</i>	

Pluralis

<i>I</i>	<i>erimus</i>	<i>erimus</i>	<i>erimus</i>
<i>II</i>	<i>pugnati, ae, a eritis</i>	<i>deleti, ae, a eritis</i>	<i>missi, ae, a eritis</i>
<i>III</i>	<i>erunt</i>	<i>erunt</i>	<i>erunt</i>
<i>I</i>	<i>erimus</i>	<i>erimus</i>	
<i>II</i>	<i>facti, ae, a eritis</i>	<i>finīti, ae, eritis</i>	
<i>III</i>	<i>erunt</i>	<i>erunt</i>	

Demak, supin asosidan yasaluvchi fe'l zamonlarining majhul nisbatini hosil qilish uchun, barcha tuslanishga kiruvchi fe'llarning participium perfecti passivi (o'tgan zamon majhullik nisbatidagi sifatdoshi) shaklini aniqlash va **esse** yordamchi fe'lining praesens,

imperfectum va futurum I zamonlarda tuslanishini yodda saqlash kerak. Shu bilan birga, majhullik nisbatidagi sifatdosh I va II turlanish sifatlari kabi qo‘shimchalar olishini unutmaslik kerak.

SHART MAYLI CONJUNCTIVUS

Edimus ut vivamus, non vivimus ut edamus.
Yeyish uchun yashamaymiz, yashash uchun yeymiz.

Lotin tilida ham boshqa tillardagi kabi shart mayli asosan bo‘lishi gumon yoki bajarilmaydigan ish-harakatni anglatib, quyidagi zamon ko‘rinishlariga ega: hozirgi zamon (praesens conjunctivi), o‘tgan zamon davom fe’li (imperfectum conjunctivi), tugallangan o‘tgan zamon (perfectum conjunctivi) va uzoq o‘tgan zamon (plusquamperfectum conjunctivi). Bu mayl kelasi zamonga ega bo‘lmasa ham, da’vatni ifodalovchi sodda gaplarda kelasi zamon ma’nosini ifodalaydi.

SHART MAYLI HOZIRGI ZAMONNING ANIQ VA MAJHUL NISBATLARI

PRAESENS CONJUNCTIVI ACTIVI ET PASSIVI

Sit mens sana in corpore sana!
Sog‘ tanda - sog‘lom fikr!

Hozirgi zamon shart maylini yasash uchun birinchi tuslanishga kiruvchi fe’llarning infekt asosidagi oxirgi **-a-** unli tovushi **-e-** suffiksi bilan almashtirilib, shaxs-son qo‘shimchalari qo‘shiladi.

Qolgan tuslanishlarda esa, fe’llarning infekt asosi bilan shaxs-son qo‘shimchalari o‘rtasiga **-a-** suffiksi qo‘shiladi. Masalan:

A c t i v u m

I	II	IIIa	IIIb	IV	
<i>pugnāre</i>	<i>delēre</i>	<i>mittēre</i>	<i>facēre</i>	<i>finīre</i>	<i>esse</i>

S i n g u l a r i s

I <i>pugnem</i>	<i>deleam</i>	<i>mittam</i>	<i>faciam</i>	<i>finiam</i>	<i>sim</i>
II <i>pugnēs</i>	<i>deleās</i>	<i>mittās</i>	<i>facis</i>	<i>finiās</i>	<i>sis</i>
III <i>pugnet</i>	<i>deleat</i>	<i>mittat</i>	<i>faciat</i>	<i>finiat</i>	<i>sit</i>

Pluralis

I *pugnēmūs deleāmūs mittāmūs faciāmūs finiāmūs sīmūs*
II *pugnētīs deleātīs mittātīs faciātīs finiātīs sītīs*
III *pugnent deleant mittant faciant finiant sint*

Passivum Singularis

I *pugner delear mittar faciar finiar -*
II *pugnēris deleāris mittāris faciāris finiāris -*
III *pugnētur deleātur mittātur faciātur finiātur -*

Pluralis

I *pugnēmur deleāmur mittāmur faciāmur finiāmur -*
II *pugnēmīni deleāmīni mittāmīni faciāmīni finiāmīn -*
III *pugnentur deleantur mittantur faciantur finiantur -*

SHART MAYLI O‘TGAN ZAMON DAVOM FE’LINING ANIQ VA MAJHUL NISBATLARI

IMPERFECTUM CONJUNCTIVI ACTIVI ET PASSIVI

Ut salutamus, ita resalutamur.
Nima eksang, shuni o‘rasan.

O‘tgan zamon davom fe’lini shart maylida tushlash uchun fe’llarning infekt asosi va shaxs-son qo‘shimchalari o‘rtasiga **-re-**suffiksi qo‘yiladi. Masalan:

Activum Singularis

I *pugnārem delērem mittērem facērem finīrem*
II *pugnāres delēres mittēres facēres finīres*
III *pugnāret delēret mittēret facēret finīret*

Pluralis

I *pugnāremūs delēremūs mittēremūs facēremūs finīremūs*
II *pugnāretīs delēretīs mittēretīs facēretīs finīretīs*
III *pugnārent delērent mittērent facērent finīrent*

Esse

- I *ēssem* *ēssemūs*
II *ēsses* *ēssetīs*
III *ēssēt* *ēssēt*

Passivum

Singularis

- I *pugnārer delērer mittērer facērer finīrer*
II *pugnārerīs delērerīs mittērerīs facērerīs finīrerīs*
III *pugnāretur delēretur mittēretur facēretur finīretur*

Pluralis

- I *pugnāremur delēremur mittēremur faceremur finīremur*
II *pugnāremīni delēremīni mittēremīni facēremīni finīremīni*
III *pugnārentur delērentur mittērentur facērentur finīrentur*

SHART MAYLI TUGALLANGAN O‘TGAN ZAMONINING ANIQ NISBATI

PERFECTUM CONJUNCTIVI ACTIVI

Tristis eris, si solus eris.

Yolg‘iz bo‘lgan g‘amgin bo‘ladi.

Bu zamoni hosil qilish uchun fe’llarning perfekt asosi bilan shaxs-son qo‘shimchalari o‘rtasiga **-eri-** suffiksi qo‘shiladi. Masalan:

Activum

I II IIIa IIIb IV

Singularis

- I *pugnāvērīm delāvērīm mīserīm fēcērīm finīvērīm*
II *pugnāvērīs delāvērīs mīsērīs fēcērīs finīvērīs*
III *pugnāverit delēverit mīsērit fēcērit finīvērīt*

Pluralis

- I *pugnāvērīmūs delāvērīmūs mīsērīmūs fēcērīmūs finīvērīmūs*
II *pugnāvērītīs delāvērītīs mīsērītīs fēcērītīs finīvērītīs*
III *pugnāvērīnt delēverīnt mīsērīnt fēcērīnt finīverīnt*

Esse**Singularis****Pluralis**I *fuërim* *fuërimûs*II *fuëris* *fuëritis*III *fuërit* *fuërint***SHART MAYLI UZOQ O‘TGAN ZAMONINING ANIQ NISBATI****PLUSQUAMPERFECTUM CONIUNCTIVI ACTIVI**

Sit mens sana in corpore sana!

Sog‘ tanda- sog‘lom fikr!

Fe‘llarni bu zamonda tushlash uchun ham perfekt asosi bilan shaxs-son qo‘shimchalari o‘rtasiga **-isse-** suffiksi qo‘shiladi. Masalan:

Singularis

I pugnāvīsem delēvīsem mīsīsem fēcīsem finīvīsem

II pugnāvīsses delēvīsses mīsīsses fēcīsses finīvīsses

III pugnāvīssēt delēvīssēt mīsīssēt fēcīssēt finīvīssēt

Pluralis

I pugnāvīssēmûs delēvīssēmûs mīsīssēmûs fēcīssēmûs

II pugnāvīssētīs delēvīssētīs mīsīssētīs fēcīssētīs

III pugnāvīssēt delēvīssēt mīsīssēt fēcīssēt

Esse**Pluralis****Singularis****Pluralis**

I finīvīssēmûs

I fuīssēm

fuīssēmûs

II finīvīssētīs

II fuīsses

fuīssētīs

III finīvīssētīs

III fuīssēt

fuīssēt

SHART MAYLI TUGALLANGAN O‘TGAN ZAMONINING MAJHUL NISBATI

PERFECTUM CONJUNCTIVI PASSIVI

Dum vires annique sinunt, tolerate labores.
Kuching borida, tiriklingda mehnatga ko‘nik!

Bu zamoni hosil qilish uchun fe’llarning o‘tgan zamon majhullik nisbatidagi sifatdoshi (participium perfecti passivi) hamda esse yordamchi fe’li praesens conjunctivida olinadi. Masalan:

	I	II	IIIa
	Singularis		
<i>I</i>	<i>sim</i>	<i>sim</i>	<i>sim</i>
<i>II</i>	<i>pugnātus, a, um sis</i>	<i>delētus, a, um sis</i>	<i>missus, a, um sis</i>
<i>III</i>	<i>sit</i>	<i>sit</i>	<i>sit</i>
	IIIb	IV	
<i>I</i>	<i>sim</i>	<i>sim</i>	
<i>II</i>	<i>factus, a, um sis</i>	<i>finītus, a, um sis</i>	
<i>III</i>	<i>sit</i>	<i>sit</i>	
	Pluralis		
	I	II	IIIa
<i>I</i>	<i>sīmūs</i>	<i>sīmūs</i>	<i>sīmūs</i>
<i>II</i>	<i>pugnāti, ae, a sītīs</i>	<i>delēti, ae, a sītīs</i>	<i>missi, ae, a sītīs</i>
	III	<i>sint</i>	<i>sint</i>
	IIIb	IV	
<i>I</i>	<i>sīmūs</i>	<i>sīmūs</i>	
<i>II</i>	<i>facti, ae, a sītīs</i>	<i>finīti, ae, a sītīs</i>	
<i>III</i>	<i>sint</i>	<i>sint</i>	

SHART MAYLI UZOQ O‘TGAN ZAMONINING MAJHUL NISBATI

PLUSQUAMPERFECTUM CONJUNCTIVI PASSIVI

Non scholae, sed vitae discimus.

Maktab uchun emas, balki yashash uchun o‘qiyviz.

Fe’llarni bu zamonda tushlash uchun fe’llarning o‘tgan zamon majhul nisbatidagi sifatDOSHI hamda **esse** yordamchi fe’lining o‘tgan zamon davom fe’li shakli shart maylida olinadi. Masalan:

I	II	IIIa		
Singularis				
<i>I</i>	<i>essem</i>	<i>essem</i>	<i>essem</i>	
<i>II</i>	<i>pugnātus, a, um</i>	<i>essēs delētus, a, um</i>	<i>essēs missus, a, um</i>	<i>essēs</i>
<i>III</i>	<i>esset</i>	<i>esset</i>	<i>esset</i>	
	IIIb	IV		
<i>I</i>	<i>essem</i>	<i>essem</i>		
<i>II</i>	<i>factus, a, um</i>	<i>essēs finītus, a, um</i>	<i>essēs</i>	
<i>III</i>	<i>esset</i>	<i>esset</i>		
Pluralis				
<i>I</i>	<i>essēmūs</i>	<i>essēmūs</i>	<i>essēmūs</i>	
<i>II</i>	<i>pugnāti, ae, a</i>	<i>essētis delēti, ae, a</i>	<i>essētis missi, ae, a</i>	<i>essētis</i>
<i>III</i>	<i>essent</i>	<i>essent</i>	<i>essent</i>	
	IIIb	IV		
<i>I</i>	<i>essēmūs</i>	<i>essēmūs</i>		
<i>II</i>	<i>facti, ae, a</i>	<i>essētis finīti, ae, a</i>	<i>essētis</i>	
<i>III</i>	<i>essent</i>	<i>essent</i>		

**ESSE YORDAMCHI FE'LIGA OLD
QO'SHIMCHALAR QO'SHISH VOSITASIDA HOSIL
BO'LGAN MURAKKAB FE'LLAR**

Feci, quidpotui: faciant meliora potentes.

Men qo'limdan kelganicha qildim:

qo'lidan kelsa yaxshiroq qilsin.

Lotin tilida **esse** yordamchi fe'liga old qo'shimchalar qo'shish yo'li bilan yasalgan bir qancha murakkab fe'llar mavjud bo'lib, shaxs-son va zamonlarda tuslanganda old qo'shimchalar o'zgarmay faqat **esse** fe'li tuslanadi. Bular quyidagilar: *ab-sum, afui, abesse* yo'q bo'lmoq, uzoqda bo'lmoq *ad-sum, adfui, adesse* ishtirok etmoq, qatnashmoq, yordam bermoq *de-sum, defui, deesse* yetmay qolmoq, yo'q bo'lmoq *inter-sum, interfui, interesse* qatnashmoq, ichida (o'rtasida) bo'lmoq *prae-sum, praefui, praeesse* oldinda (boshida) bo'lmoq *pro-sum, profui, prodsum* foyda keltirmoq, yordami tegmoq *possum (pot-sum), potui, posse* qila olmoq, qila bilmog.

Bunday murakkab fe'llarning zamonlarda tuslanishi.

Absum, afui, abesse - yo'q bo'lmoq

Praesens Imperfectum Futurum I

Indicativi. Conjunctivi. Indicativi. Conjunctivi. Indicativi

Singularis

I	<i>absum</i>	<i>absim</i>	<i>abēram</i>	<i>abessem</i>	<i>abēro</i>
II	<i>abēs</i>	<i>absīs</i>	<i>abēras</i>	<i>abessēs</i>	<i>abērīs</i>
III	<i>abēst</i>	<i>absit</i>	<i>abērat</i>	<i>abesset</i>	<i>abērit</i>

Pluralis

I	<i>absūmūs</i>	<i>absīmūs</i>	<i>abērāmūs</i>	<i>abessēmūs</i>	<i>abērīmūs</i>
II	<i>abēstīs</i>	<i>absītīs</i>	<i>abērātīs</i>	<i>abessētīs</i>	<i>abērītīs</i>
III	<i>absunt</i>	<i>absint</i>	<i>abērant</i>	<i>abessent</i>	<i>abērunt</i>

Perfectum Plusquamperfectum Futurum II

Indicativi. Conjunctivi. Indicativi. Conjunctivi. Indicativi

Singularis

I	<i>afuī</i>	<i>afuērim</i>	<i>afuēram</i>	<i>afuīssem</i>	<i>afuērō</i>
II	<i>afuīstī</i>	<i>afuērīs</i>	<i>afuēras</i>	<i>afuīsses</i>	<i>afuērīs</i>

III afuit afuërit afuërat afuisset afuërit

Pluralis

I afuimūs afuërimūs afuëramūs afuissēmūs afuërimūs

II afuistīs afuëritīs afuëratīs afuissētīs afuëritīs

III afuērunt afuërint afuërant afuissent afërint

Possum, potui, posse - qila olmoq

Praesens Imperfectum Futurum I

Indicativi. Conjunctivi. Indicativi. Conjunctivi. Indicativi.

Singularis

I possum possim potëram possem potëř

II potēs possīs potërās possēs potërīs

III potëst possit potërat posset poterit

Pluralis

I possimūs possimūs potërāmūs possēmūs potërimūs

II potëstīs possitīs potërātīs possētīs potëritīs

III possunt possint potërant possent potërunt

Perfectum Plusquamperfectum Futurum II

Indicativi. Conjunctivi. Indicativi. Conjunctivi. Indicativi

Singularis

I potuī potuërim potuëram potuissēm potuëř

II potuistī potuëris potuërās potuissēs potuëris

III potuit potuërit potuërat potuisset potuërit

Pluralis

I potuimūs potuërimūs potuërāmūs potuissēmūs potuërimūs

II potuistīs potuëritīs potuërātīs potuissētīs potuëritīs

III potuērunt potuërint potuërant potuissent potuërint

Prosum, profui, prodesse - foyda keltirmoq

Praesens Imperfectum Futurum I

Indicativi. Conjunctivi. Indicativi. Conjunctivi. Indicativi

Singularis

I prosum prosim prodëram prodessem prodëř

II prodēs prosīs prodërās prodesēs prodëris

III prodest prosit prodërat prodesset prodërit

Pluralis

I prosimūs prosimūs proderāmūs prodessemūs prodërimūs

II prodetis prositīs proderātis prodessētis prodērītīs
III prosunt prosint proderant prodessent prodērunt

Perfectum Plusquamperfectum Futurum II
 Indicativi. Conjunctivi. Indicativi. Conjunctivi. Indicativi.

Singularis

I profuī profuērim profuēram profuīssēm profuērō
II profuīstī profuēris profuēras profuīssēs profuērīs
III profuit profuērit profuērat profuīssēt profuērit

Pluralis

I profuīmūs profuērīmūs profuērāmūs profuīssēmūs profuērīmūs
II profuīstīs profuērītīs profuērātīs profuīssētīs profuērētīs
III profuērunt profuērīnt profuērant profuīssent profuērīnt

NOTO‘G‘RI TUSLANUVCHI FE‘LLAR

Injuria ferri non potest.
 Nohaqing tili qisiq.

Lotin tilida ba‘zi fe‘llar borki, ular shaxs-son, zamon va nisbatlarda tuslanganda asosidagi biron bir tovush o‘zgarishi yoki tushib qolishi, ba‘zi birlarining asoslari esa tubdan o‘zgarib ketishi mumkin. Bunday fe‘llar noto‘g‘ri tuslanuvchi fe‘llar deyiladi. Bular quyidagilar:

edo, edi, esum, edere - yemoq.

Praesens Perfectum Futurum I
 Indicativi. Conjunctivi. Indicativi. Conjunctivi. Indicativi.

Singularis

I. ēdō ēdam ēdi ēderim ēdam
II. ēdīs ēdās ēdīsti ēderis ēdēs
III ēdīt ēdat ēdit ēderit ēdet

Pluralis

I. ēdīmūs ēdāmūs ēdimūs ēderīmūs ēdemus
II. ēdītīs ēdātīs ēdistīs ēderītīs ēdetīs
III ēdunt ēdant ēderunt ēderīnt ēdent

**Qolgan zamon va nisbatlarda xuddi IIIa
tuslanish fe'llari kabi tuslanadi.**

Fero, tuli, latum, ferre - olib bormoq.

Praesens Perfectum Futurum I
Indicativi. Conjunctivi. Indicativi. Conjunctivi. Indicativi.

Singularis

I. <i>fērō</i>	<i>fēram</i>	<i>tūlī</i>	<i>tūlērim</i>	<i>fēram</i>
II. <i>fēris</i>	<i>fērās</i>	<i>tūlsti</i>	<i>tūlēris</i>	<i>fēres</i>
III <i>fērit</i>	<i>fērat</i>	<i>tūlit</i>	<i>tūlerit</i>	<i>fēret</i>

Pluralis

I. <i>fērimus</i>	<i>fēramūs</i>	<i>tūlimus</i>	<i>tūlerimus</i>	<i>fēremus</i>
II. <i>fēritis</i>	<i>fēratīs</i>	<i>tūlistis</i>	<i>tūleritis</i>	<i>fēretis</i>
III <i>fērunt</i>	<i>fēerant</i>	<i>tūlerunt</i>	<i>tūlerint</i>	<i>fērent</i>

Qolgan zamon va nisbatlarda IIIa tuslanish fe'llari kabi tuslanadi.

Volo, volui, ..., velle - xohlamoq

Praesens Perfectum Futurum I
Indicativi. Conjunctivi. Indicativi. Conjunctivi. Indicativi.

Singularis

I. <i>vōlō</i>	<i>vēlim</i>	<i>voluī</i>	<i>vōluērim</i>	<i>vōlam</i>
II. <i>vīs</i>	<i>vēlīs</i>	<i>voluīsti</i>	<i>vōluēris</i>	<i>vōlēs</i>
III <i>vūlt</i>	<i>vēlit</i>	<i>voluit</i>	<i>vōluērit</i>	<i>vōlet</i>

Pluralis

I. <i>vōlumūs</i>	<i>vēlimūs</i>	<i>vōluimūs</i>	<i>vōluerimūs</i>	<i>vōlemus</i>
II. <i>vūltīs</i>	<i>vēlitīs</i>	<i>vōluistis</i>	<i>vōlueritis</i>	<i>vōletis</i>
III <i>vōlunt</i>	<i>vēlint</i>	<i>vōluerunt</i>	<i>vōluerint</i>	<i>vōlent</i>

Shu fe'ldan yasalgan *nolo, nolui, ---, nolle* - xohlamaslik, va *malo, malui, ---, malle* - ko'p xohlamoq, kabi fe'llar **volō** fe'li kabi tuslanadi. Masalan:

Praes.ind. **nolo, non vis, non vult, nolumus, non vultis, malo, mavis, mavult, malumus, mavultis, malunt.**

Qolgan zamon va nisbatlarda xuddi IIIa tuslanish fe'llari kabi tuslanadi.

Eo, ii, itum, ire - ketmoq, bormoq.

Praesens Imperfectum Futurum I
 Indicativi Coniunctivi. Indicativi. Coniunctivi. Indicativi.

Singularis

I.	<i>eōeam</i>		<i>ībam</i>	<i>īrem</i>		<i>ībō</i>
II.	<i>īs</i>	<i>eās</i>		<i>ībās</i>	<i>īrēs</i>	<i>ībis</i>
III	<i>īt</i>	<i>eat</i>		<i>ībat</i>	<i>īret</i>	<i>ībit</i>
						Pluralis
I.	<i>īmūs</i>	<i>eāmūs</i>		<i>ībāmūs</i>	<i>īremūs</i>	<i>ībimūs</i>
II.	<i>ītis</i>	<i>eātīs</i>		<i>ībātīs</i>	<i>īrētīs</i>	<i>ībitīs</i>
III	<i>eunt</i>	<i>eant</i>		<i>ībant</i>	<i>īrent</i>	<i>ībunt</i>

Perfectum Plusquamperfectum Futurum II
 Indicativi. Coniunctivi. Indicativi. Coniunctivi. Indicativi.

Singularis

I.	<i>ī</i>	<i>iērim</i>		<i>iēram</i>	<i>īssem</i>	<i>iērō</i>
II.	<i>istī</i>	<i>iēris</i>		<i>iērās</i>	<i>īsset</i>	<i>iēris</i>
III	<i>iīt</i>	<i>iērit</i>		<i>iērat</i>	<i>īsset</i>	<i>iērit</i>

Pluralis

I.	<i>iīmūs</i>	<i>iērimūs</i>		<i>iēramūs</i>	<i>īssemūs</i>	<i>iērimūs</i>
II.	<i>istīs</i>	<i>iēritīs</i>		<i>iēratīs</i>	<i>īssetīs</i>	<i>iēritīs</i>
III	<i>iērunt</i>	<i>iērint</i>		<i>iērant</i>	<i>īsset</i>	<i>iērint</i>

TO‘LIQSIZ FE‘LLAR

VERBA DEFICTIVA

Memento mori!
 Oxiratni o‘yla!

Lotin tilida shunday fe‘llar borki, bular to‘liq zamon va shaxsga ega bo‘lmay, ma‘lum bir shaxs va zamondagina tuslanadi. Shuning uchun ham bunday fe‘llar to‘liqsiz fe‘llar deb ataladi. Bunday to‘liqsiz fe‘llar faqat ko‘chirma gapning boshida keladi. Bular quyidagilar:

1. **inquam** - gapiryapman

Praes.ind. *inquiam, inquis, inquit; ---, ---, inquiunt*

Perf.ind. *-----, -----, inquit*

- Fut.I ind. -----, *inques, inquiet*
 2. **ajo** - gapiryapman, tasdiqlayapman
 Praes.ind. *ajo, ais, ait; ---,---,ajunt*
 Perf.ind. ---, ---, *ait*
 3. Faqat perfekt zamoniga ega bo‘lgan to‘liqsiz fe’llar:
coepi - boshladim
odi - nafratlandim
memini - esladim

VERBA DEPONENTIA

Avaritia est radix omnium malorum.

Hasad va nafs - koni ziyon.

Lotin tilida to‘g‘ri va noto‘g‘ri tuslanuvchi fe‘llardan tashqari shunday fe‘llar ham borki, ular faqat majhullik nisbatida tuslanib, aniqlik nisbatidagi ma‘noni ifodalaydi. Shuning uchun bunday fe‘llar majhullik nisbatida tuslanib, aniqlik nisbatidagi ma‘noni ifodalovchi fe‘llar (verba deponentia) deb ataladi. Bunday fe‘llar faqat majhullik nisbatida tuslanganligi uchun ham perfekt asosga ega emas. Masalan:

hortor,-----, hortatus sum, hortari, 1 - ishontirmoq
polliceor,-----, pollicitus sum, polliceri, 2 - va‘da bermoq
utor,-----, usus sum, uti, 3 - foydalanmoq
metior, -----, mensus sum, metiri, 4 - o‘lchamoq

Agar to‘g‘ri tuslanishga kiruvchi fe‘llar aniqlik nisbatida tuslanib aniqlik nisbatidagi ma‘noni, majhullik nisbatida tuslanib majhullik nisbatidagi ma‘noni anglatlsa, bu toifadagi fe‘llar faqat majhullik nisbatida tuslanib aniqlik nisbatidagi ma‘noni ifodalaydi. Masalan:

orno - men bezayapman, *ornor* - meni bezayaptilar
ornabam - men bezar edim, *ornabar* - meni bezar edilar
metior - men o‘lchayapman -----
metiebar - men o‘lchar edim -----

Shunisi diqqatga sazovorki, bu turkum fe‘llarning to‘g‘ri tuslanuvchi fe‘llardan albatta sinonimlari bo‘ladi. Masalan:

loquor, locurus sum, loqui, 3 - gapirmoq
dico, dixi, dictum, dicere, 3 - gapirmoq
polliceor, pollicitus sum, polliceri, 2 - va‘da bermoq

promitto, promisi, promissum, promittere, 3 -va' da bermoq
verior, veritus sum, vereri, 2 - qo'rqmoq
timeo, timui, ---, timere, 2 - qo'rqmoq
arbitror, arbitratus sum, arbitrari, 1 - o'ylamoq, ishonmoq
credo, credidi, criditum, credere, 3 - o'ylamoq, ishonmoq

Bu fe'llarning sifatdoshi ham aniqlik nisbatidagi ma'noni anglatadi. Masalan: *dico, dixi, dictum, dicere*, 3 - gapirmoq, *dictus, a, um* – aytilgan, *loquor, locutus sum, loqui*, 3 - gapirmoq, *locutus, a, um* - aytgan

Bu turkumdagi fe'llarning buyruq maylini yasash uchun ikkinchi shaxs birligida **-re**, ikkinchi shaxs ko'pligida esa **-mini** qo'shimchalari qo'shiladi.

arbitrari - o'ylamoq, *arbitrare!* o'yla! *arbitramini!* o'ylang!

loqui - gapirmoq, *loquere!* gapir! *loquimini!* gapiring!

colloquor, locutus sum, loqui 3 - suhbatlashmoq fe'lining zamon va mayllarda tuslanishi

I n d i c a t i v u s

Singularis

	Praesens	Imperfectum	Futurum I
I	<i>colloquor</i>	<i>colloquēbar</i>	<i>colloquar</i>
II	<i>colloquēris</i>	<i>colloquēbāris</i>	<i>colloquēris</i>
III	<i>colloquītur</i>	<i>colloquēbatur</i>	<i>colloquētur</i>

Pluralis

I	<i>colloquīmur</i>	<i>colloquēbāmur</i>	<i>colloquēmur</i>
II	<i>colloquīmīni</i>	<i>colloquēbāmini</i>	<i>colloquēmīni</i>
III	<i>colloquuntur</i>	<i>colloquēbantur</i>	<i>colloquentur</i>

	Perfectum	Plusquamperfectum	Futurum II
	Singularis		

I	<i>sum</i>	<i>eram</i>	<i>ero</i>
II	<i>colloctus, a, um</i>	<i>es colloctus, a, um</i>	<i>eras colloctus, a, um</i>
III	<i>est</i>	<i>erat</i>	<i>erit</i>

Pluralis

I	<i>sumūs</i>	<i>erāmūs</i>	<i>erīmūs</i>
II	<i>collocti, ae, a</i>	<i>estis collocti, ae, a</i>	<i>erātis collocti, ae, a</i>
III	<i>sunt</i>	<i>erant</i>	<i>erunt</i>

Imperativus
Colloquere! - Suhbatlash! Colloquimini! Suhbatlashing!

Conjunctivus

		Praesens	Imperfectum
sg.	I	<i>colloquar</i>	<i>colloquērer</i>
	II	<i>colloquāris</i>	<i>colloquērēris</i>
	III	<i>colloquātur</i>	<i>colloquērētur</i>
pl.	I	<i>colloquāmur</i>	<i>colloquērēmur</i>
	II	<i>colloquāmīni</i>	<i>colloquērēmīni</i>
	III	<i>colloquantur</i>	<i>colloquērentur</i>

		Perfectum	Plusquamperfectum	
sg.	I		<i>sim</i>	<i>essem</i>
	II	<i>colloctus, a, um</i>	<i>sis</i>	<i>colloctus, a, um esses</i>
	III		<i>sit</i>	<i>esset</i>
pl.	I		<i>simus</i>	
	II	<i>collocti, ae, a</i>	<i>sitis</i>	<i>collocti, ae, a essētis</i>
	III		<i>sint</i>	<i>essent</i>

Colloquor fe'lining shaxssiz shakllari.

Participia		Infinitivi
<i>praesens</i>	<i>colloquens</i>	<i>colloqui</i>
<i>perfectum</i>	<i>colloctus</i>	<i>colloctus esse</i>
<i>futurum</i>	<i>collocturus</i>	<i>collocturus esse</i>
Gerundium	Gerundivum	Supinum
<i>colloquendi</i>	<i>colloquendus, a, um</i>	<i>I colloctum</i>
		<i>II colloctu</i>

VERBA SEMIDEPONENTIA

Ex facto oritur jus.

Dalolat - haqiqat.

Bu guruhdagi fe'llar infekt zamonlarida aniq nisbatda tuslansa, perfekt zamonlarida majhullikda tuslanadi yoki, aksincha, infekt zamonlarida majhullikda tuslanib, perfekt zamonlarida aniq nisbatda tuslanadi. Masalan; *gaudeo, gavisus sum, gaudere* 2-sevinmoq, quvonmoq yoki, *revertor, reverti*, 3 -qaytib kelmoq.

Gaudeo, gavisus sum, gaudere fe'lining tuslanish jadvali

Singularis

	Praesens.	Imperfectum.	Futurum I.
<i>I</i>	<i>gaudeo</i>	<i>gaudēbam</i>	<i>gaudēbo</i>
<i>II</i>	<i>gaudēs</i>	<i>gaudēbas</i>	<i>gaudēbis</i>
<i>III</i>	<i>gaudet</i>	<i>gaudēbat</i>	<i>gaudēbit</i>

Pluralis

<i>I</i>	<i>gaudēmūs</i>	<i>gaudēbamus</i>	<i>gaudēbimūs</i>
<i>II</i>	<i>gaudētis</i>	<i>gaudēbatis</i>	<i>gaudēbitīs</i>
<i>III</i>	<i>gaudent</i>	<i>gaudēbant</i>	<i>gaudēbunt</i>

<i>I</i>	<i>sum</i>	<i>eram</i>	<i>ero</i>
<i>II</i>	<i>gavīsus,a,um es</i>	<i>gavīsus,a,um eras</i>	<i>gavīsus,a,um eris</i>
<i>III</i>	<i>est</i>	<i>erat</i>	<i>erit</i>
<i>I</i>	<i>sumus</i>	<i>eramus</i>	<i>erimus</i>
<i>II</i>	<i>gavīsi,ae,a estis</i>	<i>gavīsi,ae,a eratis</i>	<i>gavīsi,ae,a eritis</i>
<i>III</i>	<i>sunt</i>	<i>erant</i>	<i>erunt</i>

FE'LNING SHAXSSIZ SHAKLLARI

Apparet etiam caeco.

Ko'rga ham ravshan.

Lotin tilida ham o'zbek tilidagi kabi fe'llarning shaxslarda tuslanmaydigan, harakat nomini ifodalovchi shakllari bo'lib, bular quyidagilar:

Infinitivlar (fe'lining noaniq shakllari)

a) infinitivus praesentis active - aniq nisbatdagi hozirgi zamon infinitivi bo‘lib, buni hosil qilish uchun fe’llarning infekt asosiga **-re** qo‘shimchasi qo‘shiladi. Masalan:

I. *ornā-re*, II. *docē-re*, III. *dicē-re*, IV. *audī-re*.

b) infinitivus praesentis passivi - majhullik nisbatidagi hozirgi zamon infinitivi. Buni hosil qilish uchun I,II va IV tuslanishga kiruvchi fe’llarning infekt asosiga **-ri**, III tuslanishga kiruvchi fe’llarga esa **-i** qo‘shimchalari qo‘shiladi. Masalan: I.*ornā-ri*, II. *docē-ri*, III. *dic-i*, IV. *audī-ri*.

v) infinitivus perfecti activi - aniqlik nisbatidagi o‘tgan zamon infinitivi. Buni yasash uchun fe’lning perfekt asosiga **-isse** qo‘shimchasini qo‘shish kifoya. Masalan: I. *ornav-isse*, II. *docu-isse*, III. *dix-isse*, IV. *audiv-isse*.

g) infinitivus perfecti passivi - majhullik nisbatidagi o‘tgan zamon infinitivi. Bu infinitivni yasash uchun fe’lning majhul nisbatdagi sifat-doshi hamda **esse** yordamchi fe’lining noaniq shakli olinadi. Masalan: I. *ornatus,a,um esse*, II. *doctus,a,um esse*, III. *dictus,a,um esse*, IV. *auditus,a,um esse*.

d) infinitivus futuri activi - aniq nisbatdagi kelasi zamon infinitivi. Buni yasash uchun fe’lning aniq nisbatdagi kelasi zamon sifat-doshi olinadi va **esse** yordamchi fe’lining noaniq shakli olinadi. Masalan: I. *ornaturus, a,um esse*, II. *docturus, a,um esse*, III. *dicturus,a,um esse*, IV. *auditurus,a,um esse*.

ye) infinitivus futuri passivi - majhullik nisbatidagi kelasi zamon infinitivi. Buni yasash uchun fe’lning supin asosi olinib, yordamchi fe’l *iri* (*eo,ii,itum,ire*)ning majhul nisbatdagi hozirgi zamon infinitivi shakli olinadi. Masalan: I. *ornatum iri*, II. *doctum iri*, III. *dictum iri*, IV. *auditum iri*.

Infinitivlarning barcha shakllari jadvali

	activum		passivum
	<i>-re</i>	<i>ornā-re</i>	<i>ornā-ri</i>
Praesens	<i>-ere</i>	<i>dic-ēre</i>	<i>dic-i</i>
	<i>-se</i>	<i>es-se</i>	---
		<i>ornāv-īssē</i>	<i>ornātus,a,um esse</i>
Perfectum	<i>-isse</i>	<i>dix-īssē</i>	<i>dictus,a,um esse</i>
		<i>fu-īssē</i>	---

	<i>onatūrus, a, um</i>	<i>esse</i>	<i>ornatum iri</i>
Futurum	<i>dictūrus, a, um</i>	<i>esse</i>	<i>dictum iri</i>
	<i>futūrus, a, um</i>	<i>esse</i>	---

GERUNDIUM - GERUNDIY

Audi multa, loquere pauca.
Ko‘p tingla, kam so‘zla.

Fe’llarning shaxssiz shakllaridan biri sanalmish gerundiy ham infinitivlar kabi harakat nomini ifodalovchi fe’llarning otlashgan shaklidir. Gerundiyni yasash uchun birinchi va ikkinchi tuslanishga kiruvchi fe’llarning infekt asosiga **-nd**, uchinchi va to‘rtinchi tuslanishga kiruvchi fe’llarning asosiga esa **-end** qo‘shimchalari qo‘shiladi. Masalan: *ornāre* - *orna-nd*, *docēre* - *doce-nd*, *dicēre* - *dic-end*, *audīre* - *audi-end*. Gerundiy bosh kelishikdan tashqari qolgan kelishiklarda ikkinchi turlanish kelishik qo‘shimchalarini olib faqat birlik sonida turlanadi.

	Infinitivus	Gerundium
Nom.	<i>legēre</i>	-----
Gen.	-----	<i>legend-i</i>
Dat.	-----	<i>legend-o</i>
Acc.	<i>legere</i>	<i>legend-um</i>
Abl.	-----	<i>legend-o</i>
Voc.	<i>legere</i>	-----

GERUNDIVUM - GERUNDIV

De gustibus et coloribus non est disputandum.
Har kimning didi boshqa.

Gerundiv sifatlashgan fe’l bo‘lib, fe’llarning infekt asosiga **-nd** hamda **-end** suffikslari va **-us**, **-a**, **-um** rod qo‘shimchalari qo‘shish yo‘li bilan yasaladi. Turlanganda birinchi va ikkinchi turlanishga kiruvchi sifatlar kabi turlanadi. Masalan: *legere*, *leg-end-us, a, um*.

Singularis

	m	f	n
Nom.	legendūs,	legenda,	legendum
Gen.	legendī,	legendae,	legendi
Dat.	legendō,	legendae,	legendō
Acc.	legendum,	legendam,	legendum
Abl.	legendi,	legendā,	legendō

Pluralis

Nom,	legendi	legendae	legendā
Gen.	legendōrum	legendārum	legendōrum
Dat.	legendīs	legendīs	legendīs
Acc.	legendōs	legendās	legendā
Abl.	legendīs	legendīs	legendīs

SUPINUM - SUPIN

Ad absurdum.

Bilmaganlikka yo‘ymoq.

Supin fe’llarning infekt asosiga **-tu** qo‘shimchasi qo‘shish yo‘li bilan yasalgan harakat nomi bo‘lib, otlarning to‘rtinchi turlanishida Accusativus hamda Ablativus kelishiklarining birligida turlanadi. Masalan: *ornare, orna-tu. Acc.ornatum, Abl.ornatu.*

Supin accusativus kelishigida o‘tgan zamon majhullik nisbatidagi sifatdoshning sredniy rod shakliga o‘xshaganligi sababli majhullik nisbatidagi sifatdosh fe’llarning supin asosiga **-us, -a,-um** rod qo‘shimchalari qo‘shish yo‘li bilan yasaladi degan qoida yuzaga kelgan.

SO‘Z YASASH USULLARI

In dubio abstine.

Ikkilansang tilingni tiy.

Lotin tilida so‘zlar ikki xil usul bilan, ya’ni so‘zlarning o‘zaro qo‘shilishi va affiksatsiya (qo‘shimchalar qo‘shish) yo‘li bilan yasaladi.

1. So‘zlarning o‘zaro qo‘shilishi natijasida yuzaga kelgan yasama so‘zlar: a) ot bilan fe’lning qo‘shilishi natijasida yasalgan so‘zlar:

ager - yer va *collere* - ishlov bermoq, *agricola* - dehqon, *arma* - qurollar va *gerere* - olib bormoq, *armiger* - qurol olib yuruvchi, *stips* - pul badali va *pendere* - o'ldhamoq, hisoblamoq, *stipendium-stipendiya* (talabalarning oylik maoshi). *animus* - ruh, jon va *advertare* - jalb qilmoq, *animadvertare* - diqqatni jalb qilmoq; b) sifat va otlarning o'zaro qo'shilishi natijasida *albus* - oq va *capillis* - soch, *albicapillus* - oqsoch, *magnus* - buyuk va *animus* - jon, *magnanimus* - matonatli; v) ravish va fe'lining o'zaro qo'shilishi natijasida yasalgan so'zlar; *male* - yomon va *dicere* - gapirmoq, *maledicere* yomonlamoq, *bene* - yaxshi va *dicere* - gapirmoq, *benedicere* - maqtamoq.

2. Affiksatsiya usuli bilan yasalgan so'zlar:

a) prefiksatsiya-old qo'shimchalar qo'shish yo'li bilan yasalgan so'zlar:

a-, ab-, abs- uzoqlashtirish, chetlashtirish,

amittere - qo'yib yubormoq

abducere - olib ketmoq

abstrahere - boshqa tomonga burmoq

ad- qo'shilish, yaqinlashish,

advenire - kelmoq, qaytib kelmoq

afferre - keltirmoq, topib kelmoq

con- birgalik

contrahere - qisish-tirmoq; jipslashtirmoq

compensere - tenglashtirmoq

de- ajratish, pastga qarab harakat qilish

decollere - boshni tanadan judo qilmoq

defluere - pastga qarab oqmoq

e-, ex- ichkaridan harakat, harakatning tugallanishi;

evenire - tashqariga chiqmoq

evincere - uzil kesil g'alaba qilmoq

in- ichkariga qarab harakat qilish

inducere - kiritmoq, ichiga yubormoq

induere - kiyintirmoq

ob- qarama-qarshi yo'nalish yoki harakat

occurrere - qarama-qarshi yugurmoq

obloquere - qarshilik qilmoq, qarshi gapirmoq

per- harakatning tugallanishi

- peragĕre* - qilib tugatmoq, tugatmoq
perforĕre - parmalamoq
- prae-** oldinda bo‘lish
praecedĕre - oldinda ketmoq
praedicĕre - ogohlantirmoq
- pro-** oldinga qarab harakat qilish, biron bir kishining foydasiga hal qilmoq
prospicĕre – bo‘ylab nigoh tashlamoq
prodĕsse - nafi tegmoq, foyda keltirmoq
- sub-** biror narsaning ichida yoki ostida bo‘lish
succedĕre - ichiga kirmoq
subere - yaqinlashmoq
- trans-** orqali
transfĕre – ko‘chirib o‘tkazmoq, olib o‘tmoq
traducĕre - olib o‘tmoq
- red-, re-** qaytib kelish, qayta harakat
reddĕre - qaytib kelmoq
regredior - chekinish
- sed-, se-** bo‘linish, ajralish
secedĕre - uzoqlashmoq
seducĕre - chekkaga tortmoq
- dis-, di-** ajratish, bo‘lish
diducĕre - ajratmoq, joy-joyiga qo‘yib kelmoq
disponĕre – bo‘lib, ajratib qo‘ymoq
- amb-** aylana harakat
ambire - aylanib o‘tmoq
ambigĕre - ikkilanmoq
2. So‘zlarning prefikslar qo‘shilishi orqali yasalishida ba’zan assimilyatsiya hodisasi kuzatiladi va bunda prefikslarning so‘nggi undoshi navbatdagi so‘zning birinchi undoshi bilan bir xil undoshga aylanadi. Masalan: *attrahere ad-trahĕre* jalb etmoq; *collocāre conlocāre* -joy-joyiga qo‘ymoq; *intelligĕre inter-legāre* - tushunmoq; *importāre - in-portāre* - olib kelmoq.
- Shuningdek, so‘z o‘zagidagi **a** va **e** unlilarining **i** ga o‘tishi hollari uchraydi. Masalan: *facĕre* - *perficĕre* - amalga oshirmoq, *tenĕre* - *contenĭre* - saqlamoq.

OT YASOVCHI QO'SHIMCHALAR

Ot yasovchi qo'shimchalar juda xilma-xil bo'lib, lotin tilida ularni turlanishlar bo'yicha alohida-alohida qarab chiqish maqsadga muvofiqdir.

I TURLANISHDAGI OTLARNI YASOVCHI QO'SHIMCHALAR

qo'shim- chalar	so'z o'zagi ma'no	anglatgan	misollar
1. -tura f.	supin		scriptūra,ae f. -yozish
-sura f	asosi		mensūra,ae f. -o'lchov
2. -ia f.	sifat	holat	perfidia,ae f. - hiyla
3. -entia f.	sifatdosh	sifat	scientia,ae f. -bilim
-antif f.	sifatdosh		arrogantif,ae f.-takabburlik
4. -ina f.	ot	kasb	medicina,ae f. - davo
5. -u			virgula,ae f. - shoxcha
-o	ot	kichray	bestiola,ae f.-hayvoncha
-cu		tirish	particula,ae f.–qo'shimcha
-el			tabella,ae f. - taxtacha
6. -ista	ot	ishti- rokchi	citharista,ae f. - kifarist

II TURLANISHDAGI OTLARNI YASOVCHI QO'SHIMCHALAR

À. -ium n.	fe'l	harakat	studium,i n. - o'rganish
2. -mentum n.	fe'l	harakat natijasi	ornamentum,i n. - bezak
3. -bulum n.	fe'lning	harakat	pabulum,i n. - ozuqa
-culum n.	pepfekt	quroli	vehiculum,i n. - arava
-crum n.	asosi	yoki o'r- ni	simulacrum,i n. - tasvir
-trum n.			aratrum,i n. - plug
4. -arium n.	ot	saqla- nadigan joy	granarium,i n. - ombor

5. -arius m.	ot	kasb- hunar	bibliothecarius,i m. - kutubxonachi
6. -ulus m.			hortulus,i m. - bog'cha
-olus m.	ot	kichray-	filiolus,i m. - o'g'ilcha
-culus m.		tirish	articulus,i m. - artikl
7. -ellum n.	ot		castellum,i n. - mustahkam joy

III TURLANISHDAGI OTLARNI YASOVCHI QO'SHIMCHALAR

1. -tor,	fe'lning	qatnashuv-	doctor
-toris m	supin	chi shaxs	doctoris m. - o'qituvchi
-sor,	asosi		ensor
-soris m.			ensoris m. - sensor
2. -tio,	harakat		actio,
-tionis f.	nomi		actionis f. - harakat
-sio,			divisio,
-sionis f.			divisionis f. – bo'lish
3. –men,	fe'lning	harakat	volumen,
-minis n.	inf.asosi		voluminis n. – to'plam
4. -or,	fe'lning	holat	dolor,
-oris	inf..asosi		doloris m. - azob, uqubat
5. -tas,			qualitas,
-tas,	sifat	sifat	qualitatis f. - xususiyat
6. -tus,	ot	holat	virtus,
-tutis f.			virtutis f. - jasorat
7. -tudo,	sifat	sifat	pulchritudo, - go'zallik
-tudinis f.		holat	pulchritudinis f.
8. -io,	fe'lning	harakat	legio,
-ionis f.	inf. asosi	natijasi	legionis f. - legion

IV-V TURLANISHDAGI OTLARNI YASOVCHI QO'SHIMCHALAR

1. -tus,	fe'l.sup.	xapakat	cantus,
-tus m	asosi	nomi	cantus m. - ashula

2. -sus,	fe'l.sup.	xapakat	aytish
-sus m.	asosi.	nomi	casus,
3. -atus,	ot	lavozim	casus m. - xato, og'ish
-atus m.			magistratus,
4. -ties,	sifat	sifat	magistratus m.-mansabdor
-tiei f.			durities,
			duritiei f.–qattiqqo'lik

I-II TURLANISHDAGI SIFATLARNI YASOVCHI QO'SHIMCHALAR

1. -bundus	fe'lning infekt	sifat	vagabundus,a,um – daydi, sayyoh
2. -cundus	asosi	xususiyat	fecundus,a,um - mevali
3. -idus		xususiyat	validus,a,um - sog'lom
4. -ulus		mayl,havas	credulus,a,um - ishonuv
5. -eus	ot	modda	aureus,a,um – oltin rang
6. -osus	ot	mo'llik	enerosus,a,um - muruvvatli
7. -lentus	ot		epulentus,a,um - serob
8. -tus	ot	belgiga ega bo'lish	barbatus,a,um - soqolli
9. -ius	ot	qarashlilik	regius,a,um - podsholikka oid
10.-arius	ot	xususiyat	agrarus,a,um - dehqonchi- likka oid
11.-icus	ot	xususiyat	metallicus,a,um - metalga oid
12.-anus	ot	xususiyat	Romanus,a,um - rimlik
13.-inus	ot	xususiyat	Latinus,a,um - lotincha
14.-tivus	fe'l.sup.	xususiyat	activus,a,um - faol
15.-sivus	asosi fe'ln.sup.	xususiyat	passivus,a,um - majhul

III TURLANISHDAGI SIFATLARNI YASOVCHI QO‘SHIMCHALAR

1. -ax, acis	fe'l.inf	mayl	audax,acis - jasur
	asosi		
2. -ilis	fe'l.inf.	passiv	frigilis – mo‘rt
	asosi	belgi	
3. -bilis	fe'l.inf.		mobilis,e - harakatlanuvchi
	asosi		
4. -ilis	ot	xususiyat	hostilis - dushmanlarcha
5. -elis	sifat	xususiyat	crudelis - zolim
6. -alis	ot,sifat	xususiyat	naturalis - tabiiy
7. -aris	ot,sifat	xususiyat	popularis - xalqchil

FE‘L YASOVCHI QO‘SHIMCHALAR

Qo‘shimchalar qo‘shimcha anglashilgan misollar ma‘no

1. (t)are	harakat takrorlanishi	<i>cantāre</i> - kuylamoq
(s)are	yoki intensivlik	<i>vestāre</i> – aylan – tirmoq
itare		<i>venitāre</i> - tez-tez kelmoq <i>dictitāre</i> - tez-tez gapirib turmoq
2. -scere	ish-harakatning boshlanishi anglashiladi	<i>adolescēre</i> – bo‘y yet - moq <i>obormiscēre</i> – uxlay- boshlamoq <i>convolescēre</i> - tuzala boshlamoq
3. -urire	ish-harakatni bajarishga intilish	<i>esurire</i> - ovqat ista- moq <i>parturire</i> - tug‘ish (ko‘z yorish)ga tayyorlanmoq

SODDA GAP SINTAKSISI

Labor omnia vincit.

Mehnat hamma narsani yengadi.

Gap ma'lum fikrni ifodalaydi. Kishilar nutq orqali o'z fikrlari, maqsadlari, his-hayajonlarini ifodalaydilar.

Fikr sodda yoki qo'shma gaplar, darak, so'roq, buyruq va undov gaplar orqali ifodalanadi. Umuman gap qanday shaklda bo'lmasin, unda kishining ma'lum bir maqsadi reallashadi.

Gapning asosiy belgilari, unda nisbiy fikr tugalligi va predikativlikning mavjud bo'lishi, grammatik jihatdan ma'lum qonun va qoidalar asosida shakllanishi, o'ziga xos ohangga ega bo'lishidadir. Gapning bu xususiyatlari ko'pchilik tillar uchun umumiydir. Ammo bu belgilarning turli tillarda namoyon bo'lishi hamda ularning ahamiyati va o'rni turlichadir.

Lotin tilida ham o'zbek tilidagi kabi sodda gapning asosini ega (subjectum) va kesim (praedicatum) tashkil qiladi. Lotin tilida, gapda ega va kesim vazifasini o'zbek tilidagi kabi ot (substantivum), fe'l (verbum), olmosh (pronomen), sifat (adjectivum), son (numeralium) kabi so'z turkumlari bajaradi. Gapda ega vazifasini o'tab kelgan so'z turkumlari hamisha bosh kelishikda keladi.

Sodda gapning kesimi sodda yoki qo'shma bo'lishi mumkin:

a) Agar gapning kesimi fe'l bilan ifodalangan bo'lsa, sodda kesim bo'lib, ega bilan shaxs-sonda moslashadi va zamon, nisbat kabi grammatik kategoriyalarga ega bo'ladi. Masalan: Puer legit b o l a o' q i y a p t i; puellae ludent q i z b o l a l a r o' y n a y a p -t i l a r.

b) Agar kesim ot, sifat yoki boshqa so'z turkumlari bilan ifodalansa qushma kesim bo'lib, ot, sifat yoki boshqa so'z turkumlari bilan ifodalangan kesim oldidan yordamchi fe'l e s s e qo'shiladi. Yordamchi fe'l e s s e ega bilan shaxs-sonda moslashib, zamon grammatik kategoriyasiga ega bo'ladi. Masalan: Ego sum magister m e n o' q i t u v c h i m a n; puella est discipula q i z b o l a o' q u v c h i d i r. Misollardan ko'rinib turibdiki, lotin tilida ot `yoki sifat bilan ifodalangan kesim yordamchi fe'l esse orqali ega bilan bog'lansa, o'zbek tilida esa -m a n, -s a n, -d i r kabi egalik qo'shimchalari orqali bog'lanadi.

Kishilik olmoshlari gapning egasi vazifasida juda kam qoʻllanadi. Gapning egasi u yoki bu shaxsga tegishli ekanligi kesimning qoʻshimchasiga qarab aniqlanadi. Masalan: *Librum leg-o k i t o b oʻ q i y a p m a n*, *librum le-gis k i t o b oʻ q i y a p s a n*.

Agar gapning egasi kishilik olmoshi bilan ifodalanib, ikkinchi eganing harakatiga qarshi qaratilgan boʻlsa, ega vazifasini bajarayotgan olmoshga soʻz urgʻusi tushadi va kesimdan oldin yoziladi. Masalan: *ego scribo, tu non scribis m e n y o z y a p - m a n, s e n e s a y o z m a y a p s a n*.

GAPDA SOʻZ TARTIBI

Lupus pilum mutat, non mantem.

Boʻrining rangi oʻzgarsa-da, feʼli oʻzgarmaydi.

Lotin tilida soʻzlarning sintaktik vazifasi maxsus grammatik vositalar, yaʼni koʻp qirrali turlanish va tuslanishlar asosida belgilangani uchun gapda soʻzlarning tartibi erkin. Gapda soʻzlarning oʻrni oʻzgargani bilan ularning sintaktik vazifalariga taʼsir qilmaydi. Masalan: *puer domum ornat b o l a u y n i b e z a y a p t i*, *domum ornat puer u y n i b o l a b e z a y a p t i* (yaʼni boshqa kishi emas), *puer ornat domum b o l a u y n i b e z a y a p t i* (faqat uyni boshqa narsani emas).

Shunday boʻlishiga qaramasdan koʻpchilik tillardagi kabi lotin tilida ham avval ega keyin ikkinchi darajali boʻlaklar, gap oxirida esa kesim keladi. Masalan: *Discipulus librum legit oʻ q u v c h i k i t o b oʻ q i y a p t i*. Agar sodda gapda ega, kesim va toʻldiruvchidan tashqari sifat yoki olmosh bilan ifodalangan aniqlovchi boʻlsa, shu aniqlovchi aniqlanmishdan keyin yoziladi. Masalan: *Magister amico meo consilium bonum dat oʻ q i t u v c h i m e n i n g d oʻ s t i m g a y a x s h i m a s l a h a t b e r a y a p t i*.

KELISHIKLARNING GAPDA QOʻLLANILISHI

Dies diem docet.

Hayot - murabbiy.

Lotin tilining sintetik xususiyatlaridan biri bosh kelishikdan tashqari barcha kelishiklarda ot va ot turkumi vazifasini bajaradigan

soʻzlarning oʻzaro predlogsiz bogʻlangan soʻz birikmalarining keng qoʻllanilishidir. Quyida lotin tilidagi kelishiklarning gapda qoʻllanilishi haqida qisqacha maʼlumot beriladi.

G E N E T I V U S - bu kelishik oʻzbek tilidagi qaratqich kelishigiga toʻgʻri kelib, soʻz birikmasida moslashmagan aniqlovchi, obʻekt (toʻldiruvchi) yoki subʻekt (mantiqiy ega) boʻlib kelishi mumkin. Lotin tilida ham boshqa tillardagi kabi koʻp hollarda predlogsiz oʻzaro bogʻlangan soʻz birikmalaridagi hokim soʻz ham, tobe soʻz ham ot bilan ifodalangan boʻlib, hokim soʻz tobe soʻzga nisbatan qanday sintaktik vazifani bajarishi gapning mazmuniga bogʻliq boʻladi. Masalan: **statua amici** – **doʻstimning haykali** degan misolimizda tobe soʻz **amici** hokim soʻz **statua** ga nisbatan maʼno va mazmun jihatidan tahlil qilganimizda quyidagi sintaktik vazifalarni oʻtaydi;

a) doʻstimning haykali, yaʼni haykal aynan doʻstimga tegishli ekanligini ifodalab, tobe soʻz **amici** hokim soʻz **statua** ga nisbatan aniqlovchi vazifasini bajaryapti;

b) doʻstimning haykali, yaʼni haykalni doʻstim yasagan, bu holda tobe soʻz hokim soʻzga nisbatan ega boʻlib kelgan;

v) doʻstimning haykali, yaʼni haykal aynan doʻstimni tasvirlagan, tobe soʻz hokim soʻzga nisbatan toʻldiruvchi vazifasini oʻtagan.

Genetivus possessivus - egalik yoki tegishlilikni ifodalovchi qaratqich kelishigi. Lotin tilida ham xuddi oʻzbek tilidagi kabi otlar qaratqich kelishigida kelib, bosh kelishikda kelgan otga nisbatan moslashmagan aniqlovchi boʻlib keladi. Masalan: liber discipuli oʻquvchining kitobi, pater mei mening otam.

Genetivus subiectivus – soʻz birikmalari tarkibida kelgan harakat nomi bosh kelishikda kelib, shu harakat qaratqich kelishigida kelgan otga yaʼni subʻektga tegishli ekanligini ifodalaydi. Masalan: laetitia amici mei doʻstimning quvonchi.

Bu soʻz birikmasidagi **laetitia** laetor (biror bir narsadan xursand boʻlmoq) feʼldan yasalgan harakat nomi boʻlib, qaratqich kelishigida kelgan **amici**, yaʼni, subʻektning emotsional holatini ifodalagan. Amicus meus laetitur. Mening doʻstim quvoniyapti.

Genetivus obiectivus – soʻz birikmalari tarkibida kelgan harakat nomi bosh kelishikda kelib, shu harakat qaratqich kelishigida kelgan

otga, ya'ni ob'ektga qaratilganini ifodalaydi. Masalan: studium litterarum fan bilan shug'ullanmoq. Bu so'z birikmasidagi harakat nomi **studium** ega bajaryotgan harakat qaratqich kelishigida kelgan ob'ekt (to'ldiruvchi)ga qaratilganligini ifodalagan. Amicus meus studet litteras Me - ning do'stim fan bilan shug'ullanadi.

D a t i v u s -lotin tilidagi bu kelishikni o'zbek tilidagi jo'nalish kelishigi kabi "va'da qilmoq", "bermoq", "aytmoq", "zarar keltirmoq", "yoqmoq" kabi ma'nolarni anglatuvchi fe'llar boshqaradi. Shu bilan bir qatorda lotin tilidagi Dativus o'zbek tilidagi tushum, o'rin-payt va qaratqich kelishiklari vazifasini ham bajaradi:

a) Dativus commodi et incommodi- biror shaxs yoki narsaning foydasiga, shuningdek, zarariga hal bo'lishi mumkin bo'lgan ma'lumotni ifodalovchi jo'nalish kelishigi bo'lib, fe'l bilan ifodalangan kesimga nisbatan vositali to'ldiruvchi bo'lib keladi. Masalan: vitae pugnare "Vatan uchun jang qilmoq". Lotin tilida vositali to'ldiruvchi fe'l bilan jo'nalish kelishigi qo'shimchasi orqali o'zaro bog'langan bo'lsa, o'zbek tilida uchun ko'makchisi bilan munosabatga kirishgan.

b) Dativus possessivus-biror narsani shaxsga yoki predmetga qarashlilikini anglatuvchi jo'nalish kelishigi bo'lib, o'zbek tiliga tarjima qilinganda qaratqich kelishigida tarjima qilinadi va eganing aniqlovchisi bo'lib keladi. Masalan: liber mihi est "mening kitobim bor" yoki "menda kitob bor".

v) D a t i v u s f i n a l i s - maqsad anglashilib, fe'l ifodalagan harakat ko'rsatiladi. Masalan: praesidio venire (relinquere) "nega, nima maqsadda kelmoq yoki qoldirmoq, himoyaga kelmoq(qoldirmoq)"; auxilio mittere "yordamga yubormoq", bono esse "yaxshilikka xizmat qilmoq".

g) D a t i v u s d u p l e x - qo'shaloq jo'nalish kelishigi. Mihi praesidio venire "menga yordamga (yordam berish uchun) keldi". Dat. duplex, xususan, esse yordamchi fe'li bilan qo'llanganda, "nimaga kerak bo'lmoq", "nima bo'lib xizmat qilmoq" ma'nosini anglatadi. Masalan: mihi ornamento est - "men uchun bezak (taqinchoq)dir, menga bezak vazifasidadir". Juvem equus dono datus est "yigitga mukofot sifatida ot berildi".

d) *D a t i v u s a u c t o r i s* - joʻnalish kelishigining bu shakli baʻzan majhullik nisbatidagi gaplarda qoʻllanilib, gapning kesimiga nisbatan vositali toʻldiruvchi boʻlib keladi. Bu gap oʻzbek tiliga tarjima qilinganda, anʼanaga binoan, chiqish kelishigi qoʻshimchasini oladi. Masalan: *Mihi captum consilium jam diu est.* "Bu qaror men tomonimdan allaqachon qabul qilindi". Baʻzan lotin tilidagi bunday gaplar oʻzbek tiliga aynan agʻdarilishi ayrim gʻalizliklarni keltirib chiqarganligi sababli aniqlik nisbatida tarjima qilish tavsiya qilinadi. Jumladan: *Mihi captum consilium jam diu est.* "Men bu qarorni allaqachon qabul qilganman".

A c c u s a t i v u s kelishigi oʻzbek tilidagi tushum kelishigiga mos maʼnoni anglatib, gapda vositasiz toʻldiruvchi vazifasini bajaradi. Masalan: *Ego librum lego* "Men kitob(ni) oʻqiyapman" degan gapda kitob tushum kelishigida kelib, feʼl bilan ifodalangan kesimga nisbatan vositasiz toʻldiruvchi boʻlyapti. Shu bilan bir qatorda, lotin tilidagi bu kelishik oʻzbek tiliga tarjima qilinganda, aynan tushum kelishigiga emas, balki boshqa kelishiklarga ham toʻgʻri kelib, gapda boshqa sintaktik funksiyalar (aniqllovchi, kesim va hol) ni bajarishlari ham mumkin. Masalan: *homines caecos reddit cupiditas* "Ochkoʻzlik odamlarni koʻr qiladi". Bu gapdagi **homines** bilan **caecos** predlogsiz tushum kelishigida kelib, bir butunlikni anglatlsa, oʻzbek tilida "**k oʻ r**" soʻzi **q i l m o q** "**reddo**" feʼli bilan kelib, qoʻshma feʼlga aylangan.

Lotin tilida shunday hollar boʻlishi mumkinki, shaxs va predmetni anglatuvchi soʻzlar birgalikda tushum kelishigida kelib, feʼl bilan ifodalangan kesimga vositasiz toʻldiruvchi boʻlsa, oʻzbek tiliga agʻdarilganda biri tushum kelishigi qoʻshimchasini olib kesimga vositasiz toʻldiruvchi, ikkinchisi esa joʻnalish kelishigida kelib toʻldiruvchiga nisbatan vositali toʻldiruvchi boʻladi. Tushum kelishigida predlogsiz bogʻlangan bunday soʻz birikmalari lotin tilida *Accusativus duplex* (qoʻshaloq tushum kelishigi) deb ataladi. Masalan: *Ego doceo te litteras* "Men senga xat-savodni oʻrgatyapman".

Accusativus predlogsiz kelib, oʻrin holi vazifasini bajaradi va **qayoqqa?** savoliga javob beradi. Masalan: *Romam redeo* "Rimga qaytyapman". *Domum venio* "Uyga kelyapman".

Accusativus ma'lum maydon bo'ylab, masofani ko'rsatish bilan birga vaqt-zamon mobaynida davom etishini ham anglatadi. Bulardan birinchisi Accusativus extensionis (masofa) bo'lib, quyidagi misollarda ko'rish mumkin: Milia passum viginti procedere. "Yigirma mil yo'l bosmoq". Murus decem pedes altus. "Balandligi o'n futli devor". Hasta sex pedes longa. "Olti fut uzunlikdagi nayza". Fossa quinos pedes altae ducebantur. "Besh fut chuqurlikda o'ra qazildi". Ikkinchisi esa Acc.temporis deyiladi va quyidagi misollarda izohlanishi mumkin: ducentos annos ikki yuz yil mobaynida; (per) multos annos obsidere ko'plab yillar davomida qamal qilmoq; (per) unum diem legere bir kun bo'yi (davomida) o'qimoq.

Accusativus kelishigi his-hayajonni anglatuvchi undov gaplarda ham qo'llanilishi mumkin va Accusativus exclamationis deb ataladi. Masalan: o, te miseram! O, sen qanchalik baxtsizsan!; O, te felicem! O, sen qanday baxtlisan! O, praeclarum nomen imperatoris Romani! O, sharaflı Rim qo'mondoninigi nomi!

Ablativus - qadimgi lotin tilidagi chiqish nuqtasini ko'rsatuvchi ablativus, harakat vositasini ifodalovchi instrumentalis va harakatning boshlanish joyini ifodalovchi locativus kelishiklarini o'zida mujassamlashtirgan kelishik bo'lib, nutqdagi o'rniga qarab harakat vositasini, o'rin, payt va sabab hollarini ifodalashi mumkin. Ablativning bunday muhim sintaktik vazifalarini hisobga olib, ularni uch guruhga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiqdir.

I. Ablativus chiqish kelishigi ma'nosi quyidagi ko'rinishlarda uchrashi mumkin: a) Abl. separationis- uzoqlashish, chiqish ma'nolarini ifodalaydi. Agar chiqish nuqtasi jonli predmetdan boshlansa, ablativ **a**, **ab**, **abs** predloglari bilan keladi. Masalan: inimici a Caesare fugunt dushmanlar Sezardan qochishdilar. Agar chiqish nuqtasi predmetdan boshlansa, Abl. predlogsiz yoki **a** (**ab**, **abs**), **de**, **ex** (**e**) predloglari bilan ham qo'llanilishi mumkin. Bulardan eng xarakterlisi predlogsiz qo'llanilishi sanaladi. Masalan: movere loco - joyidan siljitmoq, educere castris -lagerdan chiqarmoq, Aristides patria expulsus est – Aristid vatanidan haydab chiqarilgan edi. Legati Roma missi sunt. Elchilar Rimdan yuborilgan edi.

b) Abl. instrumenti harakat quoli (vositasi) anglashilib, o'zida hol (abl.modi), sabab (abl. causae), daraja (abl.limitationis) ma'nosini mujassamlashtiradi. Masalan: vulnerare sagitta (gladio) - kamon o'qi (qilich) bilan yaralamoq, nuntiare litteris - xat orqali ma'lum qilmoq.
v) Abl. modi fe'llar bilan kelib, ish-harakatning bajarilish usuli anglashiladi va **qanday? qanday qilib?** savollariga javob beradi. Masalan: Omnibus viribus resistere - butun kuchi bilan qarshilik qilmoq, magna cum gloria cadere - ulug' sharaf bilan halok bo'lmoq.

g) Abl. causae shaxsning biror ish-harakatni yuzaga kelishiga asos bo'lgan sabab tufayli namoyon bo'ladigan holatini ifodalaydi. Masalan: clamare ira - jahldan (jahl bilan) qichqirmoq, abesse morbo - kasalligi sababli qatnasha olmaslik, superbus victoria - g'alabadan mag'rur, mortuus vulneribus - jarohatdan o'lgan.

d) Abl.limitationis fe'l, ot yoki sifat anglatgan harakatning holat va belgisini aniqlaydi va belgilaydi. Masalan: Doctrina superare - olimlik (bilimdonlik)da ustun bo'lmoq, eloquentia clarus - notiqlikda mashhur, corpore validus, mente infirmus - jisman sog'lom, aqlan zaif, genere Romanus, moribus Graecus - zotiga ko'ra rimlik, odatiga ko'ra grek.

II. Ablativus o'rin-payt kelishig ma'nosida.

Qadimgi lotin tilidagi o'rin kelishigi (locativus) asosan, ikki kelishik abl. loci hamda abl. temporis vazifalarida qo'llanilgan. a) Abl.loci qadimgi o'rin-payt kelishigi ma'nosini o'zida saqlab, fe'llar bilan kelganda o'rin holi vazifasini bajaradi va **qayerda?** savoliga javob beradi. Predlogsiz kelgan Ablativus loci quyidagi hollarda qo'llaniladi:

a) locus so'zi aniqlovchi bilan keladi. Masalan: loco idoneo pugnare - qulay joyda kurashmoq, locis novis vivere - yangi yurtlarda yashamoq.

b) totus aniqlovchisi bilan. Masalan: Carmina Ovidii tota Italia leguntur. Ovidiyning she'rlari butun Italiyada o'qilyapti.

d) terra marique "ham quruqlikda ham suvda".

e) Shahar nomlarini ifodalovchi III turlanishga kiruvchi otlar Abl. loci da kelib, **qayerda?** so'rog'iga javob beradi. Masalan: Carthagine - Karfagenda, Lacedaemone - Lakedoniya (Sparta) da, Athenis - Afinada.

f) Abl. temporis payt kelishigi sanalib, fe'llar bilan kelganda ish-harakatning bajarilish davri, muddati anglashiladi va **qachon? qancha vaqt davomida?** so'roqlarigiga javob beradi. Bunda Abl. predlogsiz yoki **in** predlogi bilan kelishi mumkin. Tempus vaqt, payt, annus - yil, ver- bahor, hiems - qish, nox - kechasi, lux - tong kabi ma'nolarni anglatuvchi so'zlar Ablativus kelishigida predlogsiz qo'llaniladi. Masalan: eo tempore vivere - o'sha davrda yashamoq; extremo anno vincere - yil oxirida yutib chiqmoq; prima luce excedere - tongda yo'lga chiqmoq; hieme laborare - qishda ishlamoq; hora quarta advenire - bir soatdayoq yetib bormoq. In predlogi bilan ba'zi bir otlargina qo'llanishlari mumkin, jumladan: in bello - urushda; in pace - tinchlik davrida; in pueris - bolalikda; in senectute - keksalikda. Abl. temporis ish-harakatining qancha vaqt mobaynida bajarilishini ko'rsatish uchun qo'llanilsa, predlog ishlatilmaydi. Masalan: uno die struere - bir kunda qurmoq; multis annis non venire - ko'p yillar davomida kelmaslik.

g) Abl. comparationis da qiyoslash, chog'ishtirish anglashiladi. Sifat va ravish darajalarida esa narsa, buyum va harakatni qiyoslashda qo'llaniladi. Masalan: patria mihi vita mea est carior - vatanim jonimdan aziz; vilis est argentum auro - kumush oltindan arzonroq; nullus lacus est domestica sede jucundior - o'z uyingdan ko'ra bermalolroq joy yo'qdir; candidior nive - qordan oq.

III. Ablativus qurol, vosita anglatuvchi kelishik sifatida.

Bu holda abl. kelishigi majhul nisbatdagi gaplarda qo'llanilib, nima vositasida (yordamida) harakatning bajarilishi anglashiladi va **nima bilan? nima yordamida?** savoliga javob beradi. Masalan: tauri cornibus, apri dentibus se defendent - ho'kizlar shoxlari, to'ng'izlar tishlari bilan o'zlarini himoya qiladilar.

Abl. qualitatis sifat anglashilib, aniqlovchi bilan qo'llanganda, shaxs yoki predmetga xos belgi ko'rsatiladi. Masalan: Caesar excelsa statura fuit. - Sezar baland bo'lyi bo'lgan edi.

Abl. pretii esa **qanday bahoda? qancha?** so'roqlariga javob berib, shaxs yoki predmetning qadri, qiymati anglashilgan. Masalan: magno pretio vendunt - yuqori bahoda (qimmat) sotyaptilar; nocet empta dolore voluptas azob-uqubat bilan erishilgan rohat yomondir; Eriphilija auro vitam viri vendit. - Eriphilia erining hayotini oltinga pullayotir.

FE'L SINTAKSISI

INFINITIVLARNING GAPDA QO'LLANILISHI

Dum ferrum caudet, cudere quisque deat.
Temirni qizig'ida bos.

Lotin tilida fe'llarning infinitiv shakllari gapda xuddi ot va boshqa mustaqil so'z turkumlaridek ega, kesim va to'ldiruvchi kabi sintaktik vazifalarni bajaradi. Masalan: 1) Errare humanum est - x a t o q i l i s h i n s o n g a x o s d i r. Bu gapda fe'lning infinitiv shakli **errare** gapning kesimi **humanum est** ga nisbatan ega bo'lib kelgan. Gapning asosiy kesimi sifat **humanum** bilan ifodalangan. 2) Vivere est cogitare - y a s h a s h f i k r l a s h d i r. Fe'lning infinitiv shakli **cogitare** fe'l bilan ifodalangan egaga nisbatan kesim bo'lib kelgan. 3) Grammatica docet, recte legere, scribere, dicere. - G r a m m a t i k a t o' g' r i o' q i s h n i, y o z i s h n i v a g a p i r i s h n i o' r g a t a d i. Bu misoldagi **legere**, **scribere** va **dicere** kabi fe'llarning infinitiv shakllari asosiy kesim docet ga vositasiz to'ldiruvchi bo'lib kelgan. 4) Bulardan tashqari fe'llarning infinitiv shakllari harakat nomi sifatida gapda predloglar bilan qo'llanilib, aniqlovchi bo'lishi ham mumkin. Masalan: Multum interest interdare et accipere. - O l m o q v a b e r m o q n i n g k a t t a f a r q i b o r.

Yuqoridagi misollar shuni ko'rsatadiki, lotin tilidagi fe'llarning infinitiv shakllari o'zbek tiliga **-sh**, **-ish** qo'shimchalari bilan yasaluvchi harakat nomlari shaklda tarjima qilinib, o'zbek tilida qanday sintaktik vazifalarni bajarsa, lotin tilida ham shu kabi sintaktik vazifalarni bajarar ekan.

ACCUSATIVUS CUM INFINITIVO

Legem brevem esse oportet.
Qonun ixcham bo'lishi shart.

Lotin tilida fe'llarning infinitiv shakllaridan iborat bo'lgan oborotlar sodda gap tarkibida juda keng qo'llaniladi. Shulardan biri Accusativus cum infinitivo oborotidir. Bu ot yoki olmoshning tushum kelishigidagi va fe'llarning infinitiv shakllaridan iborat

bo'lgan oborot bo'lib, tushum kelishigida kelgan ot yoki olmosh fe'ning infinitiv shakliga nisbatan mantiqiy ega, infinitiv esa tushum kelishigida kelgan ot yoki olmoshga nisbatan mantiqiy kesim bo'lib sodda gap tarkibida keladi va sodda gapning asosiy kesimiga nisbatan murakkab to'ldiruvchi bo'ladi. Masalan: Video Dildoram legere. Dildoraning kitob(ni) o'qiyotganini ko'raya pman. Bu gapda **Dildoram legere** asosiy kesim **video** ga nisbatan murakkab to'ldiruvchi bo'lib, uni to'ldirib, izohlab kelyapti.

Agar Accusativus cum infinitivo oborotidagi mantiqiy kesim sifat-dosh bilan ifodalangan bo'lsa, mantiqiy ega bilan moslashib, tushum kelishigida keladi. Masalan: Mirkarim Osim in libro suo "Tragoedia veterium patirum nostrorum" scribebat Maracandam ab Alexandro Magno deletam esse Mirkarim Osim o'zi-ni-g "Ajdodlarimiz fojiasi" degan kitobida Maroqanda Buyuk Aleksandr tomonidan buzib tashlandi deb yozgan edi.

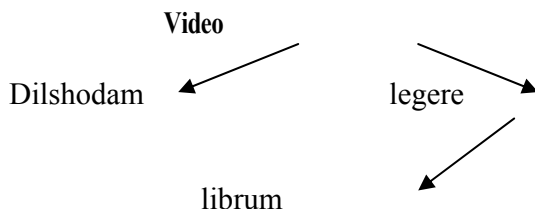
Sodda gap tarkibidagi oborotning mantiqiy kesimi ifodalayotgan ish-harakat asosiy kesim ifodalayotgan ish-harakatning zamoni bilan moslashadi. Ya'ni asosiy kesim ifodalayotgan ish-harakatning zamoni bilan bir paytda, nisbatan oldin yoki kelgusida sodir bo'lishiga qarab moslashadi. Masalan: Lucretius dicit (hozirgi zamon) Epicurum animos hominum maximus erroribus liberavisse (o'tgan zamon aniqlik nisbatidagi infinitiv). Epikurinson aqlini chalg'itayotgan yovuzlikdan ozod qildi, dedi Lukretsiy. Menelaus cognavi (tugallangan o'tgan zamon) Helenam a Paride raptum esse (o'tgan zamon majhullik nisbatidagi infinitiv).

Yelena Paris tomonidan o'g'irlanganini Menelay bildi. Dareus, rex Persarum, sperabat (o'tgan zamon davom fe'li) Graecos facile victum iri (kelasi zamon aniqlik nisbatidagi infinitiv) Eronshohi Dorogreklaroson-likcha yengiladi deb o'ylagan edi.

Ba'zan oborot tarkibidagi mantiqiy kesimning vositasiz to'ldiruvchisi ham bo'lishi mumkin. Masalan: Video Dilshodam librum legere Dilshodaning kitob(ni) o'qiyotganini ko'raya pman.

Umuman, bu sodda gapning tarkibida kelgan **Dilshodam**

librum legere oboroti bir butunlikni tashkil qilib, asosiy kesim **video ga** nisbatan murakkab to'ldiruvchi bo'lib kelgan va shu bilan bir qatorda oborotning mantiqiy kesimi **legere** o'zining egasiga (Dilshodam) hamda to'ldiruvchisiga (librum) ham egadir.

Accusativus cum infinitivo oboroti asosan quyidagi ma'nolarni anglatuvchi fe'llar bilan ishlatiladi:

a) gapirmoq, tasdiqlamoq (verba dicendi): dico - g a p i r m o q, narro - h i k o y a q i l m o q, respondeo - j a v o b b e r m o q, scribo - y o z m o q, trado - x a b a r b e r m o q, ajo - t a s d i q l a m o q, nego - i n k o r q i l m o q.

b) o'ylamoq, deb hisoblamoq, his qilmoq (verba sentiendi): puto - o' y l a m o q, censeo, arbitror - f a r a z q i l m o q, credo - i s h o n m o q, spero - u m i d q i l m o q, scio - b i l m o q, sentio - h i s q i l m o q, video - k o' r m o q, audio - e s h i t m o q.

d) xohlamoq, buyruq bermoq, man qilmoq (verba voluntatis): volo - x o h l a m o q, nolo - m a n q i l m o q, malo - d e b h i s o b l a m o q, cupio - x o h l a m o q, judio - b u y r u q b e r m o q.

e) xursand bo'lmoq, xafa bo'lmoq (verba affectuum}: gaudeo - x u r s a n d b o' l m o q, doleo - x a f a b o' l m o q. Bulardan tashqari Accusativus cum infinitivo aboroti constat, notum est ma'lum, apparet tu sh un ar li, interest m u h i m, necessest z a r u r kabi egasiz gaplar bilan ham ishlatiladi. Masalan: Alexander Magnus, rex Macedoniarum sperabat Maracandas facile victum ire Buyuk Aleksandr Maroqanda osonlikcha yengiladi deb umid qilgan edi. Audiebam te venisse Seni keldi deb eshitdim, Sening kelganingni eshitdim. Dildora credit amicum librum legisse Dildora dugonasining kitob o'qiganligiga ishongan edi. Antiqui putabant Martem bella regere. Qadimgi odamlar Mars urushni boshqaradi deb o'ylashar edilar. Notum est, Alexandrum Magnum

Maracandam delevisse. Ma'lumki, Buyuk Aleksandr Maroqandani buzib tashlagan edi. Buyuk Aleksandr Maroqandani buzib tashlaganligi ma'lum.

Xulosa qilib aytganda, lotin tilidagi bu kabi gap qurilmalari tarkibida infinitivli oboroti bo'lgan sodda gap bo'lib, o'zbek tiliga tarkibida sifatdoshli oboroti bo'lgan sodda gapdek yoki to'ldiruvchi ergash gap kabi tarjima qilinadi.

NOMINATIVUS CUM INFINITIVO

De nihilo nihil.

Yo'qdan bor bo'lmaydi.

Lotin tilida ba'zan tarkibida Accusativus cum infinitivo oboroti bo'lgan sodda gaplarning asosiy kesimi dico g a p i r moq , trado - x a b a r b e r m o q kabi ma'nolarni ifodalab, uchinchi shaxsda kelgan gaplarning mazmunini ikki xil tushunish mumkin. Masalan: Dicunt Homerum caecum esse.

1) (Ular) Gomerni ko'r bo'lgan deb aytdilar.

2) Aytishlaricha, Gomer ko'r bo'lgan ekan.

Ma'lumki, lotin tilida gapning egasi kishilik olmoshlari bilan ifodalangan bo'lsa, ega vazifasini bajaruvchi kishilik olmoshi qo'llanilmaydi. Shuning uchun ham yuqoridagi gapda fe'l bilan ifodalangan kesim uchinchi shaxsda bo'lganligi sababli **u l a r a y t i s h d i l a r** deb tarjima qilish maqsadga muvofiqdir.

Ba'zan lotin tilida ham o'zbek tilidagi kabi gapning asosiy kesimi a y t i s h l a r i c h a , x a b a r b e r i s h l a r i c h a kabi ma'noni anglatuvchi fe'llar bilan ifodalangan bo'lsa, egasi noma'lum bo'ladi. Shu kabi egasi noma'lum bo'lgan sodda gapning tarkibida kelgan Accusativus cum infinitivo oboroti o'rniga Nominativus cum infinitivo oboroti qo'llaniladi. Bu ot yoki olmoshning bosh kelishikda va fe'llarning infinitiv shakllaridan iborat bo'lgan sintaktik oborotdir. Agar tarkibida Accusativus cum infinitivo oboroti bo'lgan sodda gapning asosiy kesimi aniqlik nisbatida kelsa, Nominativus cum infinitivo da sodda gapning asosiy kesimi majhullik nisbatida keladi. Masalan: Calpurnia uxor Caesaris somnium malum habuisse dicitur A y t i s h l a r i c h a , S e z a r n i n g x o t i n i K a l p u r n i y a y o m o n t u s h k o' r g a n emish.

Bu gapdagi asosiy kesim **dicitur** ning egasi noma'lum bo'lganligi sababli gap tarkibidagi oborot Calpurnia malum somnium habuisse asosiy kesimga nisbatan murakkab ega vazifasini bajaryapti. Shunday qilib, lotin tilidagi bu turkum gaplar oborotli sodda gap deb ataladi, o'zbek tiliga esa ega ergash gapli qo'shma gap kabi tarjima qilinadi.

SUPINUM - SUPIN

Dixi et animam levavi.

Aytib ko'nglimni bo'shatdim.

Supin otlashgan fe'l bo'lib, faqat Accusativus va Ablativus kelishiklarida qo'llaniladi. Accusativus kelishigida supin **-um** qo'shimchasini olib, ish-harakatning maqsadini ifodalaydi (fe'llarning shaxssiz shakllariga qarang). O'zbek tiliga **u ch u n** yuklamasi bilan yoki jo'nalish kelishigida tarjima qilinadi. Masalan: Venio lectum. - O'q i sh u c h u n k e l d i m yoki O'q i s h g a k e l d i m.

Ablativus kelishigida supin **-u** qo'shimchasini olib, jucundus, facilis, difficilis kabi sifatlar bilan keladi va shu sifatlarga aniqlovchi bo'ladi. Umuman supin ablativus kelishigida kelib, sifat aniqlab kelayotgan predmetning qaysi ma'noda yaxshi yoki yomonligini aniqlaydi. Masalan: liber facilis lectu - o'q i l i s h i yengil bo'lgan k i t o b.

GERUNDIUM - GERUNDIY

Quod erat demonstrandum (Q.E.D.).

Isbotlanishi lozim bo'lgan narsa.

Gerundiy - otlashgan fe'l bo'lib, kelishiklarda bosh kelishikdan tashqari, qolgan kelishiklarning birligida turlanadi (fe'llarning shaxssiz shakllariga qarang). Shu bilan bir qatorda, ular fe'llik hukmronligini ham yo'qotmaydi. Gerundiy ma'nosiga ko'ra o'zbek tilidagi **-sh, -ish** qo'shimchalari bilan yasalgan harakat nomlariga to'g'ri keladi. Gerundiy gapda kelishik qo'shimchalarini olib, quyidagi sintaktik vazifalarni bajaradi:

1) gerundiy Genetivus kelishigida kelib, otga nisbatan aniqlovchi bo‘ladi. Masalan: ars curandi -d a v o l a sh s a n a ‘ t i, modus vivendi – y a sh a sh t a r z i.

2) Dativus kelishigida juda kam qo‘llanilib, ish-harakatning maqsadini ifodalaydi. Masalan: locum pugnando - j a n g q i l i sh j o y i.

3) Accusativus kelishigida gerundiy **ad** predlogi bilan kelib, ish-harakatning jo‘nalish maqsadini aniqlaydi. Masalan: homo ad vivendum, et laborandum natus est. - I n s o n y a sh a sh v a m e h n a t q i l i sh u c h u n t u g ‘ i l a d i. Nulla aetas ad discendum sera. - O ‘ q i sh y o sh t a n l a m a y d i.

4) Ablativus kelishigida gerundiy **ex, de, in** predloglari bilan yoki predlogsiz keng qo‘llanilib, ish-harakatning davomiyligini ifodalaydi. Masalan: Docendo discimus. - O ‘ r g a t i b o ‘ r g a n a - m i z. Ex discendo capimus voluptatem. - O ‘ q i sh d a n l a z z a t o l a m i z.

GERUNDIVUM - GERUNDIV

Modus vivendi.

Hayot tarzi.

Gerundiv - sifatlashgan fe‘l bo‘lib, sifatlarning I va II turlanishi kabi kelishiklarda turlanadi (fe‘llarning shaxssiz shakllariga qarang). Gapda kelishik qo‘shimchalarini olib otga nisbatan aniqlovchi yoki fe‘llarning o‘tgan zamon sifatdoshlari kabi ish-harakatning davomiylik jarayonini ifodalaydi. Agar fe‘llarning o‘tgan zamon sifatdoshlari ish-harakatning tugallanganligini ifodalasa, gerundiv davom etayotgan yoki kelgusida bo‘ladigan ish-harakatni ifodalaydi. Masalan: domus ornandi -b e z a l a y o t g a n u y. In liberanda patria mori - Vatanni himoya qilayotib, halok bo‘lmoq.

Lotin tilidagi gerundiv o‘zbek tiliga fe‘llarning hozirgi zamon sifatdoshi kabi yoki ravishdoshdek tarjima qilinadi.

Shunday qilib, gerundiy va gerundivlarning yasalish uslubi bir xil bo‘lib, bir xil kelishik qo‘shimchalariga ega. Ularning bir- biridan farqi gapda bajarayotgan sintaktik vazifasidir.

Gerundiv gapda gapning kesimiga nisbatan vositali to'ldiruvchi yoki otga nisbatan moslashmagan aniqlovchi bo'lib keladi. Masalan: Gutta cavat lapidum non vi, sed saepe cadendo. - T o m - c h i t o s h n i k u c h i b i l a n e m a s , b a l k i t e z t o m i - s h i d a n t e s h a d i . A r s d i c e n d i . - G a p i r i s h s a n ' a t i .

2. Gerundiv **esse** yordamchi fe'li bilan kelib, gapning asosiy kesimi bo'ladi. Masalan: De gustibus non est disputandum. - D i d h a q i d a b a h s l a s h i b b o ' l m a y d i .

3. Gapda otga nisbatan moslashgan aniqlovchi bo'ladi. Masalan: Infandus dolor - C h i d a b b o ' l m a y d i g a n o g ' r i q .

PARTICIPIA - SIFATDOSHLAR

Anni currentis (a.c.).

Joriy yilda.

Sifatdoshlar fe'l va sifatlik belgilarini o'zida mujassamlashtirgan fe'l shakllaridir. Sifatdoshlarning zamon va nisbatga egaligi, fe'llik hukmronligini o'zida saqlab qolishligi va ravish bilan aniqlanishi fe'lga tobe bo'lsa, kelishiklarda sifat kabi turlanishi, rod grammatik kategoriyasiga ega bo'lishi sifatga tobedir.

Lotin tilida sifatdoshlar mutloq zamonga ega emas balki gapning asosiy kesimi ifodalagan zamonga nisbatan olinadi. Ya'ni gapning asosiy kesimi qaysi zamonda bo'lsa, shu zamon bilan moslashadi. Masalan: Video Dildoram epistulam scribentem. - X a t y o z a y o t g a n D i l d o r a n i k o ' r y a p m a n . V i d i D i l d o r a m e p i s t u l a m s c r i b e n t e m . - X a t y o z a y o t g a n (y o z g a n) D i l d o r a n i k o ' r d i m .

Lotin tilida sifatdoshlar gapda quyidagi vazifalarni bajaradi:

a) participium attributivum sodda gap tarkibida kelib, to'ldiruvchiga nisbatan aniqlovchi bo'lib keladi. Masalan: Video Dildoram scribentem. Bu misolda sifatdosh scribentem vositasiz to'ldiruvchi Dildoramga nisbatan aniqlovchi bo'lib kelgan. Ya'ni y o z a y o t g a n D i l d o r a n i k o ' r a y a p m a n .

b) participium praedicativum (conjunctum) sodda gap tarkibida kelib, asosiy kesimni qanday, qachon va qay holatda bajarilishini ifodalaydi. Masalan: Alexander, cum librum legens, redibat. - A l e

ksandr kitobni o'qiyotib kuldi. Timeo Danaos et dona ferentes. - Hatto sovg'a bilan kelsa ham, greklar dan qo'rqaman. Reddo Dildoram epistulam legentem. Dildora xatni o'qiguncha, qaytib keldim. Dildora eam epistulam legens, non intellegit. -

Dildora xatni o'qisa ham, tushunmadi.

Shunday qilib, sifatdoshlarning gapdagi sintaktik vazifasi gapning matniga qarab aniqlanadi. Masalan: Milites, tumultu perterentes, e proelio fugerunt. Shovqindan qo'rqan qo'shinlar jang maydonini tashlab ketdilar yoki Qo'shinlar shovqindan qo'rqib, jang maydonini tashlab ketishdilar.

MUSTAQIL ABLATIVUS KELISHIGI

ABLATIVUS ABSOLUTUS

Larga manu.
Ochiq qo'llik.

Lotin tilida sifatdosh bilan bog'lik bo'lgan Ablativus absolutus oboroti ham juda keng qo'llaniladi.

Ot yoki olmosh hamda sifatdoshlardan iborat so'z birikmalari Ablativus kelishigida kelib, payt, sabab, shart va tarz hollarini ifodalovchi ibora bo'lib, gapning biron bir bo'lagiga tobe bo'lmaganligi uchun mustaqil Ablativus kelishigi deb ataladi. Ablativus kelishigida kelgan ot yoki olmosh mantiqiy ega, shu kelishikda kelgan sifatdosh esa mantiqiy kesim vazifasini bajaradi. Masalan: Autumno adviente aves avolant. Kuz kelishi bilan qushlar uchib ketadi.

Bu gapdagi autumno Ablativus kelishigida kelib, mantiqiy ega, sifatdosh adviente esa shu kelishikda kelib, mantiqiy kesim vazifasini bajaradi.

Bu gap qurilmasi ma'no jihatidan payt ergash gapga to'g'ri keladi. Masalan; Cum autumnus advenit, aves avolant. Kuz kelgach, qushlar uchib ketadi. Ablativus absolutus gapning ajratilgan bo'lagi bo'lsa ham ma'no jihatidan gap bilan to'la

bog‘langandir. Chunki asosiy kesim ifodalayotgan ish-harakat qachon, qanday va nima sababdan sodir bo‘lish holatini bildirib keladi.

Ablativus absolutus oboroti tarkibida kelgan hozirgi zamon aniqlik nisbatidagi sifatdosh (participium praesentis activi) asosiy kesim ifodalayotgan ish-harakat bilan bir paytda sodir bo‘lish holatini bildiradi. Masalan: Magistro interante in auditorium discipuli surgunt. O‘qituvchi sinfga kirishi bilan, o‘quvchilar o‘rnidan turishdilar.

Shu oborot tarkibida kelgan o‘tgan zamon majhullik nisbatidagi sifatdosh (participium perfecti passivi) esa asosiy kesim ifodalayotgan ish harakatga nisbatan oldin sodir bo‘lgan voqea hodisani ifodalaydi. Masalan: Bello confecto legati ad Caesarem venerunt. Urush tugagan dan keyin, Sezarga elchilar kelishdilar.

Demak, yuqorida ko‘rib o‘tilgan misollar shuni ko‘rsatadiki, lotin tilidagi bu ibora o‘zbek tiliga payt va sabab ergash gaplaridek tarjima qilinadi.

KON’YUNKTIVNING MUSTAQIL GAPDA QO‘LLANISHI

Vivat, floreat!
Yashasin, gullasin!

Conjunctivus (shart mayli) ish-harakat va voqea-hodisaning yuzaga kelishi yoki shu ish-harakatning yuzaga kelishiga xohish, istak kabi holatlarni ifodalaydi. Lotin tilida kon’yunktiv o‘zbek tilidagi istak va shart mayllarini o‘zida mujassamlashtirgandir.

Lotin tilida kon’yunktiv mustaqil gaplarda quyidagi holatlarni ifodalaydi.

a) conjunctivus hortativus - gapda hozirgi zamon birinchi shaxs ko‘plikda qo‘llanilib, da’vatni ifodalaydi. Masalan: legamus! - O‘qiylik yoki kelinglar o‘qiylik. Gaudeamus! - Kelinglar xursandchilik qilaylik.

b) conjunctivus imperativus - hozirgi zamon ikkinchi va uchinchi shaxslarda qo‘llanilib, buyruq va talabni ifodalaydi.

Masalan: dicas! - G a p i r s a n g e d i! Dicatis! - G a p i r s a n g i z e d i! Legat! - O' q i s a n g e d i!

c) conjunctivus optativus - gapda uchinchi shaxs birlik va ko'plikda qo'llanilib, xohish va chaqiriqni ifodalaydi. Masalan: Vivat! - Ya s h a s i n! Pereat! - Y o' q o l s i n!

KON'YUNKTIV ZAMONLARINING ERGASH GAPDA QO'LLANISHI

Ante victoriam ne canas triumphum.

To'ndan oldin nog'ora chalma.

Kon'yunktiv zamonlarining ergash gapda qo'llanishi Yevropa tillariga xos bo'lgan umumiy "consecuto temporum" (zamonlarning moslashuvi) qonuniyatiga rioya qiladi. Shu qonuniyatga asosan bosh gapning kesimi qaysi zamonda kelsa, ergash gapning kesimi ham shu zamon bilan moslashadi. Agar bosh gapning zamoni bilan tobe gapning zamoni ifodalayotgan ish-harakat yoki voqea-hodisa bir paytda sodir bo'lsa, bosh gapning kesimi asosiy zamonlardan birontasida, tobe gapning kesimi esa praesens conjunctivi (hozirgi zamon istak mayli) da keladi. Bosh gapning zamoniga nisbatan oldin bo'lgan bo'lsa, tobe gapning kesimi perfectum conjunctivi (o'tgan tugallangan zamon istak mayli) da keladi, agar ish-harakat bosh gapning zamoniga nisbatan keyinroq bo'lsa, tobe gapda participium futuri activi (kelasi zamon aniqlik nisbatidagi sifatdosh) hamda yordamchi fe'l *e s s e* praesens conjunctivi da keladi. Masalan: Interrogo, quid facias N i m a q i l a y a p s a n d e b s o' r y a p m a n. Interrogabo, quid faceris. N i m a q i l d i n g d e b s o' r y a p m a n. Interrogavero, quid facturus sis. N i m a q i l a s a n d e b s o' r y a p m a n.

Demak, misollar shuni ko'rsatadiki, lotin tilida bosh gapning kesimi bilan tobe gapning kesimi o'rtasidagi grammatik aloqa boshqa tillarga nisbatan ancha kuchli.

MAQSAD ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAP

Do, ut des.

Bor tovog‘im, kel tovog‘im ...

Lotin tilida ham xuddi o‘zbek tilidagi kabi maqsad ergash gap bosh gapdagi harakat yoki voqeaning qanday maqsad bilan yuzaga kelishini ko‘rsatadi. Lotin tilida maqsad ergash gap bosh gap bilan **ut** va **ne** bog‘lovchilari orqali birikadi. Maqsad ergash gapning kesimi ifodalayotgan holat aniq bo‘lmaganligi sababli kon’yunktiv zamonlaridan birida keladi.

Agar bosh gapning kesimi asosiy zamonlarning birontasida kelsa, maqsad ergash gapning kesimi praesens conjunctivida keladi. Masalan: Edimus, ut vivamus, non vivimus ut edamus. - Ya- sh a sh u ch u n o v q a t l a n a m i z, yeyish - ichish uchun yashamaymiz. Agar bosh gapning kesimi tarixiy zamonlarning birontasida kelsa, maqsad ergash gapning kesimi imperfectum conjunctivida keladi. Masalan: Hannibal venenum sumpsit, ne vivus in Romanorum potestatem. **Gannibal Rimliklar qo‘liga tirik tu sh maslik uchun zahar ichdi.**

Shunday qilib, lotin tilida maqsad ergash gaplardagi orzu qilingan, o‘ylangan maqsadni ifodalash uchun ergash gap oldidan **ut** va **ne** bog‘lovchilari qo‘llanilib, kesimi shart mayli zamonlaridan birida kelsa, o‘zbek tilida **u ch u n, d e b** kabi yordamchi so‘zlar bilan birikadi. Masalan. Ante senectutem curavi, ut bene viverem; in senectute, ut bene moria. - **Qariganda yaxshi yashab, yaxshi o‘lish uchun qariguncha meh-nat qildim.**

TO‘LDIRUVCHI ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAP

Facio ut fecias.

Qilmish - qidirmish.

Lotin tilida ham xuddi o‘zbek va boshqa tillardagi kabi to‘ldiruvchi ergash gap bosh gapdagi fikrni to‘ldirib, uning fe‘l kesimiga nisbatan to‘ldiruvchilik vazifasini bajaradi.

Lotin tilida bosh gapning kesimi ifodalayotgan ma’noga ko‘ra to‘ldiruvchi ergash gap bir necha turga bo‘linadi:

a) agar bosh gapning kesimi harakat yoki xohishni ifodalasa, to'ldiruvchi ergash gap bosh gap bilan **ut** va **ne** bog'lovchilari orqali birikadi. Masalan. Cives optaverunt ut Caesar in Romam veniret. - Fuqaro Sezarning Rimga kelishini xohladi.

b) agar bosh gapning kesimi **timere, metuere** - qo'rqmoq fe'llari bilan kelgan bo'lsa, to'ldiruvchi ergash gap bosh gap bilan **ne** bog'lovchisi orqali birikadi. Masalan: Timeo, ne Dildora in domum eat. - Dildora uyiga ketib qolmasa deb qo'rqmagan.

d) bosh gapning kesimi **impedere, obstare** - halaqit bermoq, to'sqinlik qilmoq kabi fe'llar bilan ifodalangan bo'lsa, to'ldiruvchi ergash gap bosh gap bilan **ne, quominus, quin** kabi bog'lovchilar bilan bog'lanadi. Masalan. Neque te impedio, quominus susceptum negotium gerere possis. - Boshlagani shingni davom ettirishiga men ham halaqit bermayman.

NATIJA ERGASH GAPLI QO'SHMA GAP

Ut sementem feceris, ita metas.

Nima eksang shuni o'rasan.

Natija ergash gap bosh gapdagi harakatning natijasini yoki voqeaning xulosasini ko'rsatadi.

Lotin tilida natija ergash gap bosh gap bilan **ut** va **ut non** bog'lovchilari yordamida birikadi. **Ut** bog'lovchisi bilan kelgan natija ergash gap ut consecutivum deb atalib, bosh gap bilan *is, talis, tantus* kabi ko'rsatish olmoshlari yoki *sic, ita, adeo* kabi ko'rsatish ravishlari bilan o'zaro bog'lanadi va bosh gapning kesimi ifodalayotgan harakat va voqeani tasdiqlaydi.

Natija ergash gapning kesimi hamisha coniunctivus zamonlaridan birida kelib, asl ma'nosida emas, balki aniq natijani ifodalaydi. Masalan. Ita vivere oportet, ut homines tibi credant. Shunday yashash kerakki, odamlar senga ishonсин. Aqua fluminis Nili adeo est limosa, ut multos morbos efficiat. Nilning suvi shunchalik ifloski, natijada har xil kasalliklarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Epaminondas adeo fuit veritatis diligens, ut ne joco quidem

mentiretur. Epaminond rostgo'ylikni shunchalik ham yaxshiko'rar ediki, hatto hazillashib ham yolg'on gapirmas edi.

Demak, lotin tilida tarkibida ko'rsatish olmoshlari bo'lgan natija ergash gapning bog'lovchisi **ut** o'zbek tiliga **-ki** bog'lovchisi orqali tarjima qilinadi.

PAYT ERGASH GAPLI QO'SHMA GAP

Suum cuius rei tempus est.
Har narsaning o'z vaqti bor.

Payt ergash gaplar bosh gapdagi harakat, voqeaning yuzaga kelish paytini bildiradi.

Lotin tilida payt ergash gaplar bilan *cum, postquam, ut, ubi, simul, dum, donec* kabi bog'lovchilar yordamida birikadi. Bulardan eng ko'p qo'llaniladigani *cum* bog'lovchisidir. Bu bog'lovchi bilan kelgan payt ergash gapning kesimi indikativ zamonlarida ham, kon'yunktiv zamonlarida ham kelishi mumkin. *Cum* bog'lovchisi bilan kelgan payt ergash gaplarning ba'zilariga to'xtalamiz.

Cum temporale - bosh gapning hamda ergash gaplarning kesimlari ifodalayotgan harakat, voqealar bir paytda hozirgi zamon yoki kelasi zamonda keladi. Masalan. *Cum est otium, in domum tuum eo. V a q t i m b o' l s a u y i n g g a b o r a m a n.*

Lotin tilida payt ergash gap bosh gap bilan *cum* bog'lovchisi orqali bog'langan bo'lsa, o'zbek tiliga tarjima qilinganda payt ergash gap bosh gap bilan **-sa** bog'lovchisi orqali birikadi.

Cum iterativum - bu bog'lovchi bilan kelgan payt ergash gapning kesimi ifodalayotgan harakat yoki voqea hozirgi zamonda yoki kelgusida takrorlanib turishini ifodalaydi. Masalan. *Cum Marakandam veni eo ad te. H a r s a f a r S a m a r q a n d g a k e l s a m s e n i k i g a b o r a m a n y o k i S a m a r q a n d g a k e l d i m d e g u n c h a, s e n i k i g a b o r a m a n.*

Cum iterativum bog'lovchisi bilan kelgan payt ergash gap o'zbek tiliga tarjima qilinganda, payt ergash gapning kesimi shart maylida kelib bosh gap bilan birikadi yoki **demoq** fe'li **deguncha** shaklida kelib komponentlarni bir-biriga bog'laydi.

3) *Cum coincidens*- bu bog'lovchi bilan kelgan payt ergash gapning kesimi bosh gapning kesimi ifodalayotgan harakat yoki voqea zamonlariga mos kelib, shu harakat yoki voqeaning mazmunini izohlab keladi. Masalan. Cum magister alios docet, ipse discit. Q a c h o n k i o' q i t u v c h i b o s h q a l a r g a o' r g a t s a, o' z i h a m o' r g a n a d i.

4) *Cum historicum* - bu bog'lovchi bilan kelgan payt ergash gap tarixi voqea-hodisani hikoya qilishda ko'p qo'llaniladi. Bu bog'lovchi bilan kelgan payt ergash gapli qo'shma gaplarda, komponentlarning fe'l-kesimlari ifodalayotgan harakatlar o'rtasidagi ichki aloqa juda kuchli bo'lib, payt ergash gapning kesimi ifodalayotgan harakatisiz bosh gapning kesimi ifodalayotgan harakat yuzaga kelmaydi. Shuning uchun ham payt ergash gapning kesimi hamisha kon'yunktiv zamonlaridan birida keladi. Masalan: Cum hostes urbem cepisset, incolae arma abjecerunt et fugerunt.

D u s h m a n l a r s h a h a r n i b o s i b o l i s h a y o t g a n d a, s h a h a r a h o l i s i q u r o l l a r i n i t a s h l a b q o c h i s h d i - l a r. Cum Caesar in Asiam iter facerat, navis ejus praedonibus capta est. S e z a r O s i y o g a y u r i s h q i l a y o t g a n p a y t i - d a, u n i n g k e m a l a r i q a r o q c h i l a r t o m o n i d a n q o' l g a o l i n g a n e d i.

Payt ergash gap bosh gap bilan *ut, ubi, simul, postquam, dum* kabi bog'lovchilar bilan ham bog'lanib keladi. Masalan: Ut Afer populo sex dedit comoedias, iter in Africam fecit. A f r (P. Terentiy) x a l q q a o l t i t a k o m e d i y a k o' r s a t g a n d a n k e y i n A f r i k a g a j o' n a b k e t d i. *Dum spiro, spero.* H o - z i r c h a t i r i k e k a n m a n, u m i d q i l a m a n. Donec eris felix, multos numerabis amicos habebis. H o z i r c h a b a x t l i e k a n s a n, d o' s t l a r i n g k o' p d i r.

Demak, misollar shuni ko'rsatadiki, payt ergash gapli qo'shma gaplarda ergash gap bosh gapdagi harakatning faqat paytini bildirib qolmay, shunga bog'liq holda shart va sabab kabi ma'no nozikliklarini ham ko'rsatadi.

SABAB ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAP

Exempla docent.

Tajriba o‘rgatadi.

Sabab ergash gap bosh gapdagi harakat, voqeaning yuzaga kelish sababini, asosini bildiradi. Bunday qo‘shma gaplarda ergash gap sababni ko‘rsatsa, bosh gap shu sababdan kelib chiqadigan natijani ifodalaydi.

Lotin tilida ham xuddi o‘zbek tilidagi kabi sabab ergash gaplar mazmunan ikkiga bo‘linadi: aniq sabab mazmunini bildiruvchi ergash gaplar va aniq bo‘lmagan, taxmin qilingan, gumon mazmunni ifodalovchi ergash gaplar.

Lotin tilida sabab ergash gapni bosh gap bilan *quod, qui, quoniam* kabi bog‘lovchilar biriktirib keladi. Shu bog‘lovchilar bilan kelgan ergash gapning kesimi aniqlik mayli zamonlaridan birida kelsa aniq sababni bildiradi. Masalan. Helvetii reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere cotidianis proelis cum Germanis contendunt. Gelvetlar Germanlar bilan har kuni jang qilib turganliklari uchun ham Galliyadagi qabilalardan kuchli edi.

Agar sabab ergash gapning kesimi shart mayli zamonlaridan birida kelsa, gumon sababni bildiradi. Masalan. Noctu ambulabat Themistocles, quod somnum capere non posset. Femistokl uxlay olmasligi sababli, kechasi sayr qilar ekan.

Qui, quod, quoniam bog‘lovchilaridan tashqari sabab ergash gapni bosh gap bilan *cum causale* bog‘lovchisi ham biriktirib keladi. *Cum causale* bog‘lovchisi bilan kelgan sabab ergash gapning kesimi hamisha kon’yunktiv zamonlaridan birida keladi. Masalan.

Aedui, cum se ab hostibus defendere non possint, legatos ad Caesarem mittunt. E duilar o‘zlarini dushmanlardan himoya qila olmaganliklari uchun Sezarga elchilar yuborishdilar. Cum timerem, deum praecatus sum. Qo‘rqqa nim uchun ham xudoga sig‘ina -man.

SHART ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAP

Ex facto oritur jus.

Dalolat - haqiqat.

Shart ergash gap bosh gapdagi voqeaning qanday shart bilan yuzaga kelganini yoki yuzaga kelishini bildiradi. Lotin tilida shart ergash gapli qo‘shma gap uch guruhga bo‘linib, shart ergash gap bosh gap bilan **si** bog‘lovchisi orqali birikadi.

Casus realis - aniq shartni bildiruvchi ergash gap bosh gapdagi harakatning ma‘lum shart bilan yuzaga kelishini ko‘rsatadi. Shuning uchun ham bosh va ergash gaplarning kesimlari indikativ zamonlaridan birida keladi. Masalan. Si quid in te peccavi, ignosce. Agar mensening oldingda gunoh qilgan bo‘lsam, kechir.

2) *Causa potentialis* - yashirin ammo yuzaga chiqishi mumkin bo‘lgan shart ergash gap faqat kelasi zamonga xos bo‘lib, ko‘rsatilgan shartning bajarilishi mumkin bo‘lsa ham, yuzaga kelishi gumon bo‘ladi. Masalan: Quid si pater fana expilet, indicetne ad magistratibus filius? Agar otasi ibodatxonani o‘g‘irlasa, o‘g‘li shu haqida hokimiyatga xabar berar midir? Si ita putes, erres. Agar sen shunday o‘ylaganingda, sen xato qilgan bo‘lareding.

3) *Casus irrealis* - noaniq shart ergash gap bosh gapdagi harakat, voqeaning yuzaga kelishida taxmin qilingan shart mazmunini bildiradi. Bosh va ergash gaplarning kesimlari imperfectum conjunctiv da kelib, hozir bajarilishi mumkin bo‘lgan shartni ifodalaydi. Masalan: Nisi Alexander essem, Diogenes esse vellem. Agar Aleksandr bo‘lmaganimda Diogen bo‘lishni istar edim.

Bosh va ergash gaplarning kesimlari plusquamperfectum conjunctiv da kelib, ilgari amalga oshmagan shartni ifodalaydi. Masalan. Libenter bibissem, si invenissem, venenum. Agar za-ha rni topganimda, ikkilanmay ichgan bo‘lar edim. Si venisees ad exercitum, a tribunis militaribus visus esses. Agar sen qo‘shinga kelganingda, harbiy boshliqlar seni ko‘rgan bo‘lar edi.

O‘ZLASHTIRMA GAP

Una hirundo non facit ver.

Bitta qaldirg‘och kelgani bilan bahor bo‘lmaydi.

Ma‘zmuni, grammatik va leksik xususiyatlari o‘zgartirilmay, aynan berilgan o‘zgalarning gapi - ko‘chirma gap (*oratio recta*) deb ataladi. Masalan: Dildora Dilshodam inquit, "Ego florem tibi donabo." Dildora Dilshodaga dedi: "M e n s e n g a g u l h a - d y a q i l a m a n".

Agar o‘zgalari gapining grammatik va ayrim leksik xususiyatlari o‘zgartirilib berilsa, o‘zlashtirma gap (*oratio obliqua*) deb ataladi. Masalan. Dildora Dilshodam dicit, se florem eam donare. D i l d o r a D i l s h o d a g a g u l h a d y a q i l i s h i - n i a y t d i.

Lotin tilida har qanday ko‘chirma gapni hatto u butun bir tekst orqali ifodalangan bo‘lsa ham nutqdagi barcha elementlari saqlanib, quyidagi til qoidalariga rioya qilgan holda o‘zlashtirma gapga aylantirish mumkin. Faqatgina ko‘chirma gapdagi **m e n, s e n** kabi kishilik olmoshlari o‘rnini kishilik olmoshi **u** egallaydi.

1. Agar ko‘chirma gapning fe‘l kesimi aniqlik mayli zamonlarining biri orqali ifodalangan bo‘lsa, o‘zlashtirma gap Accusativus cum infinitivo oborotiga aylanib, avtor gapining kesimiga nisbatan murakkab to‘ldiruvchi bo‘lib keladi. Masalan: Ko‘chirma gap. Caesar: "Admissor, - inquit, ipse est Dumnorix summa audacia, magna apud plebum propter liberalitatem gratia, cupidus rerum novarum" Davlat to‘ntarilishining ashaddiy tarafdori, o‘zining ochiqligi bilan xalqning hurmatini qozongan, jasur Dumnorig bunga aybdor, - dedi Sezar.

Ushbu misol o‘zlashtirma gapga aylantirilsa, u quyidagi ko‘rinishga ega bo‘ladi. Caesar dicit, admissorem ipsem esse Dumnorigem summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum rerum novarum. Sezar bunga, davlat to‘ntarilishining ashaddiy tarafdori, o‘zining ochiqligi bilan xalqning hurmatini qozongan jasur Dumnorigning aybdor ekanligini aytdi.

2. Agar ko‘chirma gap so‘roq gap bo‘lib, birinchi yoki uchinchi shaxsga tegishli bo‘lsa, o‘zlashtirma gap Accusativus cum ifinitivo oborotida keladi. Ikkinchi shaxsga tegishli bo‘lsa,

konyunktiv zamonlaridan birida keladi. Masalan: ko‘chirma gap. Dux milites inquit: "Et ex proximus hibernis et a Caesare convenient subsidia: prostremo, quid est levius aut turpius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?" - Harbiy boshliq qo‘shinlarga dedi: - Qo‘shni qishloqlardan va Sezardan yordam keladi, dushmanlarning gapiga kirib, muhim bo‘lmagan ish yuzasidan shoshilinch qaror qabul qilishdan farosatsizroq va sharmandaliroq narsa bormi?" O‘zlashtirma gap: Dux milites dicit, ex proximis hibernis et a Caesare conventura subsidia; postremo, quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste de summus rebus capere consilium. Harbiy boshliq qo‘shinlariga qo‘shni qishloqdan va Sezardan yordam kelishini aytdi, dushmanlarning gapiga kirib, uncha muhim bo‘lmagan ish yuzasidan shoshilinch qaror qabul qilishdan farosatsizroq va sharmandaliroq narsaning bor-yo‘qligini so‘radi.

Misoldagi ko‘chirma gap so‘roq gap bo‘lib uning egasi uchinchi shaxsda kelganligi uchun o‘zlashtirma gap to‘lig‘icha Accusativus cum infinitivo oborotiga aylangan. O‘zbek tiliga qilingan tarjima shuni ko‘rsatadiki, avtor gapining kesimi qanday fe‘l bilan ifodalanganligidan qat’iy nazar o‘zlashtirma gap faqat **so‘ramoq** fe‘li orqali ifodalanadi. Bundan tashqari so‘roq gapning kesimi **-mi** yuklamasi bilan kelganligi uchun o‘zlashtirilganda, fe‘l kesim bo‘lishli va bo‘lishsiz shaklda keladi.

3. Agar ergashgan qo‘shma gap ko‘chirma gap bo‘lsa, o‘zlashtirilganda ergash gapning kesimi kon’yunktiv zamonlaridan birida keladi va bosh gap to‘lig‘icha Accusativus cum infinitivo oborotiga aylanadi. Masalan: ko‘chirma gap. Divico Caesarem inquit; " Si pacem populus Romanus nobiscum faciet, in eam partem ibimus atque ibi erimus, ubi nos tu constitueris atque esse volueris; sin bello persequi perseverabis, reminiscitor pristinae virtutis nostrae". Divikon Sezarga dedi: - "Agar Rim xalqi biz (gelvetlar) bilan tinchlik haqida shartnoma tuzsa, sen bizni qayerga yuborsang, shu yerga boramiz va o‘sha yerda qolamiz, agar urushni davom ettirmoqchi bo‘lsang bizlarning qadimdan jasur ekanligimizni unutma".

O‘zlashtirma gap: Divico Caesarem dicit, si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar constituisset atque esse voluisset;

sin bello persequi perseveraret, reminisceretur pristinae virtutis Helvitorum. Rim xalqi Gelvetlar bilan tinchlik haqida shartnoma tuzsa, Sezar Gelvetlarni qayerga yuborsa, ular o'sha yerda qolishligini, agar urushni davom ettirmoqchi bo'lsa, Gelvetlarning qadimda jasur ekanligini eslashni Divikon Sezarga aytdi.

O'zbek tilida ergashgan qo'shma gap ko'chirma gap shaklida berilsa ergash gap o'zgarmay bosh gap o'zlashtirma gap shaklini oladi. Shunga qaramasdan qo'shma gapning mazmuni o'zlashtirilib beriladi. Misol uchun, "Hamma ko'saklar pishib bersa, ishimiz yaxshi bo'ladi" - dedi u. O'zlashtirma gap: U, hamma ko'saklar pishib bersa, ishi yaxshi bo'lishligini aytdi.

QADIMGI RIM KALENDARI

YIL, OY, KUN

Ad Kalendas Graecas.

Hech qachon.

Qadimgi Rimda bir yil o'n oydan iborat bo'lib, yilning boshi mart oyidan boshlangan. Bular quyidagilar:

<i>mensis Martius</i>	Urush xudosi Mars nomi bilan atalgan.
<i>Aprilis</i>	Xudo Afrodito nomi bilan atalgan.
<i>Majus</i>	Bahor xudosi Mayya nomi bilan atalgan.
<i>Junius</i>	Nikoh xudosi Yunona sharafiga bag'ishlangan.
<i>Quintillis</i>	Qolgan oylarning nomlari lotin tilidagi
<i>Sextilis</i>	tartib sonlardan olingan bo'lib, beshinchi
<i>September</i>	oy, oltinchi oy, yettinchi oy, sakkizinchi oy,
<i>October</i>	to'qqizinchi oy va o'ninchi oy deb atalgan.

November

December

O'n oydan iborat bo'lgan qadimgi Rim kalendarida ko'p chalkashliklar bo'lganligi sababli Rimning ikkinchi podshosi Num Pompiliy (milodan avval 715-672- yillar) kalendarni qayta ko'rib chiqdi va qadimgi Rimda o'n ikki oylik kalendarni joriy qildi. Yuqorida nomlari keltirilgan oylarga o'n birinchi oy Januarius (quruvchilar va kirim-chiqim xudosi Yanus nomiga bag'ishlangan)

va oʻn ikkinchi oy Februarius (qadimgi Etrus tilidagi febuare feʼlidan olingan boʻlib, gunohlarini yuvish va xudolar nomiga qon chiqarib, sadaqa qilish degan maʼnoda) oylarni qoʻshdi.

Miloddan avval 46- yilda Rimning davlat arbobi Yuliy Sezar Rim kalendarida tubdan oʻzgarish yasadi. U Misr astronomi Sosigenning maslahatiga binoan Rimdagi oy kalendarining oʻrniga Misrdagi quyosh kalendarini qabul qildi. Bu kalendar boʻyicha oylarda kunlarning soni teng boʻlmay, balki fevral oyi uch yilda 28 kundan, toʻrtinchi yilda esa 29 kun boʻlgan. Aprel, Iyun, Sentyabr va Noyabr oylari 30 kundan qolgan oylar esa 31 kundan iborat boʻlgan. Sezar davriga kelib yilning boshi Yanvar oyiga koʻchirildi. Yuliy Sezarning oʻlimidan keyin miloddan avval 44- yildan boshlab beshinchi oy Quintilis Sezarning nomi bilan Julius deb, oltinchi oy Sextilis esa miloddagi 7- yildan boshlab imperator Avgustning nomi bilan Augustus deb atala boshladi.

Qadimgi Rimliklarda oydagi kunlarning tartibi oy shaklining oʻzgarishiga qarab belgilangan. Masalan. Oyning birinchi kuni Kalende (Kalendae), yaʼni oy tugʻilgan kun, oyning birinchi oʻn kunligi None (Nonae) va nihoyat oyning oʻrtasi Ida (Idus), yaʼni, oy toʻlgan kun deb atalgan. Bizning hisobimiz boʻyicha Mart, May, Iyul va Oktyabr oylarida Nona oyning yettinchi kuniga, Ida esa oʻn beshinchi kuniga tugʻri keladi. Qolgan oylarda Nona beshinchi kunga, Ida esa oʻn uchinchi kunga tugʻri keladi. Oylarning birinchi, beshinchi (yettinchi) va oʻn uchinchi (oʻn beshinchi) kunlarini ifodalash uchun oy va asosiy kunning nomi Ablativus kelishigida keladi. Masalan: Kalendis Aprelibus Aprelning birinchi kuni, Idibus Martiis Martning oʻn beshinchi kuni, Nonis Januarius Yanvarning beshinchi kuni. Oylardagi toʻrtinchi (oltinchi), oʻn ikkinchi (oʻn toʻrtinchi) yoki oylarning oxirgi kunini ifodalash uchun **pridie** soʻzidan keyin oy va asosiy kunlarning nomi Accusativus kelishigida keladi. Masalan: *pridie Idus Martios* Mart oyidagi Ida arafasi yaʼni oʻn toʻrtinchi mart, *pridie Kalendas Decembres* oʻttizinchi noyabr va hokazo.

Oydagi qolgan kunlarni ifodalash uchun shu oydagi asosiy kunga yoki navbatdagi oyning birinchi asosiy kuniga necha kun qolsa shu son **ante** predlogi va **diem** (*dies* oti Accusativus kelishigida) otidan keyin, oy va asosiy kunlarning nomidan oldin

yoziladi. Bu holda belgilanadigan kun ham, asosiy kun ham hisobga kiradi. Masalan: Yanvarning ikkinchi kunini yozmoqchi bo‘lsak, ikkinchi yanvar uchinchi yanvar, turtinchi yanvar va asosiy kun Nona beshinchi yanvar ya’ni son hisobiga to‘rt kunni tashqil qilayapti *ante diem IV Nonas Januarios* Yanvar oyidagi asosiy kun Nonaga to‘rt kun yetmaydi ya’ni yanvarning ikkinchi kuni, oltinchi yanvarni yozmoqchi bo‘lsak, asosiy kun Idaga necha kun yetmasa o‘sha son yoziladi. Masalan: *ante diem VIII Idus Januarius* Yanvar oyidagi Idaga sakkiz kun yetmaydi ya’ni oltinchi yanvar. Agar o‘n to‘rtinchi yanvarni yozmoqchi bo‘lsak, Yanvar oyida boshqa asosiy kun qolmaganligi uchun navbatdagi Fevral oyining asosiy kuni Kalendaga necha kun yetmasa shu son yoziladi. *ante diem XIX Kalendas Februarios* Fevral oyidagi asosiy kun Kalendaga o‘n to‘qqiz kun yetmaydi ya’ni o‘n to‘rtinchi Yanvar. Agar ikkinchi Sentyabr 1992 yilni yozmoqchi bo‘lsak, bu sana quyidagicha yoziladi *ante diem IV Nonas Septembres MCMXCII annos*, qisqacha qilib a.d.IV N.S.MCMXCII a. yoziladi.

HAFTADAGI KUNLARNING ATAMASI

Exegi monumentum aere perenius;
Regalique situ pramidum altius.
Men o‘zimga haykal tikladim,
Ma’dandan ham mustahkam.
U balanddir ko‘kka bo‘y cho‘zgan,
Shoxlar ehromidan ham.

Xorasiy

Qadimgi Rimda bir hafta 8 kundan iborat bo‘lib, sakkizinchi kun dam olish *nundine* (Lotin tilidagi to‘qqiz sonidan olingan) kuni deb atalgan.

Eramizdagi birinchi asr boshlarida qadimgi yahudiylarning ta’sirida Rimliklar yetti kunlik haftani qabul qilishganlar. Qadimgi yahudiylarda bir hafta yetti kundan iborat bo‘lib, yettinchi kun sabbath ya’ni dam olish kuni, qolgan kunlar esa birinchi, ikkinchi va hokazo deb atalgan. Qadimgi Rimliklarda esa haftadagi kunlar xudolar nomi bilan atalgan. Bu hol hozir ham G‘arbiy Yevropadagi davlatlarda keng qo‘llanilib kelmoqda. Masalan:

O‘zbekcha	Lotincha	Fransuzcha	Inglizcha	Nemischa
Dushanba	Lunae dies	lundi	Monday	Montag
Seshanba	Martis dies	mardi	Tuesday	Dienstag
Chorshanba	Mercuri dies	mercredi	Wednesday	Mittwoch
Payshanba	Jovis dies	jeudi	Thursday	Donnerstag
Juma	Veneris dies	vendredi	Friday	Freitag
Shanba	Saturni dies	samedi	Saturday	Sonnabend
Yakshanba	Solis dies	dimanche	Sunday	Sonntag

Jadvaldan shunday xulosa qilish mumkinki, Rimliklar qabul qilgan kunlarning atamalarini G‘arbiy Yevropadigi boshqa xalqlar ham aynan qabul qilishganlar. Masalan. Lotin tilida haftaning birinchi kuni xudo oy nomi bilan *Lunae dies* deb atagan bo‘lsa, inglizlar va nemislar ham xuddi shunday *Monday, Montag* deb nomlashganlar. Haftaning beshinchi kuni muhabbat xudosi Venera nomi bilan atalgan bo‘lsa, germanlarda ham muhabbat xudosi Freiya nomi bilan atalgan va hokazo.

O‘zbeklarda asosan haftadagi kunlarning atamasi fors tilidan kirib kelgandır.

MAVZULAR YUZASIDAN MATN VA MASHQLAR

MAVZU: FONETIKA, OT, OTLARNING BIRINCHI TURLANISHI

1 - mashq. *Urg‘u qoidasiga binoan ushbu so‘zlarga urg‘u qo‘ying va uni asoslab bering*: dicēre, tacēre, scribēre, debēre, audīre, interrogāre, facēre, accusāre, tradēre, mutāre, valēre, rapēre, laborāmūs, audīte, debēmūs, audīmūs, credimūs, scribite, conualescō.

2-mashq. *Fonetik qoidaga binoan quyidagi so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qiling va bo‘g‘inga bo‘lib yozing*: Roma, vita, nota bene, circūs, lābor, terra, lyra, forūm, lingua, lafīna, verbūm, scaena, Aesōpus, Oedypūs, familia, popūlūs, triumphūs, sōcius, res, publīca, philologiā, philosophūs, phisīca, grammatīca, poena, Academia, conflictūs, effectūs, elementūm, theatrūm, labyrinthūs, Horatius, Gaius Julius Caesar, Marcūs Tuliūs Cicēro, Yanniariūs, Februariūs,

Martiūs, Aprilīs, Maiūs, Yuniūs, Augustūs, September, October, November, December, Asīa, Afrīca, Italia, Graecia, Daedūlus, Germanūs, syllaba, declaro, Caucasūs, humanūs, arena, collega, Athēnae, Helena, poēta, machina, aquila, amica, dominūs, delphīnus, occido, saecūlum, fabuula, circulūs, amicītia, educo, participiūm, argumentēm, labyrinthūs, instrumentūm, gubernator, ayor, bibliotheca, scholasticūs, substantivūm.

3-mashq. *Birinchi turlanishdagi otlarning kelishik shaklini aniqlang.* Vita, insūlae, via, potēntiam, linguārum, agricōlas, nautis, incōla, victōriae, terra, historiās, familiam, scientiis, stella, vitārum, concordīarum, vitis, naturam, incōlis, linguas, fabūlam, gloriae, victoriārum.

4-mashq. *Quyida berilgan gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling.*

Tulia puella Romāna est. Terentia matrōna Romāna est. Julia Aemeliae filia Tulliae amīca est. Tullia et Julia puellae sunt. Tunucae puellārum albae sunt. Puellae in silvam propērant, in silva cantant. Puellae in scholam propērant.
Nota bene: Nulla regula est sine exseptione.

MAVZU: FE'L, PRAESENS INDICATIVI ACTIVI, OTLARNING IKKINCHI TURLANISHI, SIFATLARNING BIRINCHI VA IKKINCHI TURLANISHI

1-mashq. *Fe'llarning qaysi tuslanishga tegishli ekanini aniqlang va noaniq shaklda yozing.* Debeō, amō, capiō, faciō, interrogō, monstrō, habeō, teneō, errō, studiō, finiō, veniō, vincō, curō, videō, puniō, tradō, ponō, sciō, nubō, nominō, laborō, sentiō, audiō.

2-mashq. *Fe'llarni I shaxs, birlik shaklida yozing.* Accusāre, mutāre, floēre, debēre, discēre, cupēre, rapēre, dormīre, dubitāre, tradēre, sentīre, punīre, monēre, legēre, fugēre, amāre, parcēre, parēre, optāre, regnāre, ridēre, sitīre, sedēre, tangēre.

3-mashq. *Fe'llarning shaxs-son qo'shimchalariga qarab shaxsi, soni va tuslanish turini aniqlang.*

Discō, valent, laborō, auditīs, credit, habemūs, debes, scribō, errās, dicis, finiō, naramūs, hābent, facitīs, docent, valetīs,

respōndemūs, valēmūs, legitīs, dō, sentiunt, putant, salveō, sanat, monstratīs, rogō, vivunt, veniō.

4 - mashq. *So'zlarning kelishik shakllarini aniqlang va Genetivus singularisdagi shaklini yozing.*

Fluvius, bestias, rivos, hortum, puellam, exemplum, verbum, magister, puero, amicorum, loce, bella.

5 - mashq. *So'z birikmalarini kelishiklarda turlang.* Poēta clarus, magister justus, periculum magnum, femina pulchra, puer bonus, servus aeger, medicus peritus.

6 - mashq. *Gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling va morfologik tahlil qiling.*

1. Interrogamus. 2. Respondetis. 3. Valere cupiemus. 4. Domina ancillam malam non laudat. 5. Syra puellae tunicam albam dat. 6. Bene laborare debetis. 7. Veto. 8. Vetare non debes. 9. Venire non debes. 10. Frustra venitis. 11. Latinam legere debemus. 12. Male legis et scribis. 13. Non male discimus. 14. Bene legis, sed male scribis. 15. Dum vivis, sperare debes. 16. Vivere est cogitare. 17. Quid nocet, doce. 18. Marcus Tullius Cicero clarus vir Romanus est. Marcus amico quoque librum monstrat et fabulam recitat. "O, Tite, inquit, -quam bonus amicus meus est." 19. Multi domini severi sunt, servos saepe vituperant et puniunt. Servi severos dominos non amant, sed timent. Bonos dominos servi laudant et amant. Medici periti servum curant. 20. Cicero medicis gratias agit et praemium dat. 21. Exemplis discimus. 22. Cicero Tusculum etiam, oppidum parvum, saepe visitat, ibi villam pulchram habet, ubi cum amicis saepe de philosophia disputat. 23. Tullius medicos vocat et rogat: "O viri boni! Servum meum curate!" 24. Turo vir bonus, doctus et amicus meus est. 25. Honesta vita beata est. 26. Ad nonnullas disciplinas scientia linguarum antiquarum necessarium est. 27. Eloquentia movet animos nostros. 28. Mala herba cito crescit.

**MAVZU: PRAESENS INDICATIVI PASSIVI, IMPERATIVUS,
PRONOMINA POSSESSIVA,
PERSONALIA, DEMONSTRATIVA.**

1-mashq. *Fe'llarning mayl va nisbatini aniqlang.*

Videmur, amor, capiuntur, fallimini, notatur, pellor, amamini, delentur, interrogamini, doceris, videor, volunt, respondete, vivit, cora,

laborante, vincunt, mittuntur, vincimur, pellitur, volunt, incolimur, dic, fac, audimini, pelleris, duc.

2-mashq. *Gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling va majhulk nisbatdagi gap qurilmasini aniqlik nisbatiga aylantiring yoki aksincha.*

1. Prudentia saepe vitantur pericula. 2. Castra vallo fossaque muniuntur. 3. Incolae Galliae antiquae ipsorum lingua caeltae, latina lingua Galli appellantur. 4. Instrumenta et arma e ferro parantur. 5. Ventus bonus a nautis desiderantur. 6. Ut salutamus, ita resalutamur. 7. Stellae viam monstrant. 8. Romani Gallos superant. 9. Magister discipulos docet. 10. Agricolae agrum colunt.

3-mashq. *O'zbek tiliga tarjima qiling, olmosh turlarini aniqlang.*

Lego librum tuum. 2. Legis librum meum. 3. Legit librum nostrum. 4. Amicus meus filium et filiam habet. 5. Veni ad me, ad te saepe venio. 6. Ego bene me habeo et tu? 7. Saepe ad me scribis, mi amice. 8. Valde mihi placet, -Titus respondet,-et Tusculanum vestrum libenter visito: in horto, ubi plantae pulchrae sunt, ambulare mihi placet. 9. Nosce te ipsum. 10. Cotidie tecum ambulamus.

4-mashq. *Quyidagi so'z birikmalarini kelishiklarda turlang.*

Ille poëta clarus, is magister iustus, illud periculum magnum, eadem puella pulchra, iste epistula tua, is amicus verus, idem exemplum bonum, hoc iter longum, hic discipulus parvus.

5-mashq. *Quyidagi fe'llarni buyruq maylida yozing.*

Portāre, respondēre, tangēre, dormire, negāre, florēre, currēre, sentire, sperāre, docēre, gerēre, audire, numerāre, habēre, vivēre, servire, mutāre, valēre, dicēre, venire, errāre, monēre, scribēre, scire.

6-mashq. *O'zbek tiliga tarjima va tahlil qiling.*

1. Vive valeque! 2. Dividi et impera. 3. Bene disce! 4. Bene facite, quod facitis. 5. Noli tacēre si dicēre debes. 6. Dic quod scis. 7. Nolite legēre, si nescitis. 8. Fac totum. 9. Nota bene! 10. Illi pueri libros legunt. 11. Dum fortuna tibi, mi filii, ridet, multas amicas habes. 12. In poëtis non Homero soli locus est. 13. Aliena nobis nostra plus alliis placent.

Lupus in fabulis

Lupus aliquando ad rivum agnum videt. Rivi aqua a lupo ad agnum fluit, sed lupus avidus agno clamat: "Cur mihi aquam turbas?" Et agnum miserum devorat. Sic Phedrus narrat.

Aesopus fabulam de lupo et equo narrat. Lupus equum in arvum invitat et avenum ei promittit. Lupo in animo est equum lacerare. Sed dolus ejus patet. Itaque equus solvus est.

Et pueri et viri timent lupum eumque vel nominare cavent. Lupus ut fama est, advenire solet, si eum memorant. Unde proverbium est: "Lupus in fabulis."

**MAVZU: IMPERFECTUM INDICATIVI ET FUTURUM I
INDICATIVI ACTIVI ET PASSIVI, UCHINCHI TURLANISHGA
KIRUVCHI OTLAR, UNDO SH, UNLI VA ARALASH
VARIANTLAR**

1-mashq. *O'zbek tiliga tarjima qiling va fe'llarni zamonlarda yozma tuslang.*

1. Sub terra, conebant, reliquam vitam agi mortuorum. 2. Capillos alebant pueri neque ad pubertatis annos. 3. Q. Scevola senex primus veniebat in curiam. 4. Graeci et Romani multos deos et multas deas colebant, multis deis deabusque apud aras et templis sacrificabant. 5. In Foro Romano rotundum templum vaestae deae erat, ubi virgines vestules ignum perpetuum custodiebant, non procul Atrium vaestae erant, ubi virgines vestales habitabant.

2-mashq. *Fe'llarning zamon, mayl va nisbat shakllarini aniqlang.*

Doce! laudabuntur, feruntur, notabamur, erant, capis, fallitur, erras, respondent, videbimus, volet, erat, rogabit, vinceris, struebantur, pelluntur, ferebar, parabor, curabis, colunt, valete! fac! audientur, sentientur, ornabimur, noli tacere!

3-mashq. *Otlarning kelishik shakllarini aniqlang.*

Generibus, militis, honores, civitatem, corpori, fluminis, noci, legibus, patri, homine, nomina, legi, veritate, milites, virginum, floribus, flumine, hominibus, veritatis, virginem, duces, laudem, opera, doloris, pacem, nomen, saluti.

4-mashq. *Ushbu otlarning bosh kelishik birlik shaklini aniqlang.*

Parti, generibus, veritati, civitatem, fluminis, corpora, homini, leges, virginibus, veritate, honorum, nomina, flori, nominibus, militem, honore, leges, homines, virgines, militum, laborem, legibus, civitatis, corporum, patribus, matris, Jovis.

5-mashq. *So‘z birikmalarini kelishiklarda turlang.* Homo peritus, bos magnificus, imago pulchra, rex magnus, lex severa, mare vestum, nomen modestum, radix longa, ille dux clarus, ea civitas libera, ille labor molestus, istud carmen bonum, illa vox purus, is miles bonevolus, id opus certum.

6-mashq. *O‘zbek tiliga tarjima va tahlil qiling.*

1. De terris et oppidis vobis narrabo. 2. Magister ad pueros et puellas: Hodie tabulam spectabitis. Quid in tabula videtis? 3. Si necessarium erit pro patria nostra pugnare, ad arma vocabimur, contra inimicos ducemur. 4. Verum amicum pecunia non parabis. 5. Nemo nostrum amico auxilium negabit. 6. Quod hodie non est, id cras erit. 7. Errare humanum est. 8. Stultum est in errore perseverare. 9. Pedibus timor addit alas. 10. Dura lex, sed lex. 11. Vide, audi et tace, si vivere in pace! 12. Homines ratio ducit. 13. Calidorum regionum bestiae magnitudine sua nostrarum regionum bestias longe superant. 14. Die sol terram illustrat, nocte lunam et stellas in caelo videmus. 15. Pueri ad mare sunt. 16. Caelum caeruleum et serenum est. 17. Pueri naves spectant, rostra navium pulchra sunt. 18. Aqua maris caerulea sunt. 19. Maria vel a provinciis, vel ab insulis, vel a civitatibus nomina accipiunt. 20. Antiquis temporibus Romani in Tiberi, postea in maribus quoque navigabant. 21. Lupus malus ovium custos. 22. Milites Caesaris montem ceperunt, ibi castra prope hostes posuerunt. 23. Vires mihi defuerunt. 24. Fames-artium magistra. 25. Finis coronat opus. 26. Non est fumus absque igne. 27. Quod licet Jovi, non licet bovi. 28. Hostium munera non munera. 29. Nocturnorum animalium, veluti felium, in tenebris fulgent oculi.

**MAVZU: SIFATLARNING UCHINCHI TURLANISHI,
SIFATDOSHLAR, PARTICIPIUM PRAESENTIS ACTIVI,
PARTICIPIUM PERFECTI PASSIVI, PARTICIPIUM FUTURI
ACTIVI**

1-mashq. *Quyidagi soʻz birikmalarini kelishiklarda turlang.*

Homo fortis, femina felix, equus alacer, vita brevis, via difficilis, ars celebris, vetus proverbium, miles terrester. Idem civis nobilis, ille vir fortis, ea oratio simplex, is deus immortalis, id longum iter, illa arbor magna, is puer legens, illa epistula scripta, illud bellum finiens.

2-mashq. *Quyidagi soʻz birikmalaridagi sifatdoshlarni aniqlang va feʼl shaklini yozing.* Ager cultus, puella amata, epistula scripta, schola ornatura, puer erratus, oppidum deletum, malum esurum, magister doctus, discipulus dictus, puella cursa.

3-mashq. *Oʻzbek tiliga tarjima va tahlil qiling.*

1. Tarda ovis timet celeres lupos. 2. Omnis ars imitatio est naturae. 3. Facile omnes, cum valemus, recta concilia aegrotis damus. 4. Nobilis et inquieta meus homini datur. 5. Vita brevis - ars longa. 6. Sociale animal est homo. 7. Simplex veritatis oratio est. 8. Longum est iter per praecepta, breve et efficax per exempla. 9. Si necessarium erit pro patria nostra pugnare, nullum hostem timebimus et omnia belli pericula et labores constanter tolerabimus. 10. Nulla habemus arma contra mortem. 11. Domina omnium et regina - ratio. 12.. Amor foedere coniungit amantes. 13. Petentibus hostibus pax data est. 14. Apelles pinxit Alexandrum Magnum fulmen tenentem. 15. In ignem incidit, fumum fugiens. 16. Homo verum non dicens, mendax appellatur. 17. Terra communis possessio est omnium laborantium. 18. Leonidas militi nuntianti: "Hostes nobis propinqui sunt", - "Et nos,-inquit, -hostibus propinqui sumus". 19. Nihil est difficile volenti. 20. Mensis currentis. 21. Sero venientibus ossa. 22. Jus gentium. 23. Amicus meus legebatur in libro historia de Maracanda deleta. 24. Scilia est magna insula, inter Italiam et Graeciam sita. 25. Petentibus hostibus pax data. 26. Arma in armatos capere jura sinunt. 27. Nonnulla oppida, olim clarissima, nunc diruta jacent. 28. Quis vestrum fabulam narratam recitura potest. 29. Equi donati dentes non inspiciuntur. 30. Luna lucet non sua propria, sed a soli accepta luce. 31. Injuriam qui facturus est, jam tacet. 32. Bellum

scripturus sum, quod populus Romanus cum Germanis gerit. 33. Littera scripta manet. 34. Ave Caesar, morituri te salutant!

**MAVZU: PERFECT SISTEMASIDAGI ZAMONLAR
PERFECTUM, PLUSQUAMPERFECTUM ET FUTURUM II
INDICATIVI ACTIVI**

1-mashq. *Fe'llarning perfekt asosi yasalishi qoidasiga binoan ularning hosil bo'lish usullarini aniqlang.*

Cedit-ccedit, ponit-posuit, promittit-promisit, querit-quesivit, advenit-advenit, agit-egit, currit-cucurrit, scribit-scripsit, ducit-duxit, habet-habuit, expugnat-expugnavit.

2-mashq. *Fe'l zamonlarini aniqlang va o'zbek tiliga tarjima qiling.*

Pinxerit, promisisti, duxerimus, feruntur, crediderunt, vici, egeritis, statueritis, volueramus, nolimus, incolueram, reliquerat, salutaverant, dixerit, vicerat, traduxit, putaverim, fui, mansero, necavit, vituperavit, discesseris.

3-mashq. *O'zbek tiliga tarjima qiling va gaplarni tahlil qiling.*

1. Romani Ciceronem consulum, postquam civitatem Romanam servavit, patrem patriae nominaverunt. 2. In pace artes et litterae floruerunt. 3. In summo apud Grecos honore geometria fuit. 4. G. Julius Caesar, postquam a Pharnace victoriam reportavit, ad amicum suum scripsit: "Veni, vidi, vici". 5. Promisisti ad me venire, sed non venisti. 6. Tarquinius Superbus fuit ultimus rex Romanorum. 7. Feci, quod potui. 8. Galli legatos ad Caesarem de pace miserunt. 8. Helvetii suas copias per Provinciam traducere non potuerunt. 9. Avus tuus amavit unice patriam et cives suos. 10. Oculis magis, quam auribus crediderunt. 11. Semper amavi M. Burutum propter summum ingenium, probitatem et constantiam. 12. Horatio Coclitii quod insigni fortitudine Romam servaverat, cives grati Aeneam statuam collocaverunt. 13. Hannibal primus copias suas trans Alpes, quas nemo unquam cum exercitu ante eum superaverat, in Italiam traduxit. 14. Scipionis filiae ex acario dotem acceperunt, quia nihil illis reliquerat pater. 15. Themistocles restituit muros, quos Persae deleverant. 16. Graeci iis viris, qui tyrannos necaverant, divinos honores tribuebant. 17. Romani leges, quas senatus populusque sanxerat, aeneis tabulis inciderunt. 18. Caesar in campo legiones instruxit, quas in Gallia conscripserat. 19

. Democritus cui pater ingentes divitias reliquerat, omne fere partimonium suum civibus donavit. 20. Homo quidam servum genere Lacedemonium interrogavit: "Probusne eris, si te emero?" At ille: "Etiam si non emeris". 21. Ridebis, si epistulam meam legeris. 22. Non credam, nisi videro. 23. Amor non auro, sed virtute comparatur. 24. Si quaesiveris, invenies. 25. Ab alio exspecta, quod alteri feceris. 26. Cum Tullius rure redierit, mittem eum ad te. 27. Ut sementem feceris, ita metes. 28. Veniam, quocumque vocaveris. 29. Vanam gloriam qui spreverit, veram habebit.

MAVZU: SUPIN SISTEMASIDAGI ZAMONLAR PERFECTUM, PLUSQUAMPERFECTUM ET FUTURUM II INDICATIVI PASSIVI

1-mashq. *Fe'llarning perfekt va supin asoslarini yozing.*

Liberāre, nomināre, defendēre, relinquēre, portāre, petēre, prohibēre, dividēre, exprimēre, comparāre, condēre, fundēre, finire, gerēre, servire, alēre, negāre, restituēre, statuēre, clamāre, parāre, perspicēre, sentire, dāre, ponēre, tangēre, venire, pellēre.

2-mashq. *Fe'llarning Participium perfecti passivi shaklini toping va Plusquamperfectum ind. passivi da tuslang.*

Sedēre, condēre, rapēre, juvāre, struēre, dividēre, servāre, comparāre, currēre, ponēre, premēre, fundēre, constituēre, dicēre.

3- mashq. *Fe'l shakllarining qo'shimchalariga qarab zamonini aniqlang.*

Solverant, progressi sunt, aluit, nata sum, liberati sunt, cogniti sumus, gesserat, creati estis, crevit, prohibuerit, ornatus ero, fuerunt, posuisti, veniemus, servata erat, auditus erit, putaveram.

4-mashq. *O'zbek tiliga tarjima qiling va gaplarni tahlil qiling.*

1. Tempestates marium periculosae sunt. 2. Prudentia unius viri tota Graecia olim magno periculo liberata est. 3. Magna Italiae pars olim a rege Pyrrho vastata est. 4. Homines cor habent, quod in leva pectoris parte positum est. 5. Litterae a Phoenicibus inventae sunt. 6. Alexander Magnus ab Aristotele, viro sapienti, eruditus est. 7. In Gallia multae urbes a Caesare sunt deletae. 8. Multarum gentium urbes ab Heradoto, scriptore Graeco, visae et mores earum ab eo discripti sunt. 9. Multa bella a Romanis terra marique magna cum pertinatia

gesta sunt. 10. Romulus et Remus, Romae conditores, a pastore educati sunt. 11. In virtute jure posita est vera felicitas.

12. Si hostes a vobis victi erunt, praemia vobis dabuntur. 13. Si classis hostium superata erit, miles, qui primus navem hostium ascenderit, corona navali vel rostrata ornabitur. 14. Si captivi a vobis Romam adducti erunt, praemia multa vobis dabuntur! 15. Hostem depellere patriam servare debetis! 16. Miles, qui alium periculo liberaverit et vitam ei servaverit, corona civica ornabitur.

5- mashq. *Matnda nima haqida gapirilgan?*

De Aenea

Postquam Graeci Troiam oppugnaverunt, Aeneas, unus e principibus Troianorum, cum patre sene et filio parvilo et cum sociis naves conscendit et post multos et longos errores in Italiam advenit. Rex Latinus (ism) Aeneam in hospitium accepit et filiam Laviniam (ism) in matrimonium ei dedit. Sed primum Troiani cum Rutulis (qabila) pugnabant, Latinus enim antea Lavinium Turno (ism), Rutulorum principi, in matrimonium dare promisit. Aeneas oppidum Lavinium (shahar) et fikius eius, Ascanius (ism), Albam Longam (shahar) condidit. Ea gente Romulus, conditor Romae fuit

MAVZU: TO‘RTINCHI VA BESHINCHI TURLANISHGA KIRUVCHI OTLAR, TURLANISHLAR HAQIDA UMUMIY XULOSA

1-mashq. Quydagi so‘z birikmalarini kelishiklarda turlang. Illa manus longa, ea domus magna, istud cornu acre, hic fructus dulcis, is exercitus crudelis, ille usus utilis, meus sensus optimus. Is dies brevis, res publica mea, illa spes tua, ista fides nostra, ea femina formosa, ille eques audax, ea dies brevis, is miles Graecus, ille equus alacer, ea ars antiqua, is homo peritus, illud animal forte, ea res publica.

2- mashq. So‘zlarning turlanishi va kelishigini aniqlang. tabula, signo, auditu, die, bestia, fide, virgine, re, exemplari, manu, auxilio, exercitu, anima, mente, capite, mari, oculo, civibus, partis, ludo, statu, femina, urbe, marium, incola, ordine, dierum, osse, artubus, civitate, nauta, Jovis, domo, amice, artis.

3-mashq. O‘zbek tiliga tarjima va tahlil qiling

1. Is, qui agrum non colit, frustra fructus expectabit. 2. Omne animal sensus habet. 3. Aliae bestiae hominem visu, aliae auditu superant, omnes vero homo superat mente ratione. 4. Motus terrae est ab occasu ad ortum. 5. Antiqui opera sua scribebant in volumine, e papyro facto. Nunc est in usu charta, e linteis confecta. 6. Verba sensus nostros exprimere interdum non possumus. 7. Taurorum arma sunt cornua. 8. Est modus in rebus. 9. Dies diem docet. 10. Ad meam rem id interesse putavi. 11. "Est res publica res populi", - sic Cicero docet in libro "De re publica". 12. Justitia est fundamentum rei publicae. 13. Pulchrum est bene facere rei publicae. 14. Amicus certus in re incerta cernitur. 15. Felix, qui potuit rerum cognoscere causas!

4- mashq. Matndan maqollarni topib, tarjima qiling va yod oling.

In schola.

Pueri magistrum exspectant. Magister venit, pueri: "Salve, magister!" - clamant. "Salvete, pueri!" - magister respondet et: "Hodie, - inquit, - non dormietis! Attenti este! Unusquisque vestrum proverbia, quae memoria tenet, praemio donabitur. Quis vestrum primus erit?" Tum Publius: "Ego, - inquit, - nam audentes fortuna juvat". Ecce Sextus tardus venit, et Publius: "Tarde venientibus ossa!" - clamat. Pueri rident, nam Sextus iratus. Sed jam Titus: "Non scholae, sed vitae discimus". At Gaius: "Omnia sunt hominum tenui pendentia filo". Magister ad Aulum: "Et tu, Aule, cur taces? Semper garrulus es!" Cui Alius: "Tempora mutantur nos et mutamur in illis", - sed jam Publius: "Garulla lingua nocet", et Titus: "Quae nocent, docent". "Et tibi, Luci, - magister rogat, - nullum proverbium notum est?" "Non omnia possumus omnes", addit Publius, et Lucius: "Quot homines, tot sententiae". Tum Titus: "Spe vivimus, magister!" Magister ridet: "Spe praemii vivitis? - inquit. - Praemia vobis dabuntur". "Bis dat qui cito dat", - clamat Titus. Tum magister: "Publio et Tito multa proverbia nota sunt, itaque praemiis donabuntur; tibi, Publi, stilum novum, at tibi, Tite, tabellas, quibus sententias et proverbia scribes, dono do".

MAVZU: SIFAT DARAJALARI, RAVISH, RAVISHLARNING QIYOSIY VA ORTTIRMA DARAJALARI, NISBIY, SO‘ROQ VA GUMON OLMOSHLAR

1- mashq. Sifatlarning qiyosiy darajasini yasang.

Bonus,a,um, fortis,e, audax,acis, altus,a,um, niger,gra,grum, alacer, cris,cre, acer,acris,acre.

2- So‘z birikmalarini kelishiklarda turlang.

Ea navis longa, ille judex Romanus, is lapus gravior, id opus facilius, ista via longior, ille dux celebrer, hic equus alacer. Illa gens maxima, is lapis gravissimus, id opus facillimum, cibus meli or, clamor fortissimus.

3-mashq. Sifatlarning qiyosiy va orttirma darajalarini yasang.

Decorus,a,um, gratus,a,um, himilis,e, ingens,ntis, felix,cis, justus,a, um, malus,a,um, niger,gra,grum.

4-mashq. Sifatlardan ravish yasang va ularni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Altus,a,um, honestus,a,um, brevis,e, felix, malus,a,um, simplex, audax, recens, sapiens.

5- mashq. Sifatlardan ravish hosil qilib, qiyosiy va orttirma darajalarini yasang.

Clarus,a,um, turpis,e, gravis,e, celer,eris,ere, liber, era,erum, pulcher,chra,chrum,, audax, velox, similis,e, felix, doctus,a,um, latus,a,um, atrox, facilis, e, albus,a,um.

6. O‘zbek tiliga tarjima va tahlil qiling.

1. Nemo melior fuit homine illo, nemo clarior, nemo honestior. 2. Graviore et difficilior animi sunt morbi, quam corporis. 3. Lingua celeris est, mens celerior. 4. Auris nostra audita velocius, quam lecta praetereunt. 5. Bene imperare difficilior est. 6. Sol multo major, luna multo minor est quam terra. 7. A scriptoribus rerum saepe mores pessimi civium Romanorum vituperati sunt. 8. Quo plures hostes sunt, eo major victoriae gloria. 9. Honestas melior est, quam vita turpis. 10. Mos maiorum apud populos antiquos multum valebat. 11. Maximum remedium irae mora est. 12. Vetera proverbia breviter et simplicibus verbis prudentiam populi exprimunt. 13. Cicero fuit omnium civium Romanorum eloquentissimus, oratorem clarissimus. 14. Romani in thatro clamant: "Pulchre, bene, recte!". 15. Saepe Romani cum Gallis acerrime

pugnaverunt. 16. Raro senex sententiam mutet. 17. Sane et tranquille vivit, qui honeste vivit. 18. Homines amplius oculis quam auribus credunt. 19. Bis dat, qui cito dat. 20. Amicus Plato, sed magis amica veritas. 21. Canis timidus vehementius latrat, quam mordet. 22. Honestè vivere est feliciter vivere! 23. Facile omnes, cum valemus, recta consilia aegrotis damus. 24. Pares cum paribus facillime congregitur. 25. Signa Olympiacae: citius, fortius, altius.

7-mashq. Matndan olmoshlarni toping va kelishiklarini aniqlang.

De Croeso et Solone

Croesus in Asiae urbe habitabat, cui nomen erat Sardes. Hic rex, cujus divitiae ingentes erant, magnam potentiam habuisse videbatur. Aliquando Solo Atheniensis, unus e septem sapientibus, ad Croesum venisse dicitur. Postquam jussu regis omnes divitiae regales ei monstratae sunt, Croesus eum interrogavit: "Quem omnium hominum felicissimum esse putas?" Ille: "Tellus Atheniensis, -inquit, -mea sententia felicissimus fuit, nam ei boni et probi liberi erant, et, pro patria pugnans, de vita decessit". His verbis auditus, Croesus: "Cur non me, -inquit, -tam divitem hominem, sed Tellum quendam felicissimum esse credis?" Et Solo: "Fortuna humana, -inquit, -saepe mutatur, Quid incertius opibus et divitiis est? Nemo ante mortem a me felix nominabatur". Haec verba Solonis Croeso, qui magna erat superbia, non placuerunt. Sed paulo post a Cyro, rege Persarum, in pugna victus, ipse de felicitate sua dubitare coactus est.

MAVZU: SONLAR, TARTIB SONLAR, TAQSIM VA DONA SONLAR

1-mashq. Soʻz birikmalarini kelishiklarda turlang.

Fructus dulcior, urbs celeberrima, opus difficilium, duo amici, tres homines, ducenti arbores, nongenti milites, via brevior, una puella.

2-mashq. Lotin tilida turlanadagan sonlarni aniqlang va ularni kelishiklarda turlang.

3-mashq. Quyidagi sonlarni lotin tiliga tarjima qiling.

Uchinchi, yigirma beshinchi, ming to‘qqiz yuz to‘qson ikkinchi, qirq sakkizinchi, o‘ttiz sakkizinchi, ellik birinchi, to‘qqizinchi, ikkinchi.

4-mashq. O‘zbek tiliga tarjima qiling va ularni tahlil qiling.

Quinque declinationes tibi jam notae sunt? 2. Sex virgines Vestalis ignem in vestae templo custodiebant. 3. Septem reges Romani erat; primus Romulus, septimus Tarquinius Superbus erat. 4. Roma in septem montibus sita erat. 5. In exercitu Hannibalis erant triginta septem elephanti. 6. Duo milia militum defendunt urdem. 7. Furem luce occidi vetant duodecim tabulae. 8. Mille in numero singulari duplici littera “el” scribitur et non declinatur; in numero plurali unum “el” habet et declinatur: milia, milium, milibus. 9. Fines Helvetiorum in longitudinem milia passum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant. 10. In legione Romana decem erant cohortes, in cohorte tres manipuli, in manipulo duae centuriae; primo centuria centum milites habebat, deinde modo quinquaginta. 11. Quattuor sunt anni tempora: ver, aestas, autumnus, hiems. 12. Amicus est unus animus in duobus corporibus. 13. Roma condita est secundo anno Olympiadis septimae. 14. Quot dies habet unua annus? Trecentos sexaginta quinque. 15. In Graeco dramate fere tres personae solae agunt; quarta semper muta. Membra comoediarum sunt tria: deverbium, canticum, mutatis modis canticum. 16. In manu quinque, in duabus manibus decem digitos habes.

Aenigma.

Unus est pater, duodecim autem filii ei sunt, quorum singulis sexaginta filiae sunt duplicem formam habentes; aliae enim albae sunt, aliae nigrae. Quamquam vero immortales sunt omnes tamen moriuntur.

5-mashq. O‘zbek tiliga tarjima qiling.

De mensibus

Nomina mensium Romanae sunt originis. Antiquissimis temporibus apud Romanos annus dicitur decem mensium fuisse. Primo mensi nomen fuit Martius, quinto, sexto Sextilis, septimo September, octavo October, nono November, decimo December.

Scriptores antiqui tradunt Numam, secundum regem Romanorum, numerum mensium duobus auxisse et ordinem horum mutavisse. Sextilem Augustum nominaverunt. Initio primus mensis dies nominabatur Kalendae, quintus Nonae, tertius decimus Idus; mensibus autem Martio, Majo, Julio et Octobri septimus dies nominabatur Nonae, Idus quintus decimus. Annus duodecim menses habet, qui sunt:

I Mensis Ianuarius, qui a Iano, principii deo, nomen habet.

II Mensis Februarius a februo, Romanorum ritu sacro, appellatur.

III Mensis Martius a Marte deo, Romuli pater, nomen habet.

IV Mensis Aprilis a Venere dea, quae apud Graecos Aphroditae nomen habet, appellatur.

V Mensis Maius a Maia dea, Mercurii matre, et

VI Mensis Iunius a Iunone, Iovis Uxore, Nomen habet.

VII Mensis Iulius a Gaio Iulio Caesare et

VIII Mensis Augustus ab Octaviano Augusto appellatur.

IX Mensis September a numero septem,

X Mensis October a numero octo,

XI Mensis November a numero novem

XII Mensis December a numero decem nomina habent.

**MAVZU: SHART MAYLI. PRAESENS CONJUNCTIVI,
IMPERFECTUM CONJUNCTIVI, PERFECTUM
CONJUNCTIVI, PLUSQUAMPERFECTUM CONJUNCTIVI
ACTIVI ET PASSIVI**

1-mashq. Fe'llarni hozirgi va o'tgan zamon shart maylida tuslang.

Amāre, docēre, scribēre, cantāre, capēre, legēre, audire, agēre, ducēre, vidēre, laborāre, laudāre, venire, dicēre, salutāre.

2- mashq. Quyidagi fe'llarning lug'atda qanday berilishini aniqlang.

Moneamus, dicamus, teneremus, finiremus, monuerimus, dixerimus, tenuissemus, finivissemus, nominabant, nominarent, occupati sunt, occupati essent, doctus sum, docti simus.

3-mashq. O'zbek tiliga tarjima qiling va ularni tahlil qiling.

1. Valeant cives mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati; stet haec urbs praeclara mihi que patria carissima. 2. Cedant arma

togae. 3. Amemus patriam, posteritatis gloriae inserviamus. 4. Amici, dum vivimus, vivamus. 5. Praeclare Seneca: "Qui dedit, -inquit, -beneficium, taceat; narret, qui accepiat". 6. Quod sentimus, loquamur; quod loquimur, sentiamus. 7. Alii sibi divitias habeant, nos virtutem. 8. Feci, quod potui, faciant meliora potentes. 9. Sit mens sana in corpore sano. 10. Omnia vincit amor, et nos cedamus amori. 11. Sis felix et sint candida fata tua! 12. Omnia possidiat, non possidet aëra Minos. 13. Utinam omnia pericula evitare possemus. 14. Quis fallere possit amantem? 15. Socrates aliquando parvam domum sibi aedificavit. Tum Atheniensis quidam interrogavisse dicitur: "Sed cur tu, talis vir, tam parvam domum tibi posuisti?" - "Utinam,- inquit Socrates, - hanc veris amicis impleam!" 16. Si possem, scriberem ad te. 17. Nisi Graeci dolum adhibuissent, Trojam non expugnassent. 18. Troja a Graecis capta non esset, nisi Trojani equum ligneum intra muros traxissent. 19. Stultus homo, philosophum se ostentans, merito audiet vetus illud: "Si tacuisses, philosophus mansisses. 20. Solo aliquando inter convivium silebat et a Periandro tyranno Corinthi, interrogatus est: "Tacesne, - inquit, - quod verba tibi desunt, an studes, ut stultitiam tuam silentio occultes?" Tum Solo: "Si stultus essem, non tacerem".

**MAVZU: MURAKKAB FE'LLAR, NOTO'G'RI
TUSLANUVCHI FE'LLAR, TO'LIQSIZ FE'LLAR, VERBA
DEPONENTIA, VERBA SEMIDEPONENTIA, INFINITIVI,
GERUNDIUM, GERUNDIVUM**

1-mashq. Fe'llarning qaysi zamonda tuslanganini aniqlang.

Estis, iimus, ibant, vult, voles, volens, fert, ferrem, ferrentur, edis, edam, edebatis, potest, potuit, poteras, proderas, prodero, prosunt.

**2-mashq. Sequor, aggredior, progredior fe'llarini infekt va
perfekt sistemasidagi zamonlarda tuslang.**

3-mashq. Patior, arbitror, utor, nascor fe'llarining shaxssiz shakllarini yasang.

4-mashq. Fe'llarning gerundiv shaklini yasang.

Amo, dico, scribo, audio, curo, edo, disco, mitto, facio,doceo, lego, moveo, vinco.

5-mashq. O‘zbek tiliga tarjima qiling va ularni tahlil qiling.

I

1. Non omnia possumus omnes, 2. Is militibus, quibus animus deest, arma nihil proderunt. 3. Vir bonus est is, qui prodest quibus potest, nocet nemini. 4. Felix, qui potuit rerum cognoscere causas. 5. Ut magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus; vereque dici potest, magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum. 6. Nemo est tam senex, qui se annum non putet posse vivere. 7. Homines hominibus plurimum prodesse et obesse possunt. 8. Mors a senectute non potest longe abesse. 9. Qui aliis praeest, semper diligens et justus esse debet. 10. Nemo omnia potest scire. 11. Non omnia possimus omnes. 12. Poëtae nascuntur, oratores fiunt. 13. Galli transalpini, qui in Italiam transmigrare conati erant, a Romanis populati sunt. 14. Proelium erat anceps; summa vi et duces hortabantur et milites pugnabant. 16. Episcorum ego arbitror animos hominum maximis erroribus liberavisse. 17. Germani magna cum multitudine hominum flumen Rhenum transireunt non longe a mari, quo Rhenus influit. 18. Anni eunt tamquam aqua profluens. 19. Si vis pacem, pare pacem. 20. Idem nolle ea donnum est firma amicitia. 21. Nemo est orator, qui Demostheni similis esse noluit. 22. Medicamentorum actionem viri docti in animalibus primo experiuntur. 23. Et prodesse volunt et declarare poëtae. Volui Seduno (Tog‘lik qabila) meam nobilitatem occultare et genus, et divitas meas. Altera manu fert lapidem, panem ostentat altera. Vir ortis obviam periculum intrepidus it. Quo nunc is? - Donum eo. Qui dicit, quod vult, saepe audit, quod non vult. Omnia tibi fortuna abstulit, sed rem reliquit. Oratores fiunt, poëtae nascuntur. Fortiter fortunam meam feram.

II

1. Antiqui poëtae Romanorum tradunt egregium virum Trojanum Aeneam nomine, post Trojam a Graecis captum et deletam a Trojae ora in Italiam venisse. 2. Nam fato destinatum est Trojanos cum Aenea in Italiam venturos esse et ibi ab eis oppidum novum conditum iri. 3. Narrant cum fato profugum multum terra marique jactatum esse ob iram Junonis deae saevae. 4. Itaque Aeneas et amici illius in Italiam veniunt. 5. Inter eos et Latinos, antique Italiae

incolas, bellum ortum est. 6. Cicero videtur omnes oratores eloquentia superavisse. 7. Fama est Homerum caecum fuisse. 8. Caesar nunc ad egrediendum idoneum locum arbitratus est. 9. Catilina per montes iter faciebat modo ad urbem modo Galliam versus castra movebat, hostibus occasionem pugnandi non dabat. 10. Homines mens discendo alitur et cogitando. 11. Caesar idoneum ad navigandum tempestatem nactus est. 12. Athenas erudiendi gratia frater mens missus est. 13. Nihil sine ratione faciendum est. 14. Quintus Fabius novem vincendi rationem invenit: non pugnare. 15. Docendo discimus. 16. Mores ridendo emendantur. 17. Vera sententia apud antiquis erat non modo artem dicendi, sed etiam artem tacendi difficillimam esse. 18. Omnes eloquendi elegantia augetur legendis oratoribus et poëtis.

S e n t e n t i a e: Non progredi est regredi. Medicina medetur corpori, philosophia animo. Per risum multum poteris cognoscere stultum. Aut vincere, aut mori. Rem tene, verba sequentur.

AESOPUS ET VIATOR

Aesopus aliquando Athenis ibat, multa secum meditans. Subito viator quidam ei obviam iens: "Quot horas,- inquit - usque ab urbem ibo?" Aesopus nihil respondit. Cum ille iratus aliquam tellum isset, Aesopus euntem observaverat, magna voce: "Duas horas ibis, amice!" Tum hic: "Cur,- inquit - non ststim respondisti?" Et Aesopus: "Quomodo scire poteram, quod celeriter ires?"

Q. CURTI RUFII HISTORIARUM ALEXANDRI REGIS MACEDONUM

YUNON PODSHOSI MAKEDONIYALIK ALEKSANDRNING O‘RTA OSIYONI BOSIB OLIISHI TARIXIDAN

Hinc Macedonum cum III milibus peditum et DCCC equitibus ad urbem Maracanda (Samarqandning qadimgi nomi) misit. Spitamenes (Aleksandrga qarshi kurashgan xalq qahramonining nomi) transfuga praesidio Macedonum (Makedoniya) inde deiecto muris urbis eius incluserat se, haud oppidanis consilium defectionis approbantibus. Sequi tamen videbantur, quia prohibere non poterant. Interim Alexander ad Tanaim (Yaksart Sirdaryoning qadimgi nomi) amnem redit, et quantum soli occupaverant castris, muro

circumdedit. Sexaginta stadiorum urbis murus fuit: hanc quoque urbem Alexandriam (Hozirgi Xo‘jant shahrining qadimgi nomi) appellari iussit. Opus tanta celeritate perfectum est, ut decimo septimo die, quam muniementa excitata erant, tecta quoque urbis absolverent. Ingens militum certamen inter ipsos fuerat, ut suum quisque munus (nam divisum erat) primus ostenderet. Incolae novae urbi dati captivi, quos reddito pretio dominis Liberavit, quorum posterius nunc quoque non apud eos tam longa aetate propter memoriam Alexandri exoleverunt.

At rex Scytharum (Skiflar), cuius tum ultra Tanaim imperium erat, ratus eam urbem, quam in ripa amnis Macedones (Makedoniyaliklar) condiderant, suis impositam esse cervicibus, fratrem Catrhasim (Kartazis Skif podshosining ukasi) nomine cum magna equitum manu misit ad diruendam eam proculque amne submovendas Macedonum copias. Bactrianes (Amudaryoning o‘ng va chap qirg‘oqlarida joylashgan qadimgi davlat) Tanais ab Scythis (Skif) quos Europaeos (Yevropa) vocant, dividit. Idem Asiam et Europam finis interfluit. Ceterum Scytharum gens, haud procul Thracia (Gresiyaning shimoli-sharq tomonida joylashgan davlat) sita, ab oriente ad septentrionem se vertit, Sarmatarumque (Yevropaning sharqida joylashgan qadimgi qabilaning nomi), ut quidem credidere, non finitima, sed pars est. Recta deinde regionem aliam ultra Istrum (Dunay daryosining qadimgi nomi) iacentem colit; ultima Asiae, quae Bactra sunt, stringit. Habitant, quae septentrioni propiora sunt; profundae inde silvae vastaeque solitudines excipiunt: rursus quaeque et Tanaim et Bactra spectant humano cultu haud disparia sunt. Primus cum hac gente non provisum bellum Alexander gesturus, cum in conspectu eius obequitaret hostes, adhuc aeger ex vulnere, praecipue voce deficiens, quam et modicus cibus et cervicis extenuabat dolor, amicos in consilium advocari iubet. Terrebat eum non hostis, sed iniquitas tempore: Bactriani defecerant, Scythae etiam lacescebant: ipse non insistere in terra, non equo vehi, non docere, non hortari suos poterat. Ancipiti periculo implicitus, deos quoque incusans, querebatur, se iacere segnem, cuius velocitatem nemo antea valuisset effugere: vix suos credere non simulari valetudinem.

Ita qui post Dareum (qadimgi Eron davlatining podshohi) victum hariolos (jodugar, afsungar) et vates (kohin) consulere desierat, rursus ad superstitionem, humanorum mentium ludibria, revolutus Aristandrum (Aleksandrning kohini), cui credulitatem suam addixerat, explorare eventum rerum sacrificiis iubet. Mos erat aruspibus exta sine rege spectare, et quae portenderentur (fol ko‘rmoq), referre (xabar bermoq). Inter haec rex, dum fibris (ichak-chavoq) pecundum explorantur eventus latentium rerum, propius ipsum considerare amicos iubet, ne contentione vocis cicatricem (jarohat) infirmam adhuc rumperet. Hephaestio (Gefestion, harbiy boshliq) et Craterus (Krater, harbiy boshliq) et Erigyus (Erigiy, harbiy boshliq) erant cum custodibus in tabernaculum admissi. "Discrimen" (masofa), inquit, me occupavit meliore hostium quam meo tempore. Sed necessitas ante rationem est, maxime in bello, quo raro permittitur tempora legere. Defecere Bactriani (baqtriyaliklar), in quorum cervicibus stamus, et quantum in nobis animi sit, alieno Marte (Mardlar, Kaspiy dengizining janubiy qirg‘og‘ida yashagan qadimgi qabilaning nomi) experiuntur. Haut dubia fortuna, si omiserimus Scythas ultro arma inferentes, contempti ad illos, qui defecerunt, revertemur: si vero Tanaim transierimus et ubique invictos esse nos Scytharum pernicie ac sanguine ostenderimus, quis dubitabit parere etiam Europae victoribus? Fallitur, qui terminos gloriae nostrae metitur spatio, quod transituri sumus. Unus amnis interfluit, quem si traecimus, in Europam arma proferi mus. Et quanti aestimandum est, dum Asiam, subigimus, in alio quodommo orbe tropaea statuere, et quae tam longo intervallo natura videtur diremissee, una victoria subito committere? At hercule si paululum cessaverimus (ushlanib qolmoq), in tergis nostris Scythae haerebunt (o‘tib olmoq). An soli sumus, qui flumina fransnare (suzib o‘tmoq) possumus? Multa in nosmet (bizga qarshi) ipsos recident, quibus adhuc vicimus. Fortuna belli artem victos quoque docet. Utribus (molning qorni) amnem (daryo) traiciendi exemplum fecimus nuper: hoc, ut Scythae imitari nesciunt, Bactriani docebunt. Praeterea unus gentis huius exercitus adhuc venit, ceteri exspectantur. Ita bellum vitando alemus, et quod inferre possumus, accipere cogemur. Manifesta est consilii mei ratio. Sed an permissuri sint mihi Macedones animo uti meo, dubito; quia ex quo hoc vulnus accepi,

non equo vectus sum, non pedibus ingressus. Sed si me sequi vultis, valeo, amici. Satis virium est ad toleranda ista; aut si iam adest vitae meae finis, in quo tandem opere melius extinguar (o'Imoq)?" .

Ceterum quae subinde nuntiata sunt regi, continuae felicitatae rerum eius imposuerant labem (mag'lubiyat). Menedemum (harbiy boshliq), ut supra dictum est, miserat ad obsidendum Spitamenem. Bactrianae defectionis auctorem. Qui comperto hostis adventu, ne muris urbis includeretur, simul fretus excipi posse, qua venturum sciebat, consedit occultus. Silvestre iter aptum insidiis tegendis erat: ibi Dahas (Dag, So'g'diyonada yashagan qadimgi qabilaning nomi) condidit. Equi binos armatos vehunt, quorum invicem singuli repente desiliunt: equestris pugnae ordinem turbant. Equorum velocitati par hominum pernicitas. Hos Spitamenes saltum circumire iussos pariter et a lateribus et a fronte et a tergo hosti ostendit. Menedemus undique inclusus, ne numero quidem par, diu tamen resistit, clamitans, nihil aliud superesse locorum fraudo deceptis, quam honestae mortis solatium ex hostium caedo. Ipsum praevalens (kuchli) equus vehebat, quo saepius in cuneos (harbiy tartib) barbarorum effusis habenis evectus magna strage (dahshat) eos fuderat. Sed cum unum omnes peterent, multis vulneribus exsanguis Hypsidem (Gipsida Menedemning do'sti) quendam ex amicis hortatus est, ut in equum suum ascenderet et se fuga eriperet. Haec agentem anima defecti corpusque ex equo defluxit in terram. Hypsides poterat quidam effugere, sed amisso amico mori statuit. Una erat cura, ne inultus occideret. Itaque subditis calcaribus equo in medios hostes se immisit et memorabili edita pugna obrutus telis est. Quod ubi videre, qui caedi supererant, tumulum paulo quam cetera editiorem capiunt. Quos Spitamenes fame in deditionem subactus obsedit. Cecidere eo proelio peditum II milia, CCC equites. Quam cladem Alexander solerti consilio texit, morte denunciata his, qui ex proelio advenerant, si acta vulgassent (joriya qilmoq).

Alexander Cratero (Krater, harbiy boshliq) cum maiore parte exercitus modicis itineribus sequi iusso ad Maracanda urbem pervenit, ex qua Spitamenes comperto eius adventu Bactra perfugerat. Itaque quatrinduo (to'rt kun) rex longum itineris spatium emensus (emetior-bosib o'tmoq) pervenerat in eum locum, in quo

Menedemo duce II milia peditum et CCC equites amiserat (qurbon bo‘lmoq). Horum ossa tumulo contegi iussit et inferias more patrio dedit. Iam Craterus phalange subsequi iussus ad regem pervenerat. Itaque, ut omnes, qui defecerant, pariter belli clade premerentur, copias dividit, urique (yoqmoq, kuydirmoq) agros et interfici puberes (voyaga yetgan) iussit.

Sogdiana regio maiori ex parte deserta est: octingenta fere stadia in latitudinem vastae solitudines tenent. Ingens spatium rectae regionis est, per quam amnis (mahalliy xalq Politimet deb atagan daryo, hozirgi Zarafshon daryosining qadimgi nomi) fertur torrens (to‘lqinli oqim). Eum ripae in tenuem (tor) alveum (oqim) cogunt; deinde caverna (g‘or) accipit et sub terram rapit. Cursus absconditi indicium est aquae meantis (oqayotgan) sonus, cum ipsum solum, sub quo tantus amnis fluit, ne modico quidem resudet humore. Ex captivis Sogdianorum ad regem XXX nobilissimi, corporum robore (baquvvat) eximio (kuchli), perducti erant: qui ut per interpretem cognoverunt, iussu regis ipsos ad supplicium (o‘limga) trahi, carmen laetantium more canere tripudiisque et lasciviori (juda xursand) corporis motu gaudium quoddam animi ostentare coeperunt. Admiratus rex, tanta magnitudine animi oppetere (yuzma-yuz bo‘lmoq, peshvoz chiqmoq) mortem, revocari eos iussit, causam tam effusae laetitia (xursandlik, shodlik), cum supplicium ante oculos haberent, requirens. Illi, si ab alio occiderentur, tristes morituros (morior fe‘lining kelasi zamon aniqlik nisbatidagi sifatdoshi) fuisse respondent; nunc a tanto rege, victore omnium gentium, maioribus suis redditos honestam mortem, quam fortes viri voto quoque expeterent, carminibus sui moris laetitiaque celebrare. Tum rex, "Quaero itaque", inquit, an vivere velitis non inimici mihi, cuius beneficio victuri (vinco fe‘lining kelasi zamon aniqlik nisbatidagi sifatdoshi) estis?" Illi, nunquam se inimicos ei, sed bello lacessitos hostes fuisse respondent. Si quis ipsos beneficio quam iniuria experiri maluisset, certaturos (certo fe‘lining kelasi zamon aniqlik nisbatidagi sifatdoshi) fuisse, ne vincerentur officio. Interrogatique, quo pugnare fidem obligaturi essent, vitam, quam acciperent, pignore futurum esse dixerunt: reddituros, quandoque repetisset. Nec promissum fellerunt. Nam qui remissi domos ierant, in fide continuere

populares: quattuor, inter custodes corporis retenti, nulli Macedonum in regem caritate cesserunt.

TITUS LIVIUS PATAVINUS AB URBE CONDITA

(De historia Romae)

Antiqui poëtae Romanorum tradunt egregium virum Trojanum, Aeneam nomine, post Trojam a Graecis captam et deletam a Trojae ora in Italiam venisse. Narrant eum fato profugum multum terra marique iactatum esse ob iram Iunonis deae saevae. Nam fato destinatum est Trojanos cum Aenea in Italiam venturos esse et ibi ab eis oppidum novum conditum iri. Itaque Aeneas et amici illius in Italiam veniunt. Inter eos et Latinos, antiquae Italiae incolas, bellum ortum est. Eo bello Trojani Latinos vincunt et Lavinium oppidum novum ab eis conditur. Postea Julius Aeneae filius aliud oppidum Albam Longam condit.

Fama est Numitorum Albae Longae regem ab Amulio, fratre suo regno privatum esse. Amulius, fratri invidens, eius nepotes in flumine demergi, matrem autem eorum in carcere custodiri iubet. Sed regis ministri, qui infantes in flumen proicere debent, regi non parent et pueros parvulos in fluminis ripa ponunt. Tum lupa, quae forte ad flumen venit, pueros parvulos invenit et lacte suo nurtire coepit. Postea ei, a Faustulo pastore inventi, uxori eius educatum traditi sunt. Itaque pueri inter pastores educabantur et paulatim adolecebant. Adolescentes in silvis et montibus vicinis cum aliis iuvenibus venabantur et multas bestias feras necabant. Interdum Romulus et Remus etiam latrones, qui in eis locis pastores infestabant, aggredebantur et praedam, latronibus ademptam, inter pastores dividebant. Sed ipsos aliquando latrones aggressi sunt et Remus a latronibus captus ad Amilium regem punitum adductus est.

Faustulis pastor regius iam antea suspicabatur nepotes ipsius Numitoris regis a se in Tiberis fluminis ripa inventos esse, sed nulli id aperiebat. Nunc autem arbitratus Remum magno in periculo esse et Numitori et Romulo rem narrat.

Tum Romulus cum amicis suis Amilium agreditur et rege occiso Remum fratrem liberat. Quo liberato nepotes regnum

Numitori avo reddunt. Numitore mortuo urbem novam condere statuunt. Itaque in Palatino colle, qui haud procul a Tiberi situs erat, arcem parvum ponunt. Controversia inter fratres orta Romulus Remum fratrem suum occidit urbemque novam a suo nomine Romam nominat.

Itaque urbe condita Romulus, quia Romani mulieres non habebant, ad gentes finitimas legatos misit uxores petitem. Finitimi Romanis filias suas in matrimonium non dederunt. Legatione Romanorum nusquam benigne accepta Romulus dolo hoc impetrare statuit. Itaque Romani ludos instituerunt et hoc spectatum finitimos populos invitaverunt. Sabinorum gens cum liberis uxoribusque Romam venit. Dum invitati ludos spectabant, iuvenes Romani ex composito Sabinos aggressi filias eorum rapuerunt. Parenres virginum ex urbe profugerunt et post aliquid temporis bello Romanis indicto Romam aggressi sunt.

In magno campo proelium comissum est. Iam diu acriter pugnatum est, cum mulieres Sabinae inter milites se proiecerunt et clamaverunt se causam belli, se et viris et parentibus causam caedis esse; "Mori,- aiunt, - malumus, quam sine vobis vivere". Silentio repente facto duces harum precibus commoti foedus pacemque fecerunt. Sabini a Romanis recepti numerum civium Romanorum auxerunt.

DE OEDIPO REGE

Laius, rex Thebanorum, ex oraculo Delphico accepit se a filio suo interfectum iri. Itaque servo suo praecepit, ut filium parvulum in monte Cithaerone exponeret, ut ille periret. Servus autem infantem servavit et pastori alicui eum educatum commendavit. Ille puerum Polybo Corinthiorum regi eiusque uxori tradidit, qui, quod suos liberos non habebant, pro filio suo eum educaverunt et Oedipum appellaverunt. Itaque Oedipus in domo Polybi educatus est. Sed aliquando in convivio unus convivarum dixit Oedipum non esse filium Polybi. His verbis auditis, quamquam Polybus ei persuadere conabatur haec verba convivae ebrii non esse vera, Oedipus ad oraculum Delphicum profectus est, ut Apollinem de parentibus veris consulerit.

Oedipo de oraculo responsum est eum occisurum patrem suum, matrem suam autem in matrimonium ducturum esse. Itaque Oedipus, ut fatum horribile evitaret, ne patrem suum occideret, neque matrem in matrimonium duceret, Corinthum reliquit et in alias terras profectus est.

In itinere senex quidam ei obviam factus est. Acri inter eos controversia orta Oedipus ira commotus senem occidit.

Denique ad Thebas urbem Graeciae celebrem venit. Iam multos annos Thebani crudelitate Sphingis, terribilis monstri, multa mala passi sunt. Nam Sphinx ante portas urbis in saxo sedens omnibus vel in urbem ingredientibus vel ex urbe egredientibus difficile aenigma proponebat: "Quid ingreditur mane quattuor pedibus, meridie -duobus, vesperi -tribus?" Nemo hoc aenigma solvere poterat, itaque omnes a Sphinge interficiebantur. Solus Oedipus illud aenigma solvere potuit: "Homo, -inquit, -infans pedibus et manibus ingreditur, vir -pedibus, senex autem baculo nititur." Tum Sphinx de saxo se deiecit.

Ita Thebani hoc ingenti periculo liberati sunt. Cives grati Oedipum, virum fortem, regem suum nominaverunt eique reginam suam in matrimonium dederunt, quia paulo ante rex Thebanorum iter faciens interfectus est.

Multos annos Oedipus Thebis omnium consensu feliciter regnavisse dicitur, cum vehemens pestilentia in urbe orta est. Multi cives gravi quodam morbo affecti subita morte extincti sunt. Nullum huius mali remedium inveniri posse videbatur. Tum Oedipus oraculum Apollinis consulere consilium cepisse narratur legatumque Delphas misisse numen dei percontatum. Oraculum Delphicum ab Oedipo consultum respondit causam illius casus esse interfectorem Laii regis, qui in urbe maneret; necesse eum urbe expelli, ut urbs hac macula purgaretur. Responso oraculi accepto Oedipus omnem operam dedisse dicebatur, ut malefactorem requireret requisitumque urbe expelleret. Itaque interfectorem statim devovit nesciens se hunc virum esse et se, igitur, ipsum devovisse. Ne suspicari quidem poterat se regis interfectorem esse, quia rex Thebanorum non ab uno viro, sed a grege magno latronum occisus esse tradebatur.

Sed brevi tempore horribilem veritatem comperit. Nan senex ille, qui iter faciens in trivio ab Oedipo occisus erat, ipse Laius rex

Thebanorum et Oedipi pater fuit. Ita Oedipus intellexit se contra sua voluntatem manu sua patrem occidisse, matrem auutem suam in matrimonium duxisse.

Intolerabili dolore animi affectus ipse sibi oculos eruisse narratur, ne hunc mundum, quem scelere suo maculaverat, aspicere posset, et cum Antigona filia domuum suam urbemque reliquit.

DE XANTHIPPE SOCRATIS UXORE

Scriptores narrant Xanthippen, Socratis uxorem, mulierem morosam et iurgiosam fuisse. Alcibiades rogavit Socratem, cur tam acerbam et iurgiosam mulierem domo non expelleret. "Quoniam - inquit Socrates, -cum illam domi patiar, possum quoque ceterorum hominum iras et iniurias facilius tolerare". Aliquando Socrates, ut Xanthippe rixam fugeret, domum reliquit et ante fores consedit. Tum mulier, quiete viri irritata, de fenestra aqua immunda virum perfudit. "Nonne dicebam, -inquit philosophus, -tantum tonitrum pluviam secturam esse?"

DE SOCRATIS DISCIPULO

Aliquando Socrati a discipulis multa dona oblata sunt. Tum Aeschines adulescens tristi vultu: "Mihi, -inquit, -cum pauperrimus sim, nihil digni est, quod dare tibi possim. Itaque dono tibi, quod unum habeo, me ipsum. Quod munus parvum esse scio, tamen rogo, ut benevole accipias". Cui Socrates: "Tua modestia, -inquit, -digna est, ut laudetur. Sed, cum animam tuam mihi des, noli putare tuum munus esse parvum! Libenter accipio, quod mihi donas, et curabo, ut te meliorem tibi reddam, quam accepi".

GAUDEAMUS

Bu qo‘shiq XIII asrda yaratilgan bo‘lib, hozirgi davrda butun jahon yoshlar ginniga aylangan.

Gaudeamus, igitur,	Vivat Academia!
Iuvenes dum sumus!	Vivant professores!
Post jucundam juventutem,	Vivat membrum quodlibet!
Post molestam senectutem	Vivant membra quaelibet!
Nos habebit humus.	Semper sint in flore!

Ubi sunt, qui ante nos

In mundo fuere?
 Transeas ad superos,
 Transeas ad inferos,
 Hos si vis videre!
 Vita nostra brevis est,
 Brevi finietur;
 Venit mors velociter,
 Rapit nos atrociter,
 Nemini parcetur!

Pereat tristitia,

Pereat diabolus,

antiburschius

Atque irrisores!

Vivant omnes virgines

Graciles, formosae!
 Vivant et mulieres
 Tenere, amabiles,
 Bonae, laboriosae!
 Vivat et res publica
 Et qui illam regunt!
 Vivat nostra civitas,
 Maecenatum caritas,
 Qui nos hic protegunt!

Pereant dolores!**Quivis****LOTINCHA - O'ZBEKCHA LUG'AT****A**

A. = Aulus, I m

a. = ante

a.d.V.Kal.Apr.= Ante
 diem Quintum Kalendas

Apriles

a,ab,abs (praep. Abl.)

ablativus, a, um

absolvo, solvi, solutum,
 ěre

abstuli,

absum afui, abesse

avl

ilg□ri

□prel k□lend□rig□ 5 kun
 yetm□ydi, ya'ni 28 mart

1) joyga nisbatan: -dan, tomonida,
 tarafida;

2) vaqtga nisbatan: -dan keyin,
 - gacha

Ablativ, o'rin-p□yt v□ chiqish
 kelishigi

oxirig□ yetk□zm□q, qutilib
 chiqmoq, □jratib olmoq, ozod
 qilmoq

Aufero ga qarang.

yo'q bo'lmoq, qatnashmaslik,
 uzoqda bo'lmoq

ac,atque conj.	1) va, shuningdek, hatto; 2)gap boshida keluvchi chog'ishtirma bog'lovchi: xuddi, -dek
Àcademia,ae f accebus,a,um	Akademiya, oliygo 1) sovuq xulq, berahm, shafqatsiz; 2) jiddiy; 3) og'ir; 4) mashaqqatli
acer, acris, acre acerbus,a,um	o'tkir; qattiq qo'pol; yoqimsiz
accipio,cepi,ceptum,ëre	1) olmoq, qabul qilmoq; 2) toqat qilmoq, chidamoq; 3) eshitmoq
accuso, avi, atum, āre acrarium,in acies, aciei f. actio, onis f. activus,a,um	ayblamoq, ta'na qilmoq g'azna, xazina jangavor saf, jang maydoni ish, harakat; qiliq, muomala 1)gram. aniqlik nisbati; 2) faol, rostakam, chinakam,
ad addeo,ii,itum,īre	-ga, gacha, uchun, -cha kelmoq, murojaat qilmoq; yetmoq, aylanib o'tmoq
addo, didi,ditum,ëre	qo'shmoq, davom etmoq, bog'lamoq, qo'ymoq, kuchaytirmoq
aduco, duxi, ductum, ëre adhibeo, habui, habitum, ēre	keltirmoq, olib bormoq, tortmoq harakatga keltirmoq, qo'ymoq,qo'llamoq, ishlatmoq; chaqirmoq, jalb qilmoq
adimo,ademi, ademtum, ëre	tortib olmoq, olib qochmoq, o'g'irlab ketmoq
adolesco, adolevi, adul- tum 3	ulg'aymoq, o'smoq, kuchga kirmoq, kuchaymoq
adsum, adfui, adesse adulescent,centis m. advenio,veni,ventum,ire adversus,a,um	qatnashmoq, yordam bermoq o'spirin, yosh yigit qaytib kelmoq, yaqinlashmoq dushmanlarcha, qarama-qarshi
àedes,is f àedificium,i n. àedifico,avi,atum,āre	qurilish, bino, obodonchilik imorat, bino qurmoq, bino qilmoq

àedilus, is m	shahar obodonchiligini nazorat qiluvchi shaxs
àeger, aegera, aegerum	kasal, betob; azob, qiynoq
àegrotus, a, um	kasal, betob
Àemalia, ae f.	Emaliya (ism)
Àeneas, ae f.	Enyey, Troya qahramoni, Venyering o'g'li
àeneus, a, um	misli, misdan qilingan
àenigma, atis n.	topishmoq
àer, aeris m.	havo
àera, ae f.	era, asr, davr
àerarium, i n	g'azna, xazina
Àerarius, i m	Erariy (Rimning eng kambag'al fuqarosi, harbiy xizmatga qatnasha olmaganligi uchun davlatga soliq to'laydi)
Àesopus, i m.	Ezop (shoir)
àestas, atis f.	yozi
àetas, atis f	hayot mezoni, yosh, avlod, asr
àeternus, a, um	abadiy
àestimo, avi, atum, āre	baholamoq, qadrlamoq
àfficio, feci, fectum, ere	ta'sir qilmoq, (<i>affici morbo</i> kasal bo'lmoq), sabab bo'lmoq, yetkazmoq,
Àfrica, ae f.	Afrika
àggregior, gressus sum, gredi	1) yaqinlashmoq, yondashmoq; 2) hujum qilmoq
àger, agri m.	yer, zamin, dala, qishloq
Àgis, idis m.	Agid (sparta shohi)
àgnus, i m.	qo'zichoq
ago, egi, actum, ěre	harakat qilmoq, o'tkazmoq, haydamoq, olib bormoq, gapirmoq
àgricola, ae m.	dehqon
àio, ere	demoq, tasdiqlamoq
àla, ae f.	qanot
àlacer, cris, cre	tetik, dadil, chaqqon, asov
Àlba, ae f. (Alba Longa)	Alba (qadimgi Latsiya shahri)
àlbus, a, um	oq

Àlcibiades, is m.	Alkiviad (Afinalik qo'mondon)
àlea, ae f.	qur'a
alea jacta est	qur'a tashlandi, ish tugadi
Àlexander, dri m.	Aleksandr (Iskandar)
alienus, a, um	begona, yot, o'zga, boshqa
aliquantillum, i n.	ozgina, salgina
alineus, a, um	begona, birovniki
aliqui, aliqua, aliquod	qandaydir, biron bir
aliquis, aliquid	kimdir, nimadir
aliquando adv.	kunlardan bir kun, qachonlardir
aliter	boshqa
alium, ii n	sarimsoq piyoz
alius, a, ud (gen. alterius,	ikkinchisi, boshqasi; <i>alius</i> .. <i>alius</i>
dat. alii)	biri ... ikkinchisi
alo,alui, alitum, ěre	yedirmoq, boqmoq; qo'llab-quv-
	vatlamoq, o'stirmoq
Àllobroges, um m. pl.	Allobroglar
alloquor, allocutus sum,	so'z bilan murojaat qilmoq
alloqui	
alter, era, erum	ikkinchi, boshqa, qarama-qarshi
altus, a, um	baland, chuqur
amabilis, e	sevgiga loyiq, sevimli, yoqimli
amarus, a, um	achchiq, taxir
ambulo, avi, atum, ěre	sayr qildirmoq, aylantirmoq
amicitia, ae f.	do'stlik, qadrdonlik
amica, ae f.	dugona, do'st
amicus, i m.	do'st, o'rtoq
Àmilius, i m	Amuliy (Alba Longa podshosi)
amitto, misi, missum, ěre	yo'qotmoq, qo'ldan chiqarmoq
amnis, is m	daryo
amo, avi, atum, ěre	sevmoq, hurmat qilmoq
amor, oris m.	sevgi, muhabbat
amplus, a, um	juda keng; ko'proq, katta, ulkan
anceps, cipitis	o'zgaruvchan, bir xil emas
ancilla, ae f.	kanizak, cho'ri
angustus, a, um	tor, ensiz
animadverto, verti, ver-	diqqat qilmoq, kuzatmoq, e'tibor

sum, ěre	qilmoq, e'tiborda bo'lmoq
animal,alis n.	jonli narsa, hayvon, jonivor
animus,i m.	his, ruh, qalb, kayfiyat
annona,ae f	oziq-ovqat, hosil
annus,i m.	yil
ante praep.c acc	1) joyga nisbatan: oldida; 2) vaqtga nisbatan: -dan oldin, - gacha
antiquus,a,um	qadimgi, ko'hna
anus,us f.	kampir
àperio, perui, pertum, ĩre	ochmoq, yolong'och qilmoq, kovlamoq,
Àpollo,Apollinis m	sirni oshkora qilmoq
appello,avi,atum,āre	Apollon (she'riyat xudosi)
approbo, avi, atum. āre	atamoq, nomlamoq, e'lon qilmoq,ma' - qullamoq,tan olmoq,kelishmoq,o'zganing manfaati uchun harakat qilmoq
aprilis,is m.	aprel
apud	-da, oldida, yonida
aqua,ae f.	suv
aquila,ae f.	burgut
Àquitani,orum m. pl.	Akvitana
Àquitania,ae f.	Akvitaniya
ara,ae f.	mehrob
arbitror,atus sum,ari	o'ylamoq, hisoblamoq, sanamoq
arbor,oris f.	daraxt
arena,ae f.	qumloq, qum sahnı
argenteus,a,um	kumush (nuqra) rang
argentum,i n.	kumush
argumentum,i n	dalil, asos, isbot
arma,orum n. pl.	qurol-yarog', askar, qo'shin
armatus,a,um	qurolli, qurollangan
aro,avi,atum,āre	shudgor qilmoq, ishlov bermoq, ariq olmoq, kezmoq
ars,artis f.	kasb hunar, san'at
artus,us m.	a'zo (anatomik so'z)
arodo,rosi,rosum,ěre	g'ajib tashlamoq

arvus,a,um	shudgor qilingan, haydalgan
arx,arcis f	qal'a, istehkom
Àscanius,i m.	Askaniy (Eneyning o'g'li)
ascendo, sendi, sensum, ěre	chiqmoq, minmoq, o'rab olmoq, hujum qilmoq (<i>navem ascendo</i> kemaga chiqmoq)
ascisco,ivi,itum,ěre	qabul qilib olmoq
Àsia,ae f.	Osiyo
asper,era,erum	g'adir- budir, g'aliz, qiyin
aspicio,spexi,spectum,ěre	qaramoq, ko'rmoq
assido,sedi,ssum,ěre	o'tirmoq
astrum,i n.	yulduz, yulduzlar turkumi
at conj.	ammo, biroq
Àthenae,arum f.	Afina
àtheniensis,is m.	afinalik
atrium,i n.	atriy, hujra
atrox,ocis	qattiqqo'l, berahm, shafqatsiz
attendo,tendi,tentum,ěre	cho'zmoq, uzatmoq
attenti este!	diqqat qiling!
Àtticus,i m.	Attik (er.ol.109-32-y).Sitseronning do'sti
àtingo,tigi,tactum,ěre	tegmoq, tegib turmoq
Àttius,i m.	Attiy
auctor,oris m.	ijodkor, yozuvchi, rahbar
auctoritas,atis f.	ta'sir, obro'y
audax,acis	jasur, qo'rqmas; qo'pol, dag'al
audeo,ausus sum,ěre	jur'at etmoq
audio,ivi,itum,ĭre	eshitmoq, tinglamoq
auditus,us m.	eshitilish
aufero,abstuli, ěre	tortib olmoq, judo etmoq
augeo,auxi,auctum,ěre	ko'paytirmoq, kuchaytirmoq,boyitmoq
Àugustus,i m.	Avgust (rim imperatori)
augustus,a,um	siqiq, tor
aureus,a,um	oltinrang; sap-sariq
auris,is f.	quloq
aurora,ae f.	tong
aurum,i n.	oltin, tillo

aut conj.
autem
autumnus,i m
auxilium,i n.
avaritia,ae f.
avarus,a,um
avena,ae f.
aveo, ēre
avidus,a,um
avis,is f.
avolo,avi,atum,āre
avus,i m.

yoki, yo ... yo
biroq, ammo, lekin,
kuz
yordam
baxillik, ochko'zlik
baxil, xasis
arpa
sog'lom bo'lmoq, salom, yashasin
xasis, baxil, ochko'z
qush
uchib ketmoq
bobo, bobokalon

B

baca,ae f, baccula, ae f
baculum, i n
bajulus, i m
balaena, ae f
balbus, a, um
balneum, ei n
barba, ae f
barbarus,i m.
barbula, ae f
baro, baronis m
barrus, i m
basio, avi, atum, āre
batuo, ui, --, ēre
beatus,a,um
Belgae,arum m.
bello, avi, atum, āre
bellum,i n.
bene adv.
benevolentia,ae f
beneficium,i n.
benigne
beo,avi,atum, āre

meva, marvarid
tayoq, chup
hammol, yuk tashuvchi
kit
soqov
hammom
soqol
varvar, vahshiy, badaviy, johil, nodon
soqol
ahmoq, laqma (yollanma askar)
fil
o'pmoq, bo'sa olmoq
urmoq, do'pposlamoq
g'oyat baxtli, shod- xurram
belgiya aholisi
jang qilmoq, urush olib bormoq
urush
yaxshi
yoqimtoy,ochiq ko'ngil, xush fe'l
xayrli ish, muruvvat, himmat
ko'ngildan, xushchaqchaq
baxtli qilmoq, xursand qilmoq

bestia,ae f.
beta, ae f
betula, ae f
bibliotheca,ae f.
bibo, bibi, ---, bibēre
biennium,ii n.
bis numer. adv.
blandus, a, um
blatta, ae f
boji,orum m. pl.
boletus, i m
bonevolus,a,um
bonus,a,um (compar.
melior, melius; gen.
melioris; superl. optimus,
a, um)
bos,bovis m.f.
bracae, arum f
brassica, ae f
brevis,e
Brutus,i m.
bubo, -onis m
bucula,ae f
bufo, bufonis m
bulbus, i m
bustum, i n

hayvon, jonivor
lavlagi
qayin daraxti
kutubxona
ichmoq, simirmoq
ikki yillik, ikki yil
ikki marta, juft, qo'shsha
yoqimli, shirin suxan
suvarak (tarakan)
boylar (qabila)
zamburug'
xayrixoh, do'st, homiy

yaxshi, hurmatli, izzatli

ho'kiz,sigir
shim, ishton
karam
qisqa
Brut (rimliklarda ism)
boyo'g'li
buzoq
baqa
piyoz
qabr

C

cado,cecid,cassum,ěre
caedo,cecid,caesum,ěre
Caeltae,arum f.
caelum, i n
caerulius, a, um
Caesar,aris m.
calamitas,atis f.
calcar,aris n.

tushib ketmoq, yiqilmoq, o'lmoq
chopmoq, so'ymoq, o'ldirmoq
Kelt qabilasi ahli
osmon
havo rang, moviy
Sezar (er.old. 100 - 44-y.)
baxtsizlik, g'am anduh
shpor (otliklar etigining poshna-

campus, i m.	sigga taqiladigan temir tepki)
candidus, a, um	keng dala, o'tloq
canto, avi, atum, are	oppoq, toza, sof, oddiy, baxtli
cantor, oris m.	ashula aytmoq, kuylamoq
canticum, i n	qo'shiqchi, ashulaxon
capillus, i m.	ashula, monolog; jodu, afsun
capio, cepi, captum, ere	soch tuklari
	olmoq; <i>arma c.</i> qo'lga qurol
	olmoq; <i>conci- lium c.</i> qarorga kelmoq;
	<i>Detrimentum c.</i> zarar etkazmoq; qabul
	qilmoq; asirga olmoq; bosib olmoq;
	<i>amittiam c.</i> do'stlashmoq; suzib bormoq
Capitilium, i n.	Kapitoliy. 1) qadimgi Rim joylashgan
	tepalik;
	2) tepalikdagi xudo Zevs ibodatxonasi
captivus, a, um	qo'lga olingan, asirga tushgan
capra, ae f.	echki
caput, itis n.	bosh; bosh shahar, poytaxt
capite velato	boshini o'rab olgan holda
captivus, i m.	asir, bandi
careo, ui, ere	mahrum bo'lmoq, ega bo'la olmaslik
caritas, atis f.	hurmat, ehtirom
carmen, inis n.	qo'shiq, ashula
caro, carnis f.	go'sht
carrus, i m.	arava
carus, a, um	qimmatli, qadrdon, suyakli, hurmatli,
	yoqimli
castra, orum n.	lager
Casticus, i m.	Kastik (ism)
casus, us m.	kelishik, og'ish, o'zgarish
Catamantalaedes, is m.	Katamantalez
Catilina, ae f.	Katilina (m.av.108-62) Rim davlatiga
	qarshi fitna uyushtirgan shaxs
	Kavkaz
Caucasus, i m.	sabab; ish; sud ishi
causa, ae f.	sudda himoya nutqi so'zlamog
causam dicere	ehtiyotkorlik bilan, ohista
caute adv.	ehtiyot bo'lmoq, saqlanmoq
caveo, avi, atum, are	

cavo,avi,atum,āre	zarb bilan urmoq, teshmoq
cedo cessi,cessum,ēre	k□tm□q,h□r□k□t qilm□q,yurm□q
celebro,avi,atum,āre	ch□kinm□q, yuz b□rm□q
celer,eris,ere	sharaflamoq, olqishlamoq
celeritas,atis f.	tez, tezkor, abjir,chaqqon
celeriter adv.	shoshqaloqlik, tezlik
Celtae,arum m.	tez
cena,ae f.	Keltlar (qabila)
centum	tushlik, ovqat
censeo,ui,nsum,ēre	yuz
centuria,ae f	o'ylamoq, fikr bildirmoq
centurio,onis m.	yuz kishidan iborat harbiy guruh
cerno,crevi,cretum,ēre	senturion (harbiy boshliq)
certamen, inis n	tanimoq, bilmoq
certus,a,um	jang, kurash, musobaqa, tortishuv,bahs
cervix, vicis f	taniqli, ma'lum; <i>certirem facere</i>
charta,ae f	bildirmoq; <i>certior fieri</i> xabardor
chorus,i m.	bo'lmoq; ishonchli; aniq
cibaria,orum n. pl.	bo'yin
cibus,i m.	xarita,to'plam, qog'oz
Cicero,onis m.	xor, xor guruhi
cingo,cin[i,cinctum,ēre	un, oziq-ovqat
circences,ium m.	ovqat, taom
circum praep.Acc.	Sitseron (er.ol. 106 - 43-y)
circumdo, dedi, datum, āre	o'rab olmoq, qurshab olmoq
circus,i m.	sirk tomoshasi
citus,a,um	tevaragida, atrofida, girdida
civicus,a,um	joylashmoq, o'ramoq, atrofiga
civis,is m.f.	joylashtirmoq
civitas, atis f	sirk
clades,is f.	tez, shiddatli
clamo,avi,atum,āre	fuqaroga oid, (<i>corona civ.</i> dub bargidan
clamor,oris m.	qilingan gulchambar)
	fuqaro, <i>ne quis civis</i> hech bir
	fuqaro, fuqarolik, jamoa, davlat
	baxtsizlik, qora kun
	chaqirmoq, qichqirmoq, baqirmoq
	qichqiriq, na'ra

clarus,a,um classis,is f.	yorug', yorqin; taniqli, mashhur flot, razryad, sinf, bo'lim, qo'shin, kema, harbiy kema
clavus,i m.	mix
cliens,ntis m.	mijoz, bировga qaram kishi
coactus,a,um	zaruriyatli, majburiy
Cocles,itis m.	Kokles (Rimning afsonaviy qahramoni)
coemo,emi,emptum,ēre	sotib olmoq, ko'p miqdorda sotib olmoq
cogito,avi,atum,āre	o'ylamoq, fikr yuritmoq; niyat qilmoq
cognesco,novi,notum,ēre	bilmoq, ko'rib qolmoq
cogo,coegi,coactum,ēre	yig'moq, majbur etmoq
cohors,cohortis m.	kogorta, Qadimgi Rimda 600 kishilik otryad
collega,ae f.	hamkasb, hamkor
collis,is m	tepalik
colloco,avi,atum,āre	o'rnatmoq, qurmoq
colo,colui,cultum,ēre	ishlov bermoq, haydamoq; hurmatlamoq
colonia,ae f.	manzilgoh, koloniya
colloquium,i n.	kengash, bitim
color,oris m.	rang, tus
combuero,bussi,bustum, ēre	kuydirmoq, yondirmoq
comes,itis m.	yo'ldosh, hamroh
commeo,meavi, meatum, ēre	kelmoq va ketmoq
commoneo,movi, motum, ēre	hayajonlanmoq, ta'sirlanmoq
commoveo,movi, motum, ēre	harakatga keltirmoq, yuzaga kelmoq
communicatio,onis f.	aloqa, bog'lanish
communis,e	umumiy, barchaga barobar taalluqli
comparo,avi,atum,āre	tayyorlamoq, hozirlik ko'rmoq,topmoq, erishmoq, tenglashtirmoq
comperio,peri,pertum,īre	bilmoq, tushunmoq
complures,a	ko'plari, ko'p qismi
conatum,i n.	urinish, niyat qilish
concendo,cessi,cessum,	bermoq, in'om qilmoq

ěre	
concilio,avi,atum, āre	birlashtirmoq, qo'lga kiritmoq, yig'moq, erishmoq, o'zlashtirmoq,
concilium, ii m	m□sl□h□tl□shm□q
concordia, ae	yig'ilish
conditor,oris m	yakdillik, kelishuv, hamjihatlik
condo,didi,ditum,ěre	asoschi, tuzuvchi, yozuvchi
conduco, didi,ditum,ěre	□soslamoq, tuzmoq, sir tutmoq
conficio,feci,fectum,ěre	to'plamoq, yig'moq
confirmo,avi,atum,āre	ozib to'zmoq, qilmoq, bajarmoq,
conflictus,i m.	tayyorlamoq, yasamoq
congregior, gressus sum, gredi	mustahkamlamoq, tasdiq qilmoq
conjugatio,onis f.	to'qnashuv, murossozlik
conjunctivus,i m.	uchrashmoq, duch kelmoq, to'qnashmoq,
conjungo,nxi,nctum,ěre	janga kirmoq
conjuratio,onis f.	tuslanish
conor,atus sum,ari	shart-sharoit; gram. shart mayli
conscisco, scivi, scitum, ěre	bog'lamoq, qo'shmoq
conscribo,psi,ptum,ěre	fitna, suiqasd
consendo,sendi,itum,ěre	qaror qilmoq, botinmoq
consetio, sensi, sensum, ěre	qaror qilmoq, hukm chiqarmoq
conservo,avi,atum,āre	ro'yxatga olmoq, yozib olmoq
consilium,ii n.	ko'tarilmoq, chiqmoq; <i>navem c.</i> kemaga chiqmoq
consisto,sisti, ěre	kelishmoq, bitimga kelmoq
consors,sortis m.f.	saqlamoq, asramoq, qutqarmoq; ehtiyot qilmoq, rahm qilmoq, hayotga qaytarmoq
constanter	□engash; qaror, reja; mulohazakorlik, ehtiyotkorlik
constantia,ae f	to'xtamoq; bo'lishi kutilmoq; qat'iy turmoq
constituto,ui,itum,ěre	□ka-uka, opa-singil
	matonatli, irodali
	matonat, qat'iy fikr, iroda
	joylashtirmoq, o'rnatmoq; ta'sis etmoq,

consto,stiti,staturus,āre
 consuetudo, inis f.
 consul,ulis m.
 continenter adv.
 contra adv.
 contra praep.
 contravercia,ae f
 convalesco,valuī, ěre
 convenio,veni,ventum,īre
 convivus,i m.
 convoco,avi,atum,āre
 copia,ae f.
 cor,cordis n.
 corona,ae f.

 corono,avi,atum,āre
 cornu,us n.
 corpus,oris n.
 cotidie adv.
 credo,didi,ditum,ěre

 cremo,avi,atum,āre
 creo,avi,atum,āre
 creseo,crevi,cretum,ěre
 Croesus,i m.

 cruciatus,us m.
 crudelitas,tatis f
 cruor,oris m.
 culpa,ae f.
 cultura,ae f.

 cultus,us m.
 cum praep.
 cupio,ivi,itum,ěre
 cur adv.

tuzmoq; qaror qilmoq
 turmoq, yonida turmoq
 □dat, xulq
 konsul
 uzluksiz, doim
 aksincha
 qarshisida, qarama-qarshi
 bahs, nizo
 sog'aymoq, tuzalmoq
 yetib kelmoq; kelib qo'shilmoq
 mehmon
 chaqirmoq, yig'moq
 boylik; o'q dori. Ko'plikda: qo'shin
 yurak, qalb
 gulchambar, toj; *c.muralis* qasr de-
 vorlar hoshiyasi
 bezamoq, o'ramoq
 shoh; harb.: qanot, flang
 tana, gavda
 har kun
 ishonmoq, ishonib aytmoq, omo-
 nat topshirmoq
 yondirmoq, kuydirmoq
 yaratmoq, bunyod etmoq
 o'smoq, kuchaymoq
 Krez.Kichik Osiyodagi Lidiya
 davlatining (taxm.er.ol.560 - 546 y.y.)
 shohi
 □zob-uqubat, jafu, qiynoq
 shafqatsiz, qonxo'r, berahm
 boshpana
 ayb, gunoh
 ishlov, shudgor; *agri c.* qishloq
 xo'jaligi, dehqonchilik
 y□rni ishlash, ekin; turmush
 bilan, birgalikda, bir vaqtda
 juda xohlamoq, orzumand bo'lmoq
 nega, nima uchun

cura,ae f.
curia,ae f.
curo,avi,atum,āre
curro,cucurri,cursum,ēre

cursus,us m.
custodio,ivi,itum,īre
custos,odis m.

g'am, tashvish; behalovatlik, xavotir
kuriya (senat majlisi)

g'amxo'rlik qilmoq, rahbarlik qilmoq
chopmoq, yugurmoq; (transportda)
bormoq, suzmoq, uchmoq
yugurish, kross
qo'riqlamoq
qorovul, qo'riqchi

D

damno,avi,atum,āre
dativus
de praep.Abl.bilan.

dea,ae f.
debeo,ui,itum,ēre
decedo,cessi,cessum,ēre
decem

December,bri m.
declaro,avi,atum,āre
declinatio,onis f.
decorus,a,um
Dedalus,i m.
defectio, onis f
defendo,ndi,nsum,ēre
dejicio,ieci,iectum,ēre

dejectus, a,um
deinde adv.
delecto,avi,atum,ēre
delectus,us m.
deleo,evi,etum,ēre
deligo,legi,lectum,ēre
delirus,a,um
delphinus,i m.
Democritus, i m
Demosthenas,is m.

hukm qilmoq, aybdor deb hisoblamoq
jo'nalish kelishigi

dan, ichida; haqida, to'g'risida;
muvofiq, uchun; paytida
ma'buda, iloha, xudo

majbur bo'lmoq, qarzdor bo'lmoq
hayotdan ko'z yummoq, ketmoq
o'n

dekabr

bildirmoq, davo qilmoq, e'lon qilmoq
turlanish, egilish, uzoqlashish, qaytish
munosib, loyiq

Dedal

charchoq, horiqish, sotqinlik
daf qilmoq; himoya qilmoq
pastga tashlamoq, tushirmoq, quvib
yubormoq, mahrum qilmoq, o'ldirmoq
tushkunlikga tushgan, zerikarli

so'ng, keyin, u erdan

xursand qilmoq, ko'nglini ko'tarmoq
sara, tanlangan

buzmoq, vayron qilmoq

saylamoq, tanlamoq, termuq, uzmoq
aqldan ozgan, telba, jinni

delfin

Demokrit (faylasuf)

Demosfen (faylasuf)

denique adv.	nihoyat
dens,ntis f.	tish
depello,puli,pulsum,ěre	haydamoq, quvmoq, quvib yubormoq
descendo,sendi,sensum,ěre	tashlamoq, itarmoq
describo,psi,ptum,ěre	tushmoq, kelmoq, boshlamoq
desidero,avi,atum,āre	tasvirlamoq, ko'chirib olmoq, ro'yxatga olmoq, belgilamoq, aniqlamoq
destinio,avi,atum,āre	talab qilmoq, istamoq
	duchor qilmoq, mahkum qilmoq, tasdiqlamoq, belgilamoq, mustahkamlamoq
desum,fui,esse	yo'q bo'lmoq, etmay qolmoq
deus,i m.	xudo, olloh
deverbium,ii n	dialog, suhbat
devinco,vici,victum,ěre	uzil-kesil g'alaba qilmoq
devoro,avi,atum,āre	emoq, g'ajimoq, yamlab yutmoq
devoveo, vovi, votum, ěre di	qarg'amoq, xudolarga bag'ishlamoq
dico,dixi,dictum,ěre	qarang <i>deus,i m.</i>
dictator,oris m.	gapirmoq, demoq, atamoq, aytmoq
dictio,onis f.	diktator, hukmdor
dictio causae	so'zlash, talaffuz
dicto,avi,atum,āre	himoya qilish, oqlash
dies,ei f.	takrorlamoq, qayta o'qimoq
dieconstituta (abl. temp)	kun
difficilis,e	tayinlangan kunda
digitus,i m	qiyin, og'ir, mashaqqatli
dignitas,atis f.	barmoq, panja
diligentia,ae f	obro', e'tibor
diligo,avi,atum,ĕare	tejamkorlik
dimitto,misi,missum,ěre	bog'lamoq, bog'lab qo'ymoq
diruo,rui,rutum,ěre	jo'natib yubormoq, yo'llamoq
discedo,cessi,cessum,ěre	buzmoq, yer bilan yakson qilmoq
disciplina,ae f.	ketmoq, chekinmoq
discipulus,i m.	o'qish, fan, san'at
disco,didici, ěre	o'quvchi, shogird
discordia,ae f.	o'qimoq, o'rganmoq
	kelishmovchilik, ziddiyat

discribo, scripsi, scriptum, ě re	har joyga yozmoq, yozib tashlamoq, taqsimlamoq
disjicio, jeci, jectum, ěre	quvmoq, tarqatmoq
disputo, avi, atum, ěre	bahslashmoq
diu adv.	uzoq davr, ancha payt
dives, itis	boy, badavalat
divido, visi, vidum, ěre	bo'lib bermoq, taqsimlamoq
divinus, a, um	ilohiy, xudoga tenglashtirilgan
Divitiacus, i m.	Divitiak
divitiae, arum f. pl. .	boylik
do, dedi, datum, dāre	bermoq, hadya etmoq
doceo, ui, itum, ěre	o'qitmoq, o'rgatmoq
doctrina, ae f.	o'qish, ta'limot
doleo, ui, ěre	kasal bo'lmoq, azob chekmoq
dolor, oris m.	azob, uqubat
dolus, i m.	aldov, makr, hiyla
dominus, i m.	janob, xo'jayin, boshqaruvchi
domitio, onis f.	vatan (uy)ga qaytish
domus, us f.	uy, xonadon
dono, avi, atum, ěre	mukofatlamoq, bermoq
donum, i n.	sovg'a, hadya, qurbonlik
dormio, ivi, itum, ěre	uxlamoq
dorsum, i n.	(hayvon)ning yelkasi, beli
dos, dotis f.	solliq, qalin, hadiya, tuhfa
dubito, avi, atum, ěre	ikkilanmoq
dubius, a, um	shubhali; qiyin, murakkab
duco, duxi, ductum, ěre	olib bormoq, yetaklamoq; <i>uxorem matri-</i> <i>moniumd.</i> uylanmoq; <i>ad mortem d.</i> o'ldirmoq
dulcis, e	shirin, lazzatli; sevimli
dum adv.	hozircha, ayni paytda
Dumnorix, igis m.	Dumnorig
duplex, duplicis	ikki hissa, ikki hissa ortiq, ikkilanuvchi
durus, a, um	og'ir, mashaqqatli
dux, ducis m.	yo'lboshchi, boshliq; dohiy

E

e, ex praep. c abl.

ebrius,a,um

ecce

edico,dixi,dictum,ěre

edisco,didici, ěre

edo,edi,esum,eděr

educo,avi,atum,āre

educo,xi,ctum,ěre

effectus,a,um

effemino,avi,atum,āre

effero,extuli,elatum.

effere

efficax,acis

efflo,avi,atum,are

ego Gen. sg. mei

egredior, gressus sum,

gredi

egregius,a,um

eheu interj.

elementum,i n.

elephantus,i m.

eloquentia,ae f.

emendo, avi. atum, āre

emergo,mersi,mersum,ěre

emo,emi,emptum,ěre

enarro,avi,atum,āre

1. enim adv.

1. enim conj.

Ennius,i m.

enuntio,avi,atum,āre

eo,ii,itum,īre

epulae,arum f.

Epicurus,I m.

ichidan, -dan; sababli,..uchun; ..ga yarasha, ..ga qarab

mast

mana, qara, nazaringni tashla,

qaror qilmoq, e'lon qilmoq

o'qib o'rganmoq, yodlamoq

emoq, yutmoq, qirib tashlamoq,

o'stirmoq, voyaga yetkazmoq, ishlab

chiqarmoq, yaratmoq

olib chiqib ketmoq; boshlab ket-

moq, qaytarmoq, tarbiyalamoq

yasalgan, qurilgan

noziklashtirmoq

olib ketmoq, olib chiqmoq

samarali, nafi tegadigan

nafas chiqarmoq

men

chiqmoq, ko'tarilmoq, sakrab

o'tmoq,

a'lo, juda yaxshi

evoh, hayhot

boshlanish, bosh manba'

fil

notiqlik, nutq; nutq san'ati

to'g'rilamoq, tuzatmoq, yaxshilamoq,

yuksaltirmoq

sho'ng'ib ketmoq

sotib olmoq

atroflicha (keng) yoritmoq

haqiqattan ham, to'g'risi

shuning uchun, negaki

Enniy (ism)

xabar qilmoq, bildirmoq

yurmoq, bormoq

ziyofat, bazm

Epikur, qad. yunon faylasufi

(er. old. 341- 270 y.)

epistula,ae f.	ЮНОНЧА	xat
equa,ae f.		ot (baytal)
eques,itis m.		otliq, otliq askar; chavandoz
equus,i m.		ot (ayg'ir)
eripio,ripui,reptum,ěre		ozod qilmoq, qutqarmoq
erro,avi,atum,āre		adashmoq, xato qilmoq; xatoga yo'l qo'yimoq
error,oris m.		xato, adashuv
erudio,ivi,itum,īre		o'qitmoq, tarbiyalamoq, ta'lim bermoq, xabar bermoq
erudito,onis f.		bilimdonlik, o'qimishlilik
eruo,erui,erutum		sug'urib olmoq
est ne?		-mi? emasmi?
et conj.		va
etiam conj.		shuningdek, (va) hatto, yana
Etruria,ae f.		Etruriya
Euclides,is m.		Evklid
Europa,ae f.		Yevropa
evito,avi,atum,āre		qochmoq, saqlanmoq
exemplar,aris n.		namuna, nusxa
exemplum,i n.		misol, ko'chirma, xohish
exeo,ii,itum,īre		ichidan chiqmoq, jo'nab ketmoq
exemptio,onis f.		istisno, tashqari
excido,cidi, ěre		nasib bo'lmoq, tushmoq
excipio, cepi, ceptum, ere		chiqarmoq, xalos qilmoq, olmoq, qo'llamoq, qaramog'iga olmoq
excito,avi,atum,āre		o'yg'otmoq, ko'tarmoq, ko'rmoq
exerceo,ui,itum,ere		mashq qilmoq, shug'ullanmoq; o'qitmoq, o'rgatmoq
exercitus,us m.		qo'shin
exiquitas,atis f.		kamchilik, yetishmovchilik
exolesco, levi, lectum.		o'smoq, ulg'aymoq, eslamog
ěre		
expecto,avi,atum,āre		kutmoq
expeditus,a,um		to'siqsiz, qulay
expello,puli,pulsum,ěre		haydab yubormoq
exerior,pertus sum,iri		sinamoq, kuzatmoq
explico,avi,atum,āre		tushuntirmoq
explorator,oris m.		razvedkachi, qidiruvchi

expono, positum, ěre	posui,	tashlamoq, qo'yimoq
exprimo, pressi, pressum, ěre		siqib suvini olmoq, ifodalamoq, ko'rsatmoq, qismoq, erishmoq, tar- jima qilmoq, so'z bilan ifodalamoq bosib olmoq, zabt qilmoq
expugno, avi, atum, ěre		□rqasidan bormoq, izidan tushmoq
exsequor, secutus sum, sequi		kuzatmoq, dafn qilmoq
exspecto, avi, atum, ěre		kutmoq, kutib turmoq, tilamoq, jonga tegmoq
exstinguo, nixi, nctum, ěre		yo'q qilmoq, o'ldirmoq, uchirmoq
exuro, ussi, ustum, ěre		kuydirib yo'q qilmoq

F

faber, bri m.	hunarmand, kosib
fabula, ae f.	mish-mish; hikoya, masal; ertak, pyesa
facilis, e	yengil, oson
facio, feci, factum, ěre	qilmoq, bajarmoq; <i>bellum</i> f- urush boshlamoq; <i>pacem</i> f.-tinchlik o'rnatmoq; yaratmoq, yozmoq; <i>verba</i> f. - gapirmoq
Falerii, orum m.	(Etruriya) falesk qabilasining bosh shahri
fallo, fefelli, falsum, ěre	aldamoq; xato qilmoq
Faliscus, i m.	Etruriya shahri ahli
falsum, i m.	yolg'on, aldov
falsus, i m.	yolg'onchi, aldamchi
falsus, a, um	Part.perf. q. fallo . yolg'on, uydirma
fama, ae f.	mish-mish, ig'vo; <i>fama est</i> mish- mishlarga qaraganda
fames, is f	ochlik, qashshoqlik
Familia, ae f.	oila, xonadon; qarollar, xizmatkorlar
fantur	qarang: <i>for</i>
fascis, is m.	bog'lam (tugun, konsul boshqaruvi)
fatum, i n.	taqdir, peshona
februarius, i m.	fevral
feles, is f.	mushuk
felicitas, atis f.	baxt, omad
felix, icis	baxtli
femina, ae f.	ayol, xotin kishi

femenus,a,um	jenskiy rod
fenestra,ae f	rom, deraza
fere adv.	deyarlik, taxminan
ferio, ire	urmoq, qoralamoq
fera,ae	yovvoyi hayvon
fero,tuli,latum,ferre	olib bormoq; kiyib to'zdirmoq;
	gapirmoq, demoq
ferrum,i n.	temir
fidelis,e	sodiq
fides,ei f.	ishonch, sadoqat
filia,ae f.	qiz, qiz bola
filum,i n.	ip. <i>pendentia filio</i> ipga tizilgan
filius,i m.	o'g'il, o'g'il bola
finio,ivi,itum,īre	chegaralamoq, cheklamoq; tugatmoq
finis,is m.	chek, chegara
finitimus,a,um	chegaraga oid, qo'shni
fio,factus sum,fieri	paydo bo'lmoq, tug'ilmoq, yasalmoq,
	qilinmoq
firmo,avi,atum,āre	mustahkamlamoq, toblamoq
firmus,a,um	qattiq, mustahkam
flagio,avi,atum,āre	yonmoq, alangalanmoq
floreo,ui,itum,ēre	gullamoq
fleo,flevi,fletum,ēre	yig'lamoq
fletus,us m.	yig'i- sig'i, nola
flo, avi, atum, āre	tufllamoq, uchirmoq, shishirmoq
flos, floris f	gul
flumen,inis n	daryo
fluo,fluxi,fluctum,ēre	oqmoq
fluvius,ii m.	oqar suv, daryo
fodio,fodi,fossum,ēre	kovlamoq, qazimoq
foedo,avi,atum,āre	bulg'amoq, iflos qilmoq, qiynamoq, orani
	buzmoq, janjallashmoq, arazlamoq
foedus,eris n.	ittifoq, shartnoma
for,fatus sum,fari	gapirmoq, hikoya qilmoq, xabar
	qilmoq, bashorat qilmoq
fore futurum esse	qarang: <i>sum,fui,esse</i>
foris,foris f	eshik, darvoza
forma,ae f.	shakl
formosus,a,um	kelishgan, chiroyli

fortis,e
fortitudo,inis f.
fortuna,ae f.
forum,I n.
fossa,ae f.
frango,fregi,fractum,ěre
frater,tris m.
fraus,fraudis f.
frequens,ntis
frigidus,a,um
frigus,oris n.
fructus,us m.
frumentum,i n.
frustra adv.
fugio,fugi,(fugiturus),ěre
fulgeo,fulsi, ere
fulmen, inis n
fumus,i m
fundo,fudi,fusum,ěre
fundamentum,i n
fur,furis m.

kuchli, baquvvat, jasur
botirlik, jasorat
taqdir, baxt
maydon, bozor
o'ra, handak
sindirmoq, buzmoq
aka, uka, og'a
yolg'on, aldov
tez-tez, zich
sovuq
sovuq, qahraton
meva, hosil; samara, foyda,o'sish
g'alla, don
behudaga, bekorga
qochmoq, qochib ketmoq
yaltiramoq, aks etmoq
yashin, momoqaldiroq
tutun
qo'ymoq, asoslamoq
asos, fundament
o'g'ri, zombur

G

Gabinius,ii m.
Galenus,i m.
galidus,a,um
Gallia,ae f.
garrulus,a,um
gaudeo,gavisus sum,ěre
gelu,us n.
gemma,ae f.
Genava,ae f.
genetivus
gens,gentis m.
genus,eris n.
geometria,ae f.
gero,gessi,gestum,ěre

Gabiniy
Galen
sovuq
Galliya
sergap, mahmadona
xursand bo'lmoq
sovuq, ayoz
qimmatbaho tosh, yaltiroq tosh
Genava (shahar)
qaratqich kelishigi
jins, urug', qabila
nasl nasab; jins, tur; gramm. nisbat, rod
geometriya
olib bormoq *bellum g.* urush bosh-
lamoq; elitmoq, yoymoq

gigno,genui,genitum,ěre
gloria,ae f.
graece adv.
Graecus,i m.
Graecus,a,um
Graecia,ae f.
grammatica,ae f.
gratia,ae f.
gratia praep.
gratus,a,um
gravis,e
graviter adv.
grex, gregis m
gubernator,oris m.
guberno,avi,atum,āre
gutta,ae f.
guttur,uris n.

tug'dirmoq, yaratmoq
shon shuhrat, muvaffaqiyat
grekchasiga
Grek
grek tili (millati)ga oid
Gretsiya
so'z haqida ta'limot
yoqimtoylik, istarasi issiq
-ga, sharafiga, bag'ishlab
yaxshilikni biluvchi, oliy nasab,minnatdor
og'ir, vazmin; jiddiy, muhim
qattiq, og'ir
olomon, otryad
hokim
yunon. boshqarmoq, hukmronlik qilmoq
tomchi, ko'z yoshi
tomoq

H

habeo,ui,itum,ěre
habito,avi,atum,āre
hand adv.
haud adv.
Helena,ae f.
Hellespontus,i m
Helvetii,orum m.
herba,ae f.
hic,haec,hoc
hiems,hiemis f.
hinc adv,
Hippocrates,is m.
Hispania,ae f.
hodie [hoc die]
Homerus,i m.
homo,inis m.

ega bo'lmoq, bor bo'lmoq; se h. his qilmoq;
olmoq *in conjugio h.* o'ylanmoq; hisoblamoq
yashamoq
hech qachon, hech
unchalik emas, hech qachon, emas,
haud scio an balkim, meningcha
Elana
Gellespont (hozirgi Dardanell)
Gelvetlar.Galliya mamlakati-
ning shimolida yashovchi qabila
o't, ko'kat
mana bu, ushbu
qish, sovuq
shu erda, u erda
Gippokrat
Ispaniya
bugun
Gomer
odam, inson

honestus,a,um	halol, pok, vijdonli
honor,oris m.	sharaf; hurmat; qadr qiymat
hora,ae f.	soat, vaqt
Horatius,i m.	Goratsiy shoir (<i>Horatius Coclis</i> rimliklarning qahramoni)
horribilis,e	dahshatli, qo'rqinchli
hortor,atus sum,āri	undamoq, majbur qilmoq, ko'ng- lini ko'tarmoq, rag'batlantirmoq
hortus,I n.	(mevali) bog'
hospes,itis m.f.	begona, ajnabiy; uy egasi, mehmon
hostis,is m.	ajnabiy, mehmon
huc adv.	bu yoqqa
humanitas,atis f.	ma'naviy barkamol, inson tabiati
humanus,a,um	insoniy

I

Ibi adv.	u erda; shunda; bunda
idem,eadem,idem	u, o'sha
idem adv.	shunday, shuningdek
idoneus,a,um	o'ng'ay, qulay
igitur praep.	shunday qilib, demak
ignis,is f.	olov
ignotus,a,um	noma'lum, notanish
ille,illa,illud(Gen. Dat. illi)	illius, o'sha, ana u
illustro,avi,atum,āre	yoritmoq
imago,inis f.	tasvir, surat
imber,eris m.	yomg'ir, jala, suv, namgarchilik
imitatio,onis f.	taqlid, taqlid qilish
immergo,mersi,mersum,ēre	suv ichiga kirmoq, sho'ng'ib ketmoq
immortalis,e	o'lmas, mangu, barhayot
immundus,a,um	iflos, loyqa
impello,pulli,pulsum,ēre	undamoq, majbur qilmoq
impendo, ēre	osilib turmoq
imperium,ii n.	hokimiyat, hukmronlik, davlat,vakolat
imperativus,i m.	buyruq mayli
imperator,oris m.	qo'mondon, imperator
imperfectus,a,um	davom etayotgan, tugallanmagan
impero,avi,atum,āre	buyurmoq, buyruq bermoq

impetus,us m.	intilish, ishtiyiq, siquv
impetro,avi,atm,āre	etmoq, intilmoq
impleo,evi,etum,ēre	to'ldirmoq
impono, posui, positum, ēre	joylashtirmoq, quymoq, yuklamoq, zarar keltirmoq, halaqit bermoq
impotens, entis	ojiz, kuchsiz, uquvsiz, o'zini boshqara olmaydigan
impretus,us m.	hujum, bostirib kelish
impulsus,us, m	zarba, da'vat
in praep.	-da, -ga, ichida
incertus,a,um	noma'lum, noaniq, noto'g'ri
incido,idi, ēre	tushmoq, ilinmoq
incido,cidi,cisum,ēre	o'ymoq, kesmoq, kesib
includo, clusi, clusum, ēre	tashlamoq,yopmoq, o'rab olmoq, siquvga olmoq, bekitmoq
incolo,ae m.	aholi, yashovchi
incolo,colui,cultum,ēre	yashamoq, yashab turmoq
incolumis,e	butun, bezarar, zararsiz, bus-butun
index,icis m.	ko'rsatkich
inde adv.	u erda, so'ngra, shundan so'ng
indicativus,i m.	aniqlik mayli
indicium,ii n.	bildirish, xabar, chaqimchilik
induo,indui,indutum,ēre	qiymoq
ineo,ii,itung,ēre	kirmoq, qatnashmoq; sanamoq,hisoblamoq
inferior, ius(comp.inferus)	pastki, quyida turuvchi
infero,intuli,illatum,infere	olib kirmoq, ziyon keltirmoq
infesto,avi,atum,āre	bosqinchilik qilmoq
infinitivus,a,um	infinitiv, noaniq shakl
influo,xi,xum,ēre	quyilmoq, qo'shilmoq
ingenium, ii n	mahorat, ta'lant, xarakter, qobiliyat, geni
ingens,ntis	bahaybat, ulkan
ingredior, gressus sum, gredi	kirmoq, yurmoq
inimicus,i m.	raqib, dushman
initium,ii n.	bosh, boshlanish, kirish
injuria,ae f.	tuhmat, nohaqlik, jabr
inopia,ae f.	yetishmovchilik, tanqislik
inquieta,avi,atum,āre	bezovta qilmoq, tashvishga solmoq
inquietus,a,um	betinim, harakatda

inquirō,sivi,situm,ēre
 inquit
 inservio, ivi, itum, ēre

 insilio,silui, ire
 insigne,is n.
 insignis, e
 inspicio,spexi,spectum,ēre
 institutum,i n.
 insula,ae f.
 instrumentum,i n.
 instruo,struxi,srtuctum,
 ēre
 intellego,lexi,lectum,ēre
 inter praep. c acc.
 interdum adv.
 interficio,feci,fectum,ēre
 interfluo, flui, fluxum, ēre
 interim adv,

 interrogo,avi,atum,āre
 inter sum, fui, esse
 intestina bella
 intrepidus,a,um
 intro,avi,atum,āre
 intullor,tuitus sum,ēre
 invenio,ivi,itum,īre
 invito,avi,atum,āre
 ipse,ipsa,ipsum (Gen.
 ipsius, Dat. ipsi)
 Ipsorum lingua
 ira,ae f.
 iratus,a,um
 irrigo,avi,atum,āre
 irritatus,a,um
 is, ea, id
 isque
 iste, ista, istud
 iurgiosus,a,um

so'ramoq, surishtirmoq
 demoq
 xizmat qilmoq, g'amxo'rlik qilmoq,
 qo'l ostida bo'lmoq, tovlamachilik qilmoq
 sakrab chiqmoq, chiqmoq
 nishon, belgi
 boshqalardan farqli, mashhur,taniqli
 qaramoq, nazar tashlamoq
 idora, muassasa; tuzilish
 □rol
 □sbob, uskuna
 qurmoq, yasamoq; ta'minlamoq,
 joylashtirmoq
 tushunmoq, anglamoq
 -aro, orasida, o'rtasida
 ba'zan
 o'ldirmoq, qatl etmoq
 oqmoq, o'rtasidan oqib o'tmoq
 vaqti-vaqti bilan, shunday bo'li-
 shiga qaramasdan
 so'ramoq
 orasida bo'lmoq, qatnashmoq
 grajdanlar urushi
 qo'rqmaydigan, osoyishta
 kirmoq
 diqqat bilan qaramoq
 topmoq, kashf etmoq, yaratmoq
 taklif qilmoq,
 o'zi, aynan o'zi

 o'z tilida
 g'azab, qahr
 g'azabli, jahl bilan
 sug'ormoq
 g'azablangan
 u, ana u, o'sha
 va u
 shu, o'sha
 qiziqqon, tajang

ita adv.
Italia,ae f.
itaque adv.
iter,itineris n.

qanday...shunday
Italiya
shunday qilib
yo'l, o'tish yo'li; ko'cha

J

jacio,jeci,jactum,ěre
jasto, avi, atum, āre

□tmoq, tashlamoq
tashlamoq, sochib tashlamoq, su-
purib tashlamoq
allaqachon, nihoyat

jam adv.
Januarius,i m.
joculatum,i n.
jocus,i m.
jubeo,jussi,jussum,ěre

Yanvar
hazil, qochiriq
hazil
buyurmoq; *pass.* buyruq olmoq,
majbur qilmoq

jucundus,a,um
judex,icis f.
judicium,ii n.
Julia,ae f.

yoqimli, muloyim
sudya, qozi
hakam, qozi

Julius,i m.
jumentum,i n.
jungo,nxi,nctum,ěre
Junius,i m.

Yuliya
iyul
□ravaga qo'shiladigan ot (eshshak)
qo'shmoq, bog'lamoq

Juno,onis f.
Juppiter,Jovis m.
Jura,ae f.

iyun
Yunona
Yupiter (Zeus) xudolar xudosi
Yura

jussum,i n
jus,juris n.
jusjurundum, jusjurundi
justitia,ae f.
Justus,a,um
Juvenis,is m.f.
juvo,juvi,jutum,ěre

buyruq, qaror
qonun, huquq; qozixona
qasam
adolat, odillik
adolatparvar
yigit, qiz
yordam bermoq, ko'maklashmoq

K

Kal. Kalendae,arum f.pl.

Kalenda (Qadimgi Rimdagi oying birinchi ku

L

L. = Lucius,ii m.	Lutsiy
labirinthus,i m.	labirint, chalkash ko'cha
laboro,avi,atum,āre	ishlamoq
labor,oris m.	ish, mehnat; qiyinchilik
lacedaemonius,i m.	Sparta shahri fuqarosi
lacero,avi,atum,āre	tilka- pora qilmoq
lacrima,ae f.	ko'z yoshi
lacus,us m.	□o'l
lactus,a,um	xursand, xushchaqchaq
laius,ii m	Lay (Fiv podshosi)
lamento,avi,atum,āre	nolimoq, hasrat qilmoq
lapis,lapidis m.	tosh
laqueus,i m.	to'r, tuzoq
latinitas,atis f.	sof lotin tili
latinus,a,um	lotincha, lotin tiliga oid
latitudo,onis f.	kenglik
latovici,orum m. pl.	Latoviklar
latro,avi,atum,āre	hurmoq, b□qirmoq
latro,latronis m	qaroqchi, o'g'ri, bezori
latus,a,um	keng, yoyilgan, mazmunli
laudo,avi,atum,āre	maqtamoq, tavsiya qilmoq
laus,udis f.	maqtov; olamga yoyish, shuhrat
lavinia,ae f.	Laviniya
legatio,onis f.	elchilik lavozimi
legatus,i m.	elchi, legat; bosh qo'mondon yordamchisi
legio,onis m.	legion (Rimda harbiy qo'shilma)
lego,legi,lectum,ēre	o'qimoq; terib olmoq, bur□moq,saylab olmoq
leo,leonis m.	sher, arslon
Lentus,a,um	sekin, asta
lex,legis f.	qonun
licet,cui,(citur est),ēre	mumkin, ruxsat, shunday bo'lsa
libenter adv.	jon deb, bajonidil
liber,bri m.	kitob, daftar
liber,era,erum	erkin, ozod
libero,avi,atum,āre	ozod etmoq
libertas,atis f.	ozodlik, erkinlik

lictor,oris m.	liktor, soqchi, jallod
ligneus, a, um	yog'ochdan, yog'ochga oid
limes,itis m.	chegara, chek
lingua,ae f.	til
linteum,i n	choyshab, ro'mol, katta hajmdagi qog'oz,
	polotno
litigo,avi,atum,āre	bahslashmoq, tortishmoq
littera,ae f.	harf; xat, maktub; yozma yodgorliklar
locus,i m.	joy, o'rin
longitudo,inis f.	uzoqlik, uzunlik
longus,a,um	uzun, uzoq
loquor,locutus sum,loqui	gapirmoq, suhbatlashmoq
luceo,luxi, ēre	yoritmoq
lucius,i m.	Lutsiy
ludus,i m.	o'yin; musobaqa, tomosha
lumen,inis n.	yoritkich, mash'al
luna,ae f.	oy
lupus,i m.	bo'ri
lux,lucis f.	yorug'lik, nur, hayot, hurmat, bezak,yordam,
	yupatuv, (<i>prima luce</i> tongda, <i>luce</i> kunduz
	kuni)
lydia,ae f.	Lidiya
lyra,ae f.	lirik asar, masal

M

macedonis,e	makedoniyalik
machina,ae f.	qurilma; harakatlanuvchi qurilma
macula, ae f	ayb, sharmandalik
magis adv.	ko'proq, tezroq, yaxshisi
magistratus,us m.	davlat xizmati, mansabdor
magister,tri m.	ustoz, murabbiy, o'qituvchi
magnificus,a,um	katta, ulkan
magnus,a,um	katta, ulkan, buyuk
maestus,a,um	xafa, o'ksigan, yig'lagan
majus,i m.	may
major	qarang <i>magnus,a,um</i>
majus	qarang <i>magnus,a,um</i>
male adv.	yomon
maledicus,a,um	haqoratli, uyatli

malefactor, oris m	qotil
malo,malui, malle	juda xohlamoq
malus,a,um	yomon, yaramas; vijdotsiz
malum,i n.	olma
mando,avi,atum,āre	taqdim etmoq, eltib bermoq; <i>fugae se</i> m. q□ch, qochib qutulmoq
mane (adv.)	ertalab
maneo,nsi,nsum,ēre	turib qolmoq, turmoq; kutmoq
manipulus,i m	harbiy bo'lim
manupularius,i m.	oddiy askar
manus,us f.	qo'l
Marcus,i m.	Mark
martius,a,um	mart
mare,is n.	dengiz
masculenus,a,um	gramm. mujskoy rod
mater,tris f.	ona
matrimonium, i n.	nikoh, <i>in matrimonium dare</i> erga bermoq, turmushga chiqarmoq
	ona, ayol
matrona,ae f.	Matrona (daryo)
Matrona,ae m.	pishgan, yetilgan
maturus,a,um	juda, eng <i>maximus,a,um</i> qarang <i>magnus</i>
maxime adv.	davolamoq, yordamga kelmoq
medeor, eri	shifokor, tabib
medicus,i m.	o'rta, aro; (<i>mare Mediterraneum</i> O'rtayer dengizi)
mediterraneus,a,um	mulohaza qilmoq, fikr yuritmoq
	o'rtaliq, oraliq
meditor,atus sum,āri	o'rtacha, o'rtamiyona
medium,i m.	qarang <i>bonus</i>
medius,a,um	qarang <i>bonus</i>
melior	xotira, qobiliyat, hodisa, <i>memoriam tenere</i> xotirda saqlamoq
melius	xotirlamoq
memoria,ae f.	yolg'onchi, aldamchi
	aql, zehn
memoro,avi,atum,āre	oy
mendax,acis	savdogar
mens,mentis f.	tush payti
mensis,is m.	xizmat ko'rsatmoq, ishlab topmoq
mercator,oris m.	
meridies,ei m.	
merito, avi, are	

merito, adu meritum, i n	xizmatiga yarasha ish haqi, rahmatnoma, mehnat evaziga xizmat; xato, ayb
Messata,ae m. metallum,i n. meto,messui,messum,ēre meus,a,um miles,itis m. mille indecl.; pl. milia; Gen. milium. minime adv. minus adv.compar. miser,era,erum mitto,misi,missum,ēre mixtio,onis f. mobilis,e modo adv. moditus,a,um modus,i m.	Messala metall o'rmoq, yig'ishtirmoq, qirqmoq,kesmoq meniki, mening askar, harbiy shaxs ming hammadan kam, eng oz ozroq, kamroq baxtsiz, bechora; og'ir judolik yubormoq, jo'natmoq omuxta, aralashma qo'zg'aladigan, siljiydigan yaqinda, hozirgina ho'l, nam mayl, o'lcham, obraz, hajm, chegara, qoida, nisbat og'ir, vazmin maydalamoq, ezmoq eslatmoq, ogohlantirmoq tog', tepalik ko'rsatmoq belgi, nishon, mo'jiza, karomat kechiktirish, orqaga sudrash kasal, dard tishlamoq, qopmoq
molestus,a,um molo,ui,itum,ēre moneo,ui,itum,ēre mons,montis m. monstro,avi,atum,āre monstrum, i n mora,ae f. morbus,i m. mordeo, momordi, mor- sum, ēre mорий,mortuus sum,mori morusus,a,um mors,mortis m. mos,moris m. motus,a,um, moveo,movi,motum,ēre motus,us m. muliebris,e mulier,eris f.	o'lmoq shaddod, janjalkash o'lim, ajal urf-odat; xulq, o'rganish harakat, da'vat, (<i>m.terrae</i> yer qimirlashi) harakatga keltirmoq, hayajonga solmoq, da'vat qilmoq harakat xotin-qizlarga oid ayol, xotin

multitudo, inis f.
 multus, a, um
 mundus, i m.
 munimntum, i n
 munio, ivi, itum, ĩre
 munus, muneris n

 muralis, e
 murus, i m
 mus, muris m.
 Musae, arum
 (sg. Musa, ae) f.
 Muto, avi, atum, ĩre

 mutus, a, um

ko'pchilik, olomon
 ko'p sonli, ko'p
 olam, dunyo
 istehkom, himoya, poydevor
 mustahkamlamoq, to'smoq
 majburiyat, mansab, xizmat, tuhfa,
 hadya, tayinlash, dafn marosimi, qurbonlik
 devorga oid, devoriy
 devor
 sichqon
 Muzalar. Yupiterning to'qqiz qiz-
 lari; san'at va fan ma'budalari
 aralashtirmoq, qorishtirmoq,
 harakatga keltirmoq, o'zgartirmoq
 gung, kuy, ohang

N

I. nam adv.
 II. nam conj.
 narro, avi, atun, ĩre
 nanciscor, nactus sum,
 nancisci
 nascor, natus sum, nasci
 Nasica, ae m.
 natalis, e
 natura, ae f.
 Navalis, t
 navigo, avi, atum, ĩre
 navis, is f.
 neco, avi, atum, ĩre
 nego, avi, atum, ĩre
 nemo[nehomo]
 Gen. nullius, Dat. nemini,
 Acc. neminem, Abl. nullo.
 nepos, nepotis m
 nescio, ivi, itum, ĩre
 necessarius, a, um
 Neutrus, a, um

haqiqatan ham
 shuning uchun, shunga
 hikoya qilmoq
 sabr qilmoq, kutmoq, egallamoq,
 topmoq
 tug'ilmoq
 Nazika (Rim konsuli, mil.avval 130 yil)
 tug'ilgan
 tabiat
 kemaga oid
 (suvda) suzmoq
 kema; (*n.longa*) harbiy kema
 o'ldirmoq, qirmoq
 inkor etmoq

 hech kim

 nabira
 bilmaslik, ikkilanmoq
 zarur, kerakli
 gramm. sredniy rod

niger,gra,grum	qora rangli, qora
I. nihil n. subs.indecl.	hech nima
II. nihil adv.	hech, aslo, sira
nisi conj.	agar, garchi
nitor,nisus sum,niti	suyanmoq
niveus,a,um	oq, oppoq, qordek oq, qorga oid
nobilis,e	aslzoda, mashhur, haqiqiy
noceo,nocui,nocitum,ēre	zarar keltirmoq, boshiga yetmoq
noctu	oqshom, kechasi
nocturnus,a,um	tungi
noli, nolite	qarang <i>nolo</i>
nolo, nolui, nelle [no volo]	xohlamaslik, ishtiyoqi yo'q bo'lmoq
nomen,inis n.	ism, nom; gramm. ot
Nominativus,a,um	Bosh kelishigi
nomino,avi,atum,āre	atamoq, nomlamoq
non	emas, -mas, be-, -siz
nondum adv.	hali ... (yo'q) emas
nonne	shunday emasmi
nonnullus,a,um	biroz, ba'zi, bir qancha
Norea,ae f.	Noreya (Alp va Dunay o'rtasidagi joy nomi)
Noricus ager	Noriy o'lkasi
nos	biz
nosco,novi,notum,ēre	bilib olmoq, bilmoq; (<i>notum est</i> ma'lumki)
noster,tra,trum	bizniki
noto,avi,atum,āre	eslamoq, belgilamoq; ma'lum qilmoq; (<i>nota bene</i> esda tut)
November,bri m	noyabr
novus,a,um	yangi, yosh, toza
nox,noctis f.	tun, kechasi
nubo,psi,ptum,ēre	yopmoq, o'ramoq, turmushga chiqmoq
nulus,a,um	hech qachon, hech bir
num conj.	nahotki, endi
numen,inis, n	xohish
numero,avi,atum,āre	sanamoq
numerus,i m.	son, sanoq; she'r o'lchami
nuntio,avi,atum,āre	axborot bermoq, e'lon qilmoq, ildirmoq, eslatmoq
nuns, adv.	endi, hozirgi paytda
nuper adv.	yaqinda

nuptiae,arum f.
Nutrio,ivi,itum,īre

o interj.
ob praep.Асс.билан.
obeo,ii,itum,īre
oberatus,i m.
obseruo,avi,atum,āre
obsum,fui, esse
obtempero,avi,atum,āre
obviam adv.
occasio,onis f.
occasus,us m.

occasus, us m(solis)
occido,cidi,cisum,ēre
occiso,onis f.
october,bri m.
occulto,avi,atum,āre
oculus,i m.
odio,odisse
odor,oris m.
Oedipus,i m.
officio,feci,fectum,ēre

officium,i n.
olim adv.
olympius,a,um
omnino adv.
omnis,e
opera,ae f
oppidanus, i m
oppidum,i n.
opprimo,pressi,pressum,ēr
e
oppugno,avi,atum,āre
ops,opis f
optimus,a,um

nikoh
boqmoq, parvarish etmoq

O

o, uf
-ga, -dan oldin, sababli
qarshilik qilmoq, chiqmoq kelmoq
qarzdor
kuzatmoq, qo'riqlomoq, eslamoq
zarar etkazmoq, qarshi harakat qilmoq
itoat etmoq, bo'ysunmoq
peshvoz, istiqboliga
bahona, vaj
botish, g'arb, ufq, (ko'chma ma'noda
halokat, o'lim)
g'arb, b□tish, yotish
qatl etmoq, o'ldirmoq
o'lim, halokat
oktyabr
sir tutmoq, yashirmoq
ko'z, nigoh
ko'ra olmaslik, nafrat bilan qaramoq
hid, bo'y; pl. xushbo'y hid
Edip (Fivaning afsonaviy podsh□si)
sabab bo'lmoq; qayg'u keltirmoq,
yo'lini to'smoq
qarz, majburiyat
kunlardan bir kun, qachonlardir
olimpiadaga oid
butunlay, aslo, faqat
butun, barcha, hamma
ish, mehnat, faoliyat, xizmat,
vaqt, asar, shaharlik
istehkom, qal'a; shahar
bostirmoq, sanchmoq, siqib chiqarmoq

hujum qilmoq, bosib bormoq
kuch, qudrat, harbiy kuch
qarang *bonus*

opto,avi,atum,āre
opus,eris n.
ora,ae f.
oraculum,i n
oratio,onis f.
ordo,inis m.
Orgetorix,inis m.
origo,originis f
orno,avi,atum,āre
oro,avi,atum,āre
orior, ortus sum

oriens,ntis
(part.praes.act. orior)
ortus,us m.
os,ossis n.
ostendo,ndi,ntum,ēre

ostento,avi,atum,āre

otium,i n.
ovis,is f.

istamoq, xohlamoq
ish, asar
qirg'oq, sohil
orakul (ibodat xona)
nutq, (*orationem habere*) nutq so'zlamog
tartib, tabaqa, qator, otryad, mansab
Orgetorig
boshlanishi, kelib chiqishi
bezamoq
gapirmog, so'ramog, yalinmog
turmog, chiqmog, ko'tarilmog,
ko'rinmog, tug'ilmog
boshlanadigan, chiqadigan, sharq

chiqish, sharq, boshlanish, yuzaga kelish
suyak
ko'rsatmog, uzatmog, cho'zmog
(*o.vocem* ovoz chiqarmog)
maqтанmog, ko'rsatuvga qo'ymog,
va'da qilmog, qo'rqitmog,
topib olmog, guvohlik bermog
orom, dam olish; bayram
qo'zi

P

papyrus,i m
panis,is f.
par,paris
parco,peperci,
pareo,ui,itum,ēre
parens,ntis m.f.
paro,avi,atum,āre
pars,partis f.
parsimonia,ae f.
particeps,cipis m.
participium,i m.
parvulus,a,um
parvus,a,um
passivus,a,um

papirus (qog'oz)
non
barobar, teng
rahmi kelmog, achinmog
bo'ysindirmog, qaratmog
ota-ona
tayyorlamog, topmog
qism, bo'lak
tejamkorlik
ishtirok etuvchi, qatnashuvchi
ishtirok
kichkina
kichik, kichkina
majhullik nisbati, zehnli,

passus,us m	qobil, o'ziga oladigan
pastor,oris m	qadam (o'lchov birligi)
pateo,patui, ěre	cho'pon
	ochilmoq, fosh bo'lmoq, yoyilmoq,
	cho'zilmoq
pater,tris m.	ota
patior,passus sum,pati	chidamoq, bardosh bermoq
patria,ae f.	vatan, yurt
patrimonium, ii n	meros
paucos dies	bir necha kundan so'ng
paucus,a,um	kichik, kichkina; ozgina
paulo adv.	biroz
pauper,eris	kambag'al, bechora
pax,pacis f.	tinchlik
pectus,oris n.	ko'krak qafasi
pecunia,ae f.	pul, mol-mulk, uy-joy
pedagogus,i m.	tarbiyachi
pedes,itis m.	piyoda yo'lovchi; piyoda askar
pejor	qarang <i>malus,a,um</i>
pejus	qarang <i>malus,a,um</i>
pello,pepulli,pulsum,ěre	itarmoq, turtmoq
pendo,pependi, pensum,	osmoq, ilmoq, osilmoq, (<i>pindere</i>
ěre	<i>filo</i> hayoti qil ustida bo'lmoq)
per праер.Асс.билан	o'rqli, davomida; yordamida
percontor, ari	so'ramoq
pereo, perii, peritum, ěre	o'lmoq, yo'q bo'lmoq, yo'qolmoq
perfacile adv.	juda oson
perficio,feci,fectum,ěre	qilmoq, oxiriga yetkazmoq
perfuno, feci, fectum,	to'kmoq, quymoq, sepmoq
ěre	
periculosus,a,um	xavfli
periculum,i n.	tajriba, xavf-xatar,halokat
perimo,ěmi,emptum,ěre	to'sqinlik qilmoq, yo'q qilmoq
peritus,a,um	bilimdon, ma'lumotli
permnoveo,movi,motum,ěre	harakatga keltirmoq, hayajonga
re	solmoq
pernicius,perniciei f.	halokat, o'lim
perpauci,ae,a	juda oz
perpetuus,a,um	abadiy, mangu, o'chmas
persa,ae m.f.	eronlik (eroni)

persevero,avi,atum,āre	talab qilmoq, so'zidan qaytmaslik, davom ettirmoq, tuzatmoq
persona,ae f.	shaxs
perspicio,spexi,spectum,ere	diqqat bilan qaramoq, aniq ko'rmoq
persuadeo,suasi, suasum, ēre	ishontirmoq
pertinacia,ae f	tik so'zlik, aks, fikrdan qaytmaslik
pertineo,tinui,tentum,ēre	yoyilmoq, cho'zilmoq, yetishmoq, xizmat qilmoq, tegishli bo'lmoq
pes,pedis m.	oyoq, qadam
pessimus,a,um	qarang <i>malus,a,um</i>
pestilentia,ae f	vabo, yara, kasallik
peto,ivi(ii),itum,ēre	tirishmoq, harakat qilmoq, yaqinlashmoq, so'ramoq, iltimos qilmoq, yalinmoq, mash-masha qilmoq
Phaedrus,i m.	Fedr
Pharanaces, is m	Farnak, Pontika podshohi
Philippus,i m.	Filipp
philosophia,ae f.	falsafa, bilimli, donish
philosophus,i m.	faylasuf, donishmand
phisiologia,ae f.	fiziologiya, tabiiy
Phrygia,ae	Frigiya (Kichik Osiyoning g'arbi-dagi davlat)
physica,ae f.	fizika, tabiatshunoslik
pictura,ae f.	rasm, sur'at
piger,gra,grum	dangasa, yalqov
pingo, pinxi,pictum,ēre	chizmoq, sura't chizmoq, bo'yamoq
Piso,onis m.	Pizon
placeo,placui,placitum,ere	ma'qul bo'lmoq, yoqmoq, yoqtirmoq
planta,ae f.	o'simlik, ekin
plebs,plebis f.	qashshoq, oddiy xalq
plenus,a,um	to'la, to'liq
ploro,avi,atum,āre	ho'ngrab yig'lamoq
pluralia tantum (pl.t.)	faqat ko'plikda
pluralis,e	ko'plik
plures	qarang <i>multus,a,um</i>
plurimus,a,um	qarang <i>multus,a,um</i>
pluvia,ae f	yomg'ir
poco,avi,atum,āre	tinchitmoq, tinchlantirmoq

poema,ae f.	poema
poena,ae f.	jazo
poeta,ae m.	shoir, tarixchi
Polybus,i m	Polib
pono,posui,positum,ěre	qo'ymoq, joylashtirmoq
pons,pontis m.	ko'prik
popolor,atus sum,āri	xarob (vayron) qilmoq
populus,i m.	xalq
populus,a,um	xalqqa oid
porta,ae f.	darvoza, eshik
porto,avi,atum,are	olib bormoq, olib kelmoq
portus,us m.	port, gavana
possessio,onis f.	yer, mulk
possum,potui,posse	qila olmoq, kuchi yetmoq
postea adv.	keyinchalik, so'ngra
Posteritas, atis f	kelgusi, kelasi
posterus,a,um	navbatdagi, quyidagi
postquam adv.	shundan so'ng, shu vaqtdan beri,
	shunday ekan
potens,ntis adj.	qudratli, kuchli
potentia,ae f.	kuch, quvvat
potior,potitus sum,iri	egallamoq, bosib olmoq
praeceptum,i m.	buyruq, farmoyish, majburiy,
	xohishiga qarshi
praecipue adv.	asosan, eng muhimi
praedo,onis m.	bosqinchi, qaroqchi
praemium,i m.	mukofot; yutuq
praefero,tuli,latum,ferre	oldiga olib yurmoq
praemitto,misi,missum,ěre	oldindan jo'natmoq
praepono,posui,positum,ěre	afzal ko'rmoq, oldinga qo'ymoq,
e	lavozimga qo'ymoq
praesens,ntis	hozirgi, haqiqiy
praesertim adv.	xususan
praesidium,i n.	himoya, yordam, garnizon, qorovul
praesto,stiti,statum,āre	oldida turmoq, ustun bo'lmoq
praesum,praefui,praeesse	oldida (boshida) bo'lmoq
praetereo,ivi,itum,ire	biroz vaqt yurmoq, yonidan o'tib
	ketmoq, vaqt o'tkazmoq, o'tmoq,
	quvib o'tmoq, oldini olmoq
praeterquam adv.	...dan boshqa,...dan tashqari

praetor,oris m.
preces,um (prex,precis)
premo,pressi,pressum,ěre
pretium,i n.

primus,a,um
princeps,cipis
principatus,us m.
prius adv.
privatus,a,um
privo,avi,atum,āre
probitas,atis f.
probo,avi,atum,āre
probus,a,um
procul adv.
proelium,i n.
profectio,onis f.
proficiscor,fectus sum,
proficisci
profluo,xi,xtum,ere
profiteor,fessus sum,eri
profugio, fugi, fugitum,
ere
profugus, i m
profugus,a,um
progredior,gressus
sum,gredi
prohibeo,ui,itum,ěre

proicio,ieci,iectum, ěre
proletarius,i m.
promitto,misi,missum, ěre
I. prope praep c Acc.
II.prope adv. (comp.
propius, superl.
proxime)
propero,avi,atum,āre
propinquus,a,um
propior, propius

pretor (yuqori davlat lavozimi)
arz-dod, shikoyat
siqmoq, qismoq; mahrum qilmoq
narx, qiymat, pul, minnatdorçhilik
(*captivos pretio reddere*- haq to'lash
bilan asirlarni qaytib olish)
birinchi
birinchi, asosiy; subs. boshliq
birinchilik, hukmronlik mavqei
oldin, avval
xususiy, oddiy, harbiy-oddiy askar
mahrum etmoq, judo qilmoq
halollik, soflik
sinamoq, isbot qilmoq
vijdonli, halol, sofdil
uzoqda, olisdan
jang, kurash
jo'nab ketish
jo'nab ketmoq, kesib
o'tmoq,boshlamoq
oqib chiqmoq, quyilmoq
ochiq gapirmoq; yur. ariza bermoq
qochmoq, uzoqlashmoq, chopmoq
qochoq, qochqin

quvlangan, haydab chiqarilgan
olg'a bosmoq, chiqmoq,oldinga
qarab harakat qilmoq
ushlab turmoq, xalal bermoq,
himoya qilmoq, taqiqlamoq
tashlamoq
proletar, yo'qsul
va'da bermoq
yaqinida, oldida, o'xshash
yaqin, qariyb

shoshilmoq, tezlatmoq,
yaqin, uzoq emas
yaqinroq, kechroq

propono, posui, positum,
ēre

proprius, a, um
propter praep.

propterea adv.

propulso, avi, atum, āre

prospere adv.

prosum, profui, prodesse

proverbium, i n.

provincium, i n.

proximus, a, um

prudentia, ae f.

pubertos, atis f.

publicus, a, um

puella, ae f.

puer, eri m.

pugno, avi, atum, are

pulcher, chra, chrum

pulchritudo, inis f.

punio, ivi, itum, ire

purgo, avi, atum, āre

purus, a, um

puto, avi, atum, āre

Pyrrus, i m.

Pythagoras, ae m.

aytmoq, taklif qilmoq

xususiy, o'ziga qarashli
shu sababli, uchun, natijada, yonida,
oldida

shunga qarab, shunga ko'ra
aks ettirmoq, qaytarmoq

muvaqqiyatli

nafi tegmoq, yordam bermoq

maqol, hikmotli so'z

provintsiya, viloyat

yaqin

bamanilik, aqllilik, ehtiyotkorlik

balog'atga yetganlik

ijtimoiy, jamiyatga hos

qiz bola

o'g'il bola

jang qilmoq, kurashmoq

chiroyli, go'zal

go'zallik

jazolamoq

tozalamoq, qutulmoq

toza, pokiza

o'ylamoq, sanamoq

Pirr

Pifagor

Q

qua, adv.

quadro, avi, atum, āre

quaerito, avi, atum, āre

quadratus, a, um

quaero, quaesivi, quae-

situm, ēre

qayerda, qayerga, qancha
tartibga keltirmoq, to'ldirmoq,

ishonchini qozonmoq

so'rab surishtirmoq

to'rt burchakli

axtarmoq, so'ramoq, juda

xohlamoq, erishmoq

quaesitor, oris m
qualibet

quaeso,ivi, ěre
quam adv.

quamdam conj.
quamquam conj.

quando

quantum,i n.

quantus,a,um

quantum conj.

quatio, quassum, ěre

que

queror, questus sum,

queri

questor,oris m.

quia conj.

qui,quae,quod

quid.

quies, quietis f

quidam, quaedam,

quidquid pron. indef.

quin

quis,quid pron.relat.

quocumque

quod adv.

quomodo adv.

quoniam

quoque praep.

quum

tergovchi

hamma joyda, istagan joyda

so'ramoq, (iltimos, marhamat)

qay darajada, qanday, nisbatan,

shundan keyin

garchi, □sa ham

□sa ham, garchi

qachon, shuning uchun

juda ko'p, ko'p sonli

qancha (soniga ko'ra); qanaqa

qachon

chayqatmoq, tebratmoq, quvmoq

va (so'zga qo'shilib yoziladi)

arz qilmoq

kvestor (tergovchi, xazinabon)

shuning uchun, shu sababli

qaysi, kim? nima?

nima uchun?, nima sababdan?

hordiq, dam

qandaydir

kim bo'lmasin, nima bo'lmasin

hatto, nima uchun emas

kim, nima, qaysikim, qanday

qaerda bo'lsa ham

nima uchun, shuning uchun, nima

qanday, qay tarzda

shuning uchun, shu sababli

ham, shuningdek

qachon, shunday qilib

R

radix,icis m.

rapina,ae f.

rapio,rapui,raptum,ěre

raro adv.

ildiz, tomir

bosqinchilik, istilo

tortib olmoq, olib qo'ymoq

ba'zan, goh-goh, siyrak, kamdan-kam

ratio, onis f.	hisob kitob; fikr mulohaza; aql, zehn; asos, yo'l, ro'yxat, son, ish, aloqa, foyda, dunyo qarash
ratus, a, um	aniq, teng, uzliksiz, doimiy
Raurici, orum m. Pl	Rauriklar
recedo, cessi, cessum, ěre	ketmoq, chekinmoq
recens, ntis	yangi, toza
recipio, cepi, ceptum, ěre	qaytib olmoq
recito, avi, astum, āre	yod olmoq, ovoz chiqarib o'qimoq
rectus, a, um	to'g'ri
recubo, avi, atum, āre	chalqancha yotmoq
reddo, didi, ditum, ěre	qaytarib bermoq, bermoq
redeo, ii, itum, ire	qaytib kelmoq, qayta tiklamoq
redimo, emi, emptum, ěre	pul to'lab qaytarib olmoq
reditio, onis f.	qaytib kelish
refigium, i m.	qochish
regio, onis f	hudud, chegara, yo'nalish
regno, avi, atum, āre	podsholik qilmoq, hukm surmoq
rego, xi, ctum, ere	hukmronlik qilmoq, boshqarmoq
regnate adv.	podsholik davrida
regredior, gressus sum, gredi	orqaga qaytmoq, chekinmoq
regula, ae f.	qoida, nazariya
relinquo, linqui, lictum, ěre	tashlab ketmoq
reliquus, a, um	qolgan, qoldiq
remedium, i n.	dori darmon, malham
removeo, movi, motum, ěre	surib qo'ymoq, chetlatmoq
repente	to'satdan, kutilmaganda
reperio, repperi, repertum, ěre	kashf etmoq, topmoq
repetitio, onis f.	takrorlash, qayta o'qish
reporto, avi, atum, are	erishmoq, keltirmoq
requiro, quisivi, quisitum, ěre	izlamoq, so'ramoq
re	
rerum scriptor	tarixchi
res, rei f.	narsa, buyum; holat
res adversae	baxtsizlik, omadsizlik
rescribo, psi, ptum, ěre	yozma javob bermoq
resarcio, sarsi, sartum, ěre	tuzatmoq, sozlamoq

rescindo,sidi,scissum,ěre	buzmoq, vayron etmoq, qaytarmoq
resilio,silui,sultum,īre	uzoqlashmoq, orqaga sakramoq
respondeo,respondi,	javob bermoq, ma'qul kelmoq,
responsum, ěre	to'lamoq
restituo,ui,utum,ěre	qaytadan qo'ymoq, qaytarmoq,
	qaytadan tiklamoq, ta'mirlamoq
restituere iudicium	hukmni bekor qilmoq
restorsum adv.	orqaga, keyinga harakat
rex,regis m.	shoh, podshoh
Rhenus,i m.	Reyn (daryo)
Rhenus,i m.	Reyn bo'yi xalqlari
Rhodamus,i m.	Rodan (hoz. Rona daryosi)
rhythmicus,a,um	ritm, ohang, o'lcham
rideo,risi,risum,ere	kulmoq, mazax qilmoq, hazil qilmoq
ripa,ae f.	qirg'oq (daryoniki)
□isus, us m	kulgi
ritus,us m	urf-odat, diniy marosim
rivus,i m.	ariq
rixa,ae f	janjal
rogo,avi,atum,āre	so'ramoq, so'rab surishtirmoq
Roma,ae f.	Rim
Romanus,a,um	ringa oid
Romanus,i m.	rimlik
Romulus,i m.	Romul (er. old. 763 716y.) Rim-
	ning afsonaviy podshosi
rosa,ae f.	atirgul
rostratus,a,um	qush tumshug'iga o'xshash, (<i>navis r</i>
	qush tumshiqli harbiy kema)
rostrus,a,um	rostra (kema tumshug'i bezagi)
rotundus,a,um	aylana shaklida
ruber, rubera, ruberum	qora
rugitus,i m.	na'ra, bo'kirish
rus,ruris n	qishloq
rusticus,a,um	qishloqqa oid; qishloqi
Rutulius,orum m.	rutullar (qadimgi Latsiya xalqlari)

S

sacer,cra,crum avliyo, muqaddas

sacrifico,avi,atum,āre	qurbon qilmoq, bag'ishlamoq
sacro,avi,atum,āre	yoritmoq, e'lon qilmoq,
saeculum,i n.	bag'ishlamoq, abadiylashtirmoq
saepe adv.	asr, avlod
Saevus, a,um	tez-tez
salus,utis f.	toshbag'ir, shafqatsiz, berahm,
saluto,avi,atum,āre	qo'rqinchli
salve adv.	baxt-saodat, manfaat
salveo, ēre	salomlashmoq, olqishlamoq
sancio,sanxi,sanctum,īre	sog'lom, sog' salomat
sano,avi,atum,āre	sog' bo'lmoq, salomlashmoq
sapiens,ntis	rasmiylashtirmoq, qaror qilmoq,
sapienter adv.	qonunlashtirmoq, tasdiqlamoq
sapientia,ae f.	davolamoq, boqmoq
sat (satis) adv.	aqli, zehnli; subs. donishmand
satus,utis f.	dono, donishmandona
saxum,i n.	donishmandlik
scelus,eris n.	yetarli
scena,ae f.	qutqarish, ozod etish
schola,ae f.	qoya
scholasticus,i m.	jinoyat, xiyonat, makkorlik, xoinlik,
scientia,ae f.	yomonlik, baxtsizlik
Scipio,onis m.	sahna
scio,ivi,itum,īre	maktab
scribo,psi,ptum,ēre	qiroat, qorilik
scyta,ae m.f.	bilim
se	Stipion
secum = cum se	bilmoq, uddalamoq
securis,is f.	yozmog, chizmog
sed conj.	skif
sedeo,sedi,sesum,ēre	o'zi
Sedui,orum m.	o'zi bilan
semen,inis n.	bolta
sementis,is f.	ammo, lekin, biroq
semper adv.	o'tirmog
senatus,us m.	Seduinlar (qabila)
	urug', tuxum
	ekin, (<i>sementem facere</i> - ekmog)
	hamisha
	senat

senectus,utis f.	keksalik, qarilik
senex, senis m.f.	qariya, keksa kishi
sensus,us m.	his-hayajon
sententia,ae f.	fikr, mulohaza
senesco,senui, ěre	qarimoq
sentio,sensi,sensum,ĭre	his qilmoq, sezmoq
september,bri m.	Sentyabr
septentrio, onis m	shimol, katta ayiq (yulduz) shimol shamoli
septimus,a,um	yettinchi
sequeor,secutus sum,sequi	xizmat qilmoq, poyiga tushmoq
sequor,sectus sum,sequi	izidan bormoq, quvmoq
serenum,i n	ochiq havo
serenus,a,um	yorug', moviy, xursand
sermo,onis m.	suhbat, gap
sero,serui,sertum,ěre	to'qimoq, bog'lamoq, birlashtirmoq
sero,sevi,satum,ěre	ekmoq, o'tkazmoq, tug'moq, ishlab chiqar- moq, (<i>serere discor</i> <i>dias-nizo solmoq</i>)
sero adv.	kech, bevaqt
servio,ivi,itum,ĭre	xizmat qilmoq, bo'ysunmoq
servo,avi,atum,ĭre	asramoq, saqlamoq
servus,i m.	qul, xizmatkor
severe	jiddiy, talabchan
severus,a,um	yovuz, qahri qattiq
sex	olti
si conj.	agar, agarchi, hatto
si adv.	ha
sic adv.	shunday qilib
Sicilia,ae f.	Sitsiliya
signum,i n.	belgi, tasvir; bayroq
silva,ae f.	o'rmon
similis,e	o'xshash
simplex,icis adv.	oddiy, sodda
simul adv.	bir paytda, bir vaqtning o'zida
simulo, are	o'xshamoq
sine praep.Асс.билан	...siz, be...
singularis,e	birlik
singularia tantum	faqat birlikda
singuli,ae,a	bittadan, birin-birin

singulis,e	yakka, yagona
singulus,a,um	alohida, yakka – yakka
sino,sivi,situm,ěre	ruxsat etmoq, yo'l qo'ymoq
sitio,ivi,itum,ěre	suvsamoq, chanqamoq
sittis,is f.	chanqoq
situs, a, um	joylashgan (<i>sino</i> fe'lining sifatdosh shakli)
sive conj.	yoki
socialis,e	Ijtimoiy
socius,i m.	o'rtoq, do'st; hamkor
Socrates,is m.	Suqrot
sol,solis m.	quyosh, oftob
soleo,solitus sum, ěre	odatlanmoq
solitudo, dinis m	kimsasiz, cho'l, biyobon
Solo,onis m.	yolg'izlik, yetimlik, kimsasiz
soluo,solvi,solutum,ěre	Solon
solus,a,um	ozod etmoq, bo'shatmoq
solvo,solvi,solutum,ěre	yakka-yu yagona, tanho
somnus,i m.	yechmoq, ozod qilmoq
sordidus,a,um	uyqu
soror,oris f.	iflos, kir
spatium,i n.	opa, singil
specto,avi,atum,āre	fazo, masofa; oraliq
specus,us m.	tomosho qilmoq
spelunca,ae f.	g'or
spero,avi,atum,āre	kavak, g'or
sperno,sprevi,spertum,ěre	ishonmoq, kutmoq, umid qilmoq
spes,spei f.	qochmoq, qutulmoq, nafratlanmoq
Sphinx, Sphingis f	umid, ishonch
splendidus,a,um	Sfinks
sponte adv.	yorqin, yarqiragan
Stadium, ii n	ixtiyoriy ravishda
statim [sto] adv.	185 m, teng uzunlik birligi
statua,ae f.	shu paytdayoq, tezda
statuo,statui,statutum,ěre	haykal
status,us m.	qo'ymoq, o'rnatmoq
stella,ae f.	turish, holat
stilus,i m.	yulduz, sayyora
	ruchka, qalam

sto, steti, statum, āre	turmoq, arzimoq, to'xtamoq, davom
stringo, strinxi. strictum, ere	etmoq
	cho'zmoq, qismoq, uzmoq, urmoq, qinidan chiqarmoq, haqorat qilmoq, jarohatlamoq
struo, xi, ctum, ěre	qurmoq, bunyod etmoq
studeo, ui, ěre	intilmoq, tirishmoq
studium, i m.	o'qish, o'rganish; ta'limot
stultitia, ae f.	telbalik, ahmoqlik
stultus, a, um	telba, ahmoq, esi past
suadeo, suasi, suasum, ěre	maslahat bermoq, taklif etmoq
sub praep. Acc. Ba Abl.	ostida, yaqinida, yonida
subeo, ii, itum, ěre	biror narsaning tagiga bormoq, <i>periculum</i>
	<i>subeo</i> xavf ostida qolmoq
subito adv.	favqulodda, to'satdan
submoveo, movi, motum, er e	chetlashtirmoq, haydamoq
Substantivum, i n.	gramm. ot
Suebi, orum m.	Sveblar (qabila)
sum, fui, esse	bo'lmoq, bor bo'lmoq
summa, ae f	oliy mansab, birinchi o'rin, asos
sumum adv.	hech bo'lmaganda, uzog'i bilan
sumum, i n	cho'qqisi, oxiri, nihoyasi
summus, a, um	eng yuqori, buyuk, ulkan
suo, sui, sutum, ěre	tikmoq, yamamoq
superbia, ae f.	kiborlik, takabburlik, mag'rurlik
supero, avi, atum, āre	ko'tarilmoq, yuqoriga chiqmoq, g'alaba qilmoq
superus, a, um	baland, osmon o'par, koinotga oid
supinum, i	supin (harakat nomi)
suppeto, tivi, titum, āre	yetarli bo'lmoq
supra adv,	ustida, yuqorida, oldida
surdus, a, um,	garang, kar
surripio, ripui, reptum, ěre	o'g'irlamoq, yashirin olib ketmoq
suscipio, cepi, ceptum, ěre	ko'tarmoq, bo'yniga olmoq, qo'llamoq, yuzaga keltirmoq
suspendo, pendi, pensum,	osmoq, osib qo'yimoq, yuqoriga

ěre
 suspicio, onis f.
 suspicor, atus sum, āri
 sustento, avi, atum, āre

 sutor, oris m
 suus, a, um
 sycophanta, ae m
 syllaba, ae f.
 simbolus, i m
 symposium, i m
 Syra, ae f.

ko' -
 tarmoq
 shubha, gumon
 shubha qilmoq, -deb hisoblamoq
 qo'llamoq, yupatmoq, boqmoq,
 qaramog'iga olmoq
 etikdo'z
 o'ziniki, uniki
 yolg'onchi, fitnachi
 bo'g'in
 belgi, ajralib turadigan sifati
 bazm
 Sira

T

tabella, ae f.
 tabula, ae f

 taceo, ui, itum, ěre
 talis, e

 tam adv.
 tamen conj.
 tamquam adv.
 Tanais, idis m

 tandem adv.
 tanem adv.
 tango, tetigi, tactum, ěre
 Tantalus, i m.
 tantum adv.
 tarde adv.
 tardus, a, um
 Tarquinius, i m. (Superbus)

 taurus, i m. грекча
 Theba, ae f

taxtacha
 doska, jadval, ro'yxat, o'tiradign
 taxta
 jim bo'lmoq
 shunchalik baqquvat, shunchalik
 muhim
 shunchalik, shu darajada
 ammo, lekin
 xuddi
 Don daryosi (darslikdagi
 matinda Sirdaryo ko'zda
 tutilgan)
 nihoyatda, axiri
 ammo, biroq
 tegib ketmoq, turtib yubormoq
 Tantal (Frigiya shohi)
 faqat, shunchalik
 kech kelgan, kechikkan
 sekin, asta, sust, kech
 Buyuk Tarkviniy (Rimning
 ettinchi podshosi)
 ho'kiz, buqa
 Fiv (qadimda ko'p shaharlar

tectum, i n	shunday nomlangan)
tego, texi, tectum, ěre	tom, tom-usti, hovli, qurilish
tellum, i n.	yopmoq, yashirmoq, sir
temore adv.	saqlamoq, himoya qilmoq
tempeſtas, atis f.	opyo, o'q, yoy, qilich
templum, i n.	beparvo, yengiltaklik
tempus, oris n.	ob-havo
tenebrae, arum f.	Ibodatxona
teneo, tenui, tentum, ěre	vaqt, zamon, payt
Terentia, ae f.	qorong'ilik
terra, ae f.	ushlab turmoq, erishmoq
terreſtris, tre	Terentiy
terror, oris m.	yer, zamin
theatrum, i n.	quruqlikka oid
Tiberis, is m.	tajovvuz
timeo, ui, itum, ěre	teatr
timidus, a, um	Tibr
timor, oris m.	qo'rqmoq, dahshatga tushmoq
Tiro, onis m.	qo'rqoq, jur'atsiz
Titius, i m.	qo'rqinch, dahshat
toga, ae f	Tiron
tolero, avi, atum, ěre	Titiy
tollo, sustuli, sublatum, ěre	toga (Rim fuqoralarining ustki kiyimi)
tonitrus, us m	chidamoq, bardosh bermoq
totus, a, um	ko'tarmoq, yo'q qilmoq
trado, didi, ditum, ěre	momoqaldiroq
traduco, duxi, ductum, ěre	barcha, butun
traho, xi, ctum, ěre	xabar bermoq, yetkazmoq
trans	o'tkazmoq, orqali olib o'tmoq
transfugio, fugi, fugitum, ěre	sudramoq, olib ketmoq
fugitum, ěre	orqasidan, ...dan
transfugium, i n	dushman tomoniga o'tmoq
transfundo, fudi, fusum, ěre	dushman tomoniga o'tish
transeo, ii, itum, ire	qaytarmoq, qayta quymoq, tarqatmoq
	ko'chib o'tmoq, o'tmoq

transmigro,avi,atum,āre
trajicio,jeci,jectum,ēre
tribuo,ui,utum,ēre

tribus,us m.
triumphus,i m.
Troja,ae f.
tu Gen. tui
tulingi,orum m.pl.
Tullia,ae f.
Tullius,i m.
tum adv.
tunica,ae f.
turbo,avi,atum,āre
Turnus,i m.
turpis,e
turris,is f.
Tusculum,i n.
tutus,a,um
tuus,a,um [tu]

ko'chirib kelmoq
uloqtirmoq
bo'lib bermoq, bajo keltirmoq,
hadya qilmoq, imkoniyat
yaratmoq, bag'ishlamoq
o'lka, tuman, hudud
tantana, zo'r g'alaba
Troya
sen
To'linglar
Tulliya
Tulliy
o'shanda, so'ngra
ko'yлак
loyqatmoq, bulg'amoq
Turn (shahar)
uyatli, sharmandali, pastkash
minora
Tuskul (shahar)
xavfsiz
seniki

U

uber,eris n
ubera praebere
ubi adv.
ubinam adv,
udus, a, um
ulciscor, ultus sum, ulcisci
ulna. ae f
ulterior, ius

ultimus,a,um
ultor, ultoris f
ultra adv,
ultra
ulula, ae f
umbilicus, i m

ko'krak, hosil,
emizmoq
qayerda, qachon
qayerda
ho'l, nam
qasos olmoq
tirsak, qo'l
uzoqdagi, u tomondagi, o'tgan,
kelgusi
oxirgi, so'nggi
qasoskor
uzoqroq, yuqoriroqda
orti, orqasi, me'yori
boyqush, boyo'g'li
kindik

umbra, ae f
 umerus, i m
 unda,ae f.
 unde adv.
 unguis, is m
 unice
 unquam adv.
 Unusquisquae
 urbs,is f.
 urina, ae f
 uro, ussi,ustum, ěre
 ursus,i m.
 usquam
 usque adv.
 usus,us m

 ut adv.
 ut conj.
 Utique
 utinam adv,

 utilis,e
 utor, usus sum, uti
 uva, ae f
 uxor,oris f.

qorong'i, zulmat
 yelka, kift
 to'lqin
 qayerdan
 tirnoq, panja
 yagona, o'ta, tanho, faqat
 qachonlardir, kimqachon
 har qaysi
 shahar
 siydik, peshob
 yoqmoq, yondirmoq
 ayiq
 qaerdadir
 uzluksiz, doimiy
 foydalanish, qo'llash, odat,
 faoliyat, tajriba
 qanday
 qachonki
 unday bo'lmasa edi
 agar----bo'lsa edi, agar
 ..bo'lmasa edi
 foydali
 foydalanmoq, qo'llanmoq
 uzum
 xotin, rafiqa

V

vacca, ae f
 vaco,avi,atum,āre
 vacuum, i m
 vado, ---, ---, ěre
 vadum,i m.
 vagor,vagatus sum,āri

 valde adv.
 valeo,ui, ere

 valgus, i m

sigir
 bo'sh bo'lmoq, bo'shamoq
 bo'shlik
 jo'nab ketmoq
 kechuv
 kezmoq, ko'chib yurmoq,
 daydimoq
 juda, eng
 sog' bo'lmoq, kuchli bo'lmoq,
 e'tiborda bo'lmoq
 cho'loq, qiyshiq

validus, a, um	sog'lom, baquvvat
vallum,i m.	devor, g'ov; istehkom
valles, is f	vodiy
vanus,a,um	bo'sh, kimsasiz, yolg'on, lof
varius,a,um	xilma-xil, turli
vasto,avi,atum,āre	xarob qilmoq, qirib tashlamoq
vastus,a,um	xarob etilgan, bo'm-bo'sh
vehemens,ntis	g'ayratli, jo'shqin
vel conj.	yoki, yo
velox,ocis	tez, tezkor
veluti adv.	...dek, ...ga o'xshab
vemeo, atum,āre	kelib chiqmoq, avloddan bo'lmoq
venator,oris m.	ovchi
vendo,vendidi,venditum,ere	sotmoq
venio,veni,ventum,īre	kelmoq, boshlamoq
venter,eris m.	qorin
ventus,i m	shamol
ver,veris n.	bahor
verbum,i n.	so'z; gramm. Fe'l
vergo, vegere	qaratilmoq
veritas,atis f.	haqiqat, chin so'z
vero praep.	balki, bo'lishi mumkin
vero adv.	biroq, ammo
Verres,is m.	Verres (er.old.73 y. Sitsiliya hukmdori)
versus, us m	chiziq, qator, she'r
versus adv.	yo'nalish
verto,verti,versum,ēre	burilmoq, qaramoq, o'tkazmoq
verus,a,um	o'tmoq, buzmoq
vesper,eri m	haqiqiy, sodiq, to'g'ri so'zli
Vesta,ae f.	kech, oqshom
vestalis,e	Vesta (xudo Saturn va Ops
vester,tra,trum	qizlari, uy ro'zg'or ilohasi)
vestigium,i n.	avliyo Vestaga bag'ishlangan
vestis,is f.	sizniki
vestus,i m.	oyoqning kafti, (<i>vestigia ferre-</i>
veto,ui,itum,are	yurmoq, kirmoq)
	kiyim-kechak, ko'ylak, choyshab
	kiyim-kechak
	ma'n etmoq, taqiqlamoq

vetus,eris (superl.veterrimus)	eski, ko'hna
via,ae f.	yo'l, ko'cha
viator,oris m.	yo'lovchi
vicinus, i m	qo'shni, hamsoya
victor,oris m.	g'olib
victoria,ae f.	g'alaba
victus	qarang <i>vinco</i>
vicus,i m.	qishloq
video,vidi,visum,ēre	ko'rmoq, qaramoq, his qilmoq, guvoh bo'lmoq, g'amxo'rlik qilmoq
vilis,e	arzon
villa,ae f.	dala hovli
vincio,nxi,nctum,īre	bog'lamoq, kishanband etmoq, to'qimoq
vinco,vici,victum,ēre	g'alaba qilmoq
vinculum,i n.	bog'lam, zanjir, kishan
vir,viri m.	kishi, er kishi; erkak
vires	qarang <i>vis</i>
virgo,inis f.	qiz bola, bo'yi etgan qiz
virtus,utis f.	botirlik, bahodirlik
vis (Gen.Dat.yoq,Acc.	kuch, quvvat; zo'rlik
vim,Abl, vi; plur.	
vires,virium,viribus)	
visito,avi,atum,āre	kelib ko'rmoq, ko'rishga kelmoq
visus,us m.	ko'rish, ko'rinish
vita,ae f.	hayot
vitium,i n.	kamchilik, nuqson
vito,avi,atum,āre	qutulmoq, ehtiyot bo'lmoq
vitupero,avi,atum,āre	koyimoq, haqorat qilmoq, muhokama qilmoq
vivo,vixi,victum,ēre	yashamoq
vix adv.	zo'rg'a, bazo'r
vocalis,e [vox]	ohang beruvchi, unli
vocativus,a,um	chaqirish, murojaat
voco,avi,atum,āre	chaqirmoq, chorlamoq
volo,volui, velle	istamoq, xohlamoq, tasdiqlamoq, qaror qilmoq
volumen,minis n	qaytadigan joy, bog'lam, kitob,

voluptas,atis f.	insho
volvo, volvi, volutum, ěre	erk, xohish aylantirmoq,yiqitmoq,qaytarmoq, tayinlamoq
vorax, acis f	yeb to'ymas, ochofat
vororo, avi, atum, āre	yutmoq, yemoq
vos	siz
voveo, vovi, votum, ere	osh bermoq, dasturxonga taklif qilmoq
vox, vocis f.	tovush, nutq, so'z
vulgo adv.	har joyda, har doim, jamoa
vulnero, avi,atum,are	oldida jarohatlamoq, haqoratlamoq
vulnus,eris n.	yara, chaqa, jarohat
vulpes,is f.	tulki
vultur, uris m	kalxat
vultus, us i	aft, bashara, tashqi ko'rinish

X

Xanthipa, ae f	Ksantipa (Suqrotning xotini)
xenium, ii n	mehmonga beriladigan hadiya
Xerxes, is m	Kserks (Eron podshosi mil, avval 486-465 y.)
xiphias, ae f	nayzali baliq

MUNDARIJA

Soʻz boshi	3
Fonetika.....	5
Unlilar va undoshlar talaffuzi.....	6
Boʻgʻin ajratish.....	7
Choʻziq va qisqa boʻgʻinlar.....	8
Urgʻu.....	8
Morfologiya.....	9
Ot (Nomen substantivum).....	10
Birinchi turlanishga kiruvchi otlar.....	12
Ikkinchi turlanishga kiruvchi otlar.....	13
Uchinchi turlanishga kiruvchi otlar.....	14
Undosh variant.....	15
Unli variant.....	17
Aralash variant.....	18
Toʻrtinchi turlanishga kiruvchi otlar.....	19
Beshinchi turlanishga kiruvchi otlar.....	20
Otlarning barcha turlanishlari haqida umumiy xulosa.....	21
I va II turlanish sifatlari.....	23
Sifatlarning uchinchi turlanishi.....	25
Sifat darajalari (Gradus comparationis).....	26
Sifatlarning qiyosiy darajasi.....	26
Sifatlarning orttirma darajasi.....	27
Ravish (Adverbium).....	29
Ravishlarning qiyosiy va orttirma darajalari.....	30
Egalik olmoshlari (Pronomina possessiva).....	31
Kishilik olmoshlari (Pronomina personalia).....	32
Koʻrsatish olmoshlari (Pronomina demonstrativa).....	33
Nisbiy olmoshlar (Pronomina relativa).....	35
Soʻroq olmoshlari (Pronomina interrogativa).....	35
Gumon olmoshlari (Pronomina indefinita).....	36
Predloglar (Praepositiones).....	36
Sonlar (Numeralia).....	37
Sanoq sonlar (N. cardinalia).....	38
Tartib sonlar (Numeralia ordinalia).....	40
Sanoq va tartib sonlarning jadvali.....	41

Taqsim va dona sonlar (N.distributiva et adverbia)	42
Sifatdoshlar (Participia).....	43
Fe'l (Verbum).....	45
Aniqlik mayli hozirgi zamonining aniqlik nisbati (Praesens indicativi activi).....	48
Buyruq mayli (Imperativus).....	50
Aniqlik mayli hozirgi zamonining majhullik nisbati (Praesens indicativi passivi)	51
Aniqlik mayli o'tgan zamon davom fe'lining aniq va majhul nisbatlari (Imperfectum indicativi activi et passivi).....	53
Aniqlik mayli birinchi kelasi zamonning aniq va majhul nisbatlari (Futurum I indicativi activi et passivi)	54
Perfekt sistemasidagi zamonlar	55
Aniqlik mayli tugallangan o'tgan zamonining aniq nisbati (Perfectum indicativi activi)	57
Aniqlik mayli uzoq o'tgan zamonining aniq nisbati (Plusquamperfectum indicativi activi).....	58
Aniqlik mayli ikkinchi kelasi zamonining aniq nisbati (Futurum secundum indicativi activi)	59
Supin asosdan yasaluvchi zamonlar	59
Anniqlik mayli tugallangan o'tgan zamonining majhul nisbati (Perfectum indicativi passive)	60
Aniqlik mayli uzoq o'tgan zamonining majhul nisbati (Plusquamperfectum indicativi passive)	61
Aniqlik mayli ikkinchi kelasi zamonining majhul nisbati (Futurum secundum indicativi passive)	62
Shart mayli (Conjunctivus)	63
Shart mayli hozirgi zamonining aniq va majhul nisbatlari (Praesens conjunctivi activi et passivi)	63
Shart mayli o'tgan zamon davom fe'lining aniq va majhul nisbatlari (Imperfectum conjunctivi activi et passivi).....	64
Shart mayli tugallangan o'tgan zamonining aniq nisbati (Perfectum conjunctivi activi).....	65
Shart mayli uzoq o'tgan zamonining aniq nisbati (Plusquamperfectum conjunctivi activi)	66
Shart mayli tugallangan o'tgan zamonining majhul	

nisbati (Perfectum conjunctivi passivi)	67
Shart mayli uzoq o‘tgan zamonining majhul nisbati (Plusquamperfectum conjunctivi passivi)	68
Esse fe’liga old qo‘shimchalar qo‘shish vositasida hosil bo‘lgan murakkab fe’llar	69
Noto‘g‘ri tuslanuvchi fe’llar.....	71
To‘liqsiz fe’llar(Verba defictiva)	73
Verba deponentia.....	74
Verba semideponentia	77
Fe’llarning shaxssiz shakllari	77
Gerundium (Gerundiy).....	79
Gerundivum (Gerundiv)	79
Supinum (Supin)	80
So‘z yasash usullari	80
Ot yasovchi qo‘shimchalar	83
Fe’l yasovchi qo‘shimchalar	86
Sodda gap sintaksisi	87
Gapda so‘z tartibi	88
Kelishiklarning gapda qo‘llanilishi	88
Fe’l sintaksisi. Infinitivlarning gapda qo‘llanilishi	95
Accusativus cum infinitivo.....	95
Nominativus cum infinitivo	98
Supinum (Supin)	99
Gerundium (Gerundiy).....	99
Gerundivum (Gerundiv).....	100
Participia (Sifatdoshlar).....	101
Mustaqil ablativ kelishigi (Ablativus absolutus).....	102
Kon’yunktivning mustaqil gapda qo‘llanilishi	103
Kon’yunktiv zamonlarining ergash gapda qo‘llanilishi	104
Maqsad ergash gapli qo‘shma gap	105
To‘ldiruvchi ergash gapli qo‘shma gap.....	105
Natija ergash gapli qo‘shma gap	106
Payt ergash gapli qo‘shma gap.....	107
Sabab ergash gapli qo‘shma gap	109
Shart ergash gapli qo‘shma gap	110
O‘zlashtirma gap	111
Qadimgi rim kalendari	113

Hafta kunlarning nomi	115
Mavzular yuzasidan matn va mashqlar	116
Fonetika, ot, otlarning I turlanishi	116
Fe'l, praesens ind.act., otlarning II turlanishi	117
Praesens ind.pas., imperativus, pronomina possessiva, personalia, demonstrativa	118
Imperfectum et futurum I ind.act. et passivi, otlarning III turlanishi	120
Sifatlarning III turlanishi, sifatdoshlar, participium praesentis activi, o'tgan va kelasi zamon sifatdoshlar	122
Perfectum, plusquamperfectum et futurum II indicativi activi	123
Perfectum, plusquamperfectum et futurum II indicativi passivi	124
To'rtinchi va beshinchi turlanishga kiruvchi otlar	125
Sifat darajalari, ravish, nisbiy, so'roq va gumon olmoshlar	127
Sonlar, sanoq, tartib, taqsim va dona sonlar	128
Shart mayli. Praesens, imperfectum, perfectum et plusquamperfectum conjunctivi activi et passivi	130
Murakkab fe'llar, noto'g'ri tuslanuvchi fe'llar, to'liqsiz fe'llar, verba deponentia, infinitivi	131
Q. Curti Rufi Historium Alexandri regis Macedonum	133
Ab urbe condita	138
De Oedipo rege	139
De Xanthippe Socratis uxore	141
Gaudeamus	141
Lotincha - o'zbekcha lug'at	142

M.M. YO‘LDOSHEV, K.N. NAMOZOV

LINGUA LATINA.
Lotin tilidan o‘quv qo‘llanma

Texnik muharrir: O.Vohidov.
Muharrir: Z.Muqimova

Maketlash va kompyuter dastgohi
Samarqand davlat chet tillar instituti
APM da tayyorlandi.

Buyurtma №24 15.02.2006y.
Qog‘oz bichimi A4. Shartli betlar
tabog‘i 12,5. Adadi 200 nusxa.
Times garniturasida.

SamDCHTI bosmaxonasida chop etildi.

